

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ДЗВО «УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ»
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ, ПСИХОЛОГІЇ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ**

Пахомов І.В.

***ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ
ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ)
ОСВІТИ***

***Навчальний посібник до вибіркового спецкурсу «Застосування технологій
превентивного виховання у закладах професійної (професійно-технічної) освіти» за
варіативною складовою модулю 5 «Інноваційні технології в професійній діяльності
викладача закладу професійної (професійно-технічної) освіти»***

Біла Церква 2024

УДК 377.015.3:159.944
П 21

Друкується за рішенням Вченої ради Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України (протокол № 9 від 13.12.2024 року)

Рецензенти:

Коссова-Сіліна Г.О. – завідувачка кафедри технологій навчання, охорони праці та дизайну Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти ДЗВО «УМО» НАПН України, кандидатка педагогічних наук

Суліцький В.В. – доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи факультету психології, соціальної роботи та спеціальної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат психологічних наук, доцент

Пахомов І.В. Правове виховання здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти: навчальний посібник. Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, 2024. 130 с.

Навчальний посібник розроблено на допомогу педагогічним працівникам закладів професійної (професійно-технічної) освіти у контексті специфіки організації їх професійної діяльності в умовах реформування галузі. У посібнику висвітлено особливості різних напрямів, форм, методів та заходів правового виховання здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти. У додатках наведено сценарій заходу правового виховання, тестові завдання з метою визначення рівня знань з теми, глосарій тощо.

Навчальний посібник «Правове виховання здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти» входить до структури комплексного методичного забезпечення вибіркового спецкурсу «Застосування технологій превентивного виховання у закладах професійної (професійно-технічної) освіти» за варіативною складовою навчального модулю 5 «Інноваційні технології в професійній діяльності викладача закладу професійної (професійно-технічної) освіти» на курсах підвищення кваліфікації у Білоцерківському інституті неперервної професійної освіти.

Матеріали видання стануть у нагоді педагогічним працівникам ЗП(ПТ)О та всім, хто цікавиться питаннями правового виховання учнівської молоді.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ОСНОВИ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ.....	8
1.1. Завдання правового виховання	8
1.2. Методи правового виховання	12
1.3. Заходи правового виховання.....	28
ВИСНОВКИ.....	46
ПИТАННЯ ДО САМОПЕРЕВІРКИ.....	47
ЛІТЕРАТУРА.....	48
РОЗДІЛ 2. ПРАВА ЗДОБУВАЧІВ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО- ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ.....	50
2.1. Громадянські права.....	51
2.2. Соціальні права.....	56
2.3. Економічні права.....	59
2.4. Політичні права.....	64
2.5. Культурні права.....	66
ВИСНОВКИ.....	68
ПИТАННЯ ДО САМОПЕРЕВІРКИ.....	68
ЛІТЕРАТУРА.....	68
РОЗДІЛ 3. ОБОВ'ЯЗКИ ЗДОБУВАЧІВ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО- ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ.....	71
3.1. Конституційні обов'язки	71
3.2. Обов'язки під час освітнього процесу.....	72
ВИСНОВКИ.....	75
ПИТАННЯ ДО САМОПЕРЕВІРКИ.....	75
ЛІТЕРАТУРА.....	76

РОЗДІЛ 4. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ.....	76
4.1. Адміністративна відповідальність.....	76
4.2. Кримінальна відповідальність.....	77
ВИСНОВКИ.....	84
ПИТАННЯ ДО САМОПЕРЕВІРКИ.....	84
ЛІТЕРАТУРА.....	85
РОЗДІЛ 5. СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ....	86
5.1. Мотиваційне інтерв'ювання.....	86
5.2. Когнітивно-поведінкове втручання.....	97
5.3. Просоціальне моделювання.....	107
ВИСНОВКИ.....	113
ПИТАННЯ ДО САМОПЕРЕВІРКИ.....	113
ЛІТЕРАТУРА.....	113
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	114
ДОДАТКИ.....	118

ВСТУП

Сьогодні, в умовах нової парадигми освіти в Україні значення і роль гуманізації виховного процесу надзвичайно зросли. Подальший розвиток системи професійної (професійно-технічної) освіти в Україні значною мірою залежить від застосування інноваційних виховних технологій в освітній процес. Важливим є пошук і обґрунтування нових методів виховної діяльності гуманістичного спрямування.

Одним з напрямів виховної роботи є правове виховання, яке має на меті формування правосвідомості здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти. Високий рівень правосвідомості сприяє профілактиці негативних явищ у середовищі здобувачів: алкоголізму, наркоманії, агресії, булінгу, злочинів та правопорушень, аморальної поведінки.

Метою даного навчального посібника є систематизація інформації щодо сучасних методів та технологій правового виховання здобувачів П(ПТ)О, які повинні забезпечувати ефективність формування правосвідомості майбутніх робітничих кадрів в умовах реформування галузі.

Завдання навчального посібника передбачають:

- визначення основних завдань, методів та заходів правового виховання здобувачів П(ПТ)О;
- розуміння основних прав та обов'язків здобувачів П(ПТ)О з метою недопущення порушень їх прав та виконання обов'язків;
- формування у здобувачів ЗП(ПТ)О відчуття відповідальності за скоєні вчинки;
- систематизація знань щодо сучасних технологій формування правосвідомості здобувачів ЗП(ПТ)О з метою профілактики правопорушень.

Практична значущість даного видання полягає в тому, що опрацювання матеріалу навчального посібника дозволить педагогічним працівникам ЗП(ПТ)О більш чітко усвідомити основні напрями формування правосвідомості здобувачів П(ПТ)О на сучасному етапі.

Навчальний посібник «Правове виховання здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти» входить до структури комплексного методичного забезпечення вибіркового спецкурсу «Застосування технологій превентивного виховання у закладах професійної (професійно-технічної) освіти» за варіативною складовою навчального модулю 5 «Інноваційні технології в професійній діяльності викладача закладу професійної (професійно-технічної) освіти» на курсах підвищення кваліфікації у Білоцерківському інституті неперервної професійної освіти.

РОЗДІЛ 1. ОСНОВИ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

1.1. Завдання правового виховання

Основною метою правового виховання здобувачів П(ПТ)О є формування їх правосвідомості.

Правосвідомість – це наявність у здобувача П(ПТ)О знань про те, що він має законне право на здійснення певних дій; здатність вирішувати проблеми та конфлікти з правової точки зору, приймати юридично правильне рішення; знань, як вжити необхідних заходів, щоб уникнути проблем; як і де знайти інформацію про закон, коли і як отримати відповідну юридичну допомогу; впевненість, що за допомогою права можна вирішити проблеми; розуміння та віра в силу правосуддя.

Правосвідомість є багатограним поняттям, яке визначається як сукупність раціональних факторів, які не тільки відображають усвідомлення правової дійсності, але й впливають на неї, формуючи готовність здобувача П(ПТ)О до правової поведінки. Це сукупність ідей, поглядів, почуттів та традицій, що відображає ставлення здобувачів П(ПТ)О до правових питань у суспільстві. Розробка та впровадження законів у суспільстві відбувається через правосвідомість, оскільки будь-який закон, який розробляється або виконується, повинен відповідати принципам розробника та виконавця закону в його обґрунтуванні та ефективності.

Конституція України зобов'язує кожного її громадянина неухильно додержуватися Конституції та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей та наголошує, що незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності (ст. 68). У цьому контексті особливого значення набуває якісне та своєчасне правове виховання здобувачів П(ПТ)О з метою формування їх правової культури. Воно має на меті надання їм необхідних юридичних знань для активної участі у життєдіяльності соціуму, виховати

повагу до законів та стійке неприйняття антисоціальної та неправомірної поведінки. За змістом його можна визначити як діючий та цілеспрямований процес впливу на правосвідомість за допомогою сукупності заходів виховання, профілактики та державного примусу.

Метою правового виховання є формування особистості з високим рівнем правосвідомості, яка є фундатором правового суспільства та держави. Саме громадянин, що дотримується правових норм, здатен стати запорукою поступального розвитку демократичної, правової держави та правового суспільства.

Мета та завдання правового виховання здобувачів П(ПТ)О представлені на рис. 1.1.

Рис. 1.1. Мета та завдання правового виховання здобувачів П(ПТ)О

У свою чергу правове виховання має бути спрямоване на фіксацію у свідомості здобувачів П(ПТ)О таких настанов, які є своєрідними орієнтирами у повсякденному житті і світоглядно-ціннісним підґрунтям розвитку правового суспільства (рис. 1.2).

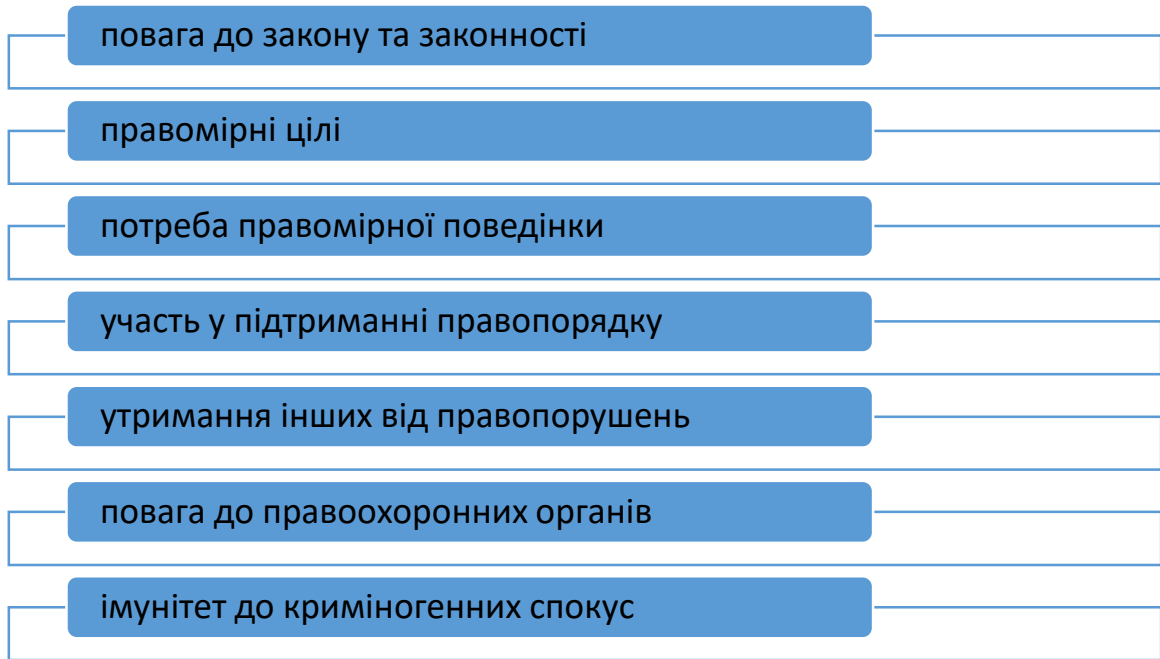

Рис. 1.2. Базові настанови формування правосвідомості

Таким чином, правове виховання ґрунтується на загальноновизнаних принципах права та правової культури демократичного суспільства, здійснюється за допомогою загальних педагогічних та спеціальних методів, закладає у правосвідомість здобувачів П(ПТ)О складові суспільних правовідносин, попереджуючи тим самим про можливість у разі неправомірної поведінки застосування державного примусу у вигляді притягнення до юридичної відповідальності.

Правова культура здобувача П(ПТ)О характеризує рівень його правової соціалізації як члена суспільства, ступінь засвоєння й використання їм правових знань у державному та соціальному житті, Конституції й інших законів. Вона означає не тільки знання й розуміння права, але й правові судження про нього як про соціальну цінність, а головне – активну роботу щодо його здійснення у царині зміцнення законності й правопорядку.

Інакше кажучи, правова культура здобувача П(ПТ)О – це його позитивна правова свідомість у дії. Перетворення ним своїх здібностей і соціальних якостей на основі правового досвіду – її важлива складова частина. Стиль правомірної поведінки характеризується сталістю дотримання принципів у

повсякденному житті, специфікою вирішення життєвих проблем, що виражається в особливостях вибору варіанта правомірної поведінки в межах, які визначені нормами права.

Якісне та своєчасне правове виховання здобувачів П(ПТ)О з метою формування належної правової культури має особливе значення. Воно має на меті надання особі необхідних юридичних знань для активної участі у життєдіяльності соціуму, виховати повагу до законів та стійке неприйняття антисоціальної та неправомірної поведінки. За змістом його можна визначити як постійно діючий та цілеспрямований процес впливу на правосвідомість за допомогою сукупності заходів виховання, профілактики та державного примусу.

Правове виховання здобувачів П(ПТ)О є складовою їх превентивного та громадянського виховання і здійснюється за допомогою комплексу освітніх заходів, спрямованих на здобуття певного обсягу правових компетентностей, необхідних для реалізації своїх прав і свобод, успішного виконання соціальних, громадянських і професійних обов'язків, формування правосвідомості.

Основні *принципи правового виховання* здобувачів П(ПТ)О визначені на рис.

1.3.

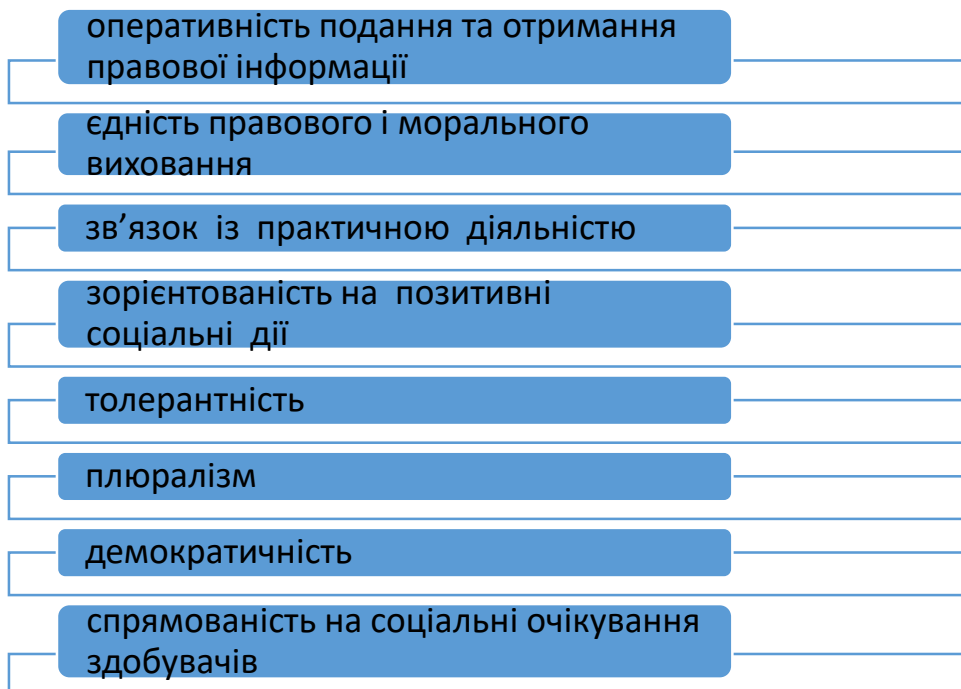

Рис.1.3. Основні принципи правового виховання здобувачів П(ПТ)О

Згідно Орієнтовного положення про організацію і проведення виховної роботи в професійно-технічних навчальних закладах Міністерства освіти і науки України (наказ Міністерства освіти і науки України № 257 від 16.04.2002 р.), загальне керівництво правовим вихованням у ЗП(ПТ)О здійснює директор, а його організацію – заступник директора з виховної роботи або особа, на яку покладені обов'язки організації виховної роботи в закладі. Правове виховання здобувачів П(ПТ)О також здійснюють: викладачі (особливо громадянської освіти та історії, класні керівники), майстри та старші майстри виробничого навчання, методисти, практичні психологи, соціальні педагоги, бібліотекари, керівники секцій, гуртків, факультативів, органи учнівського самоврядування.

1.2. Методи правового виховання

Згідно Орієнтовного положення про організацію і проведення виховної роботи в професійно-технічних навчальних закладах Міністерства освіти і науки України (наказ Міністерства освіти і науки України № 257 від 16.04.2002 р.), методи правовиховної роботи стимулюють розвиток самоорганізації, самоуправління, критично-творчого мислення, самоактивності, творчості, самостійності та усвідомлення власних світоглядних орієнтацій, які є основою життєвого вибору, громадянського самовизначення. До оптимальних *методів правовиховної роботи* відносимо ті, що ґрунтуються на демократичному стилі взаємодії «педагогічний працівник – здобувач освіти» (рис. 1.4).

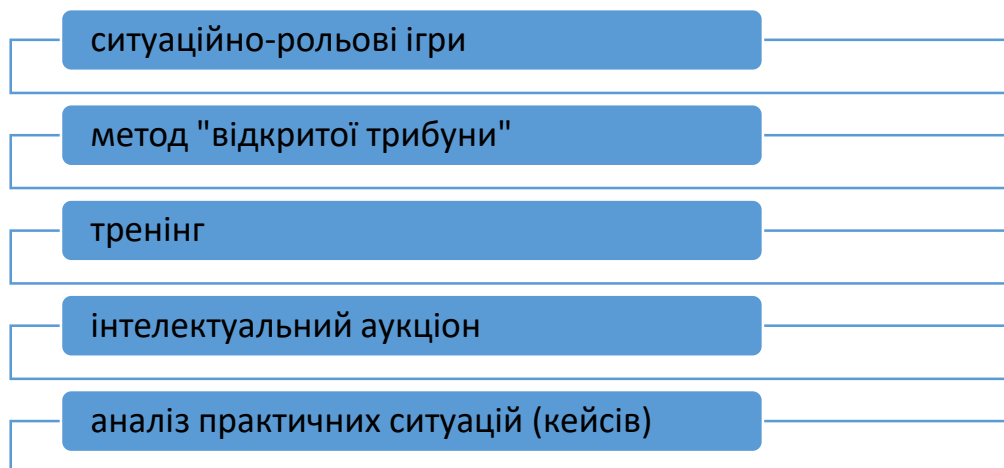

Рис. 1.4. Методи правовиховної роботи

Методи правового виховання здобувачів П(ПТ)О представлені на рис. 1.5.

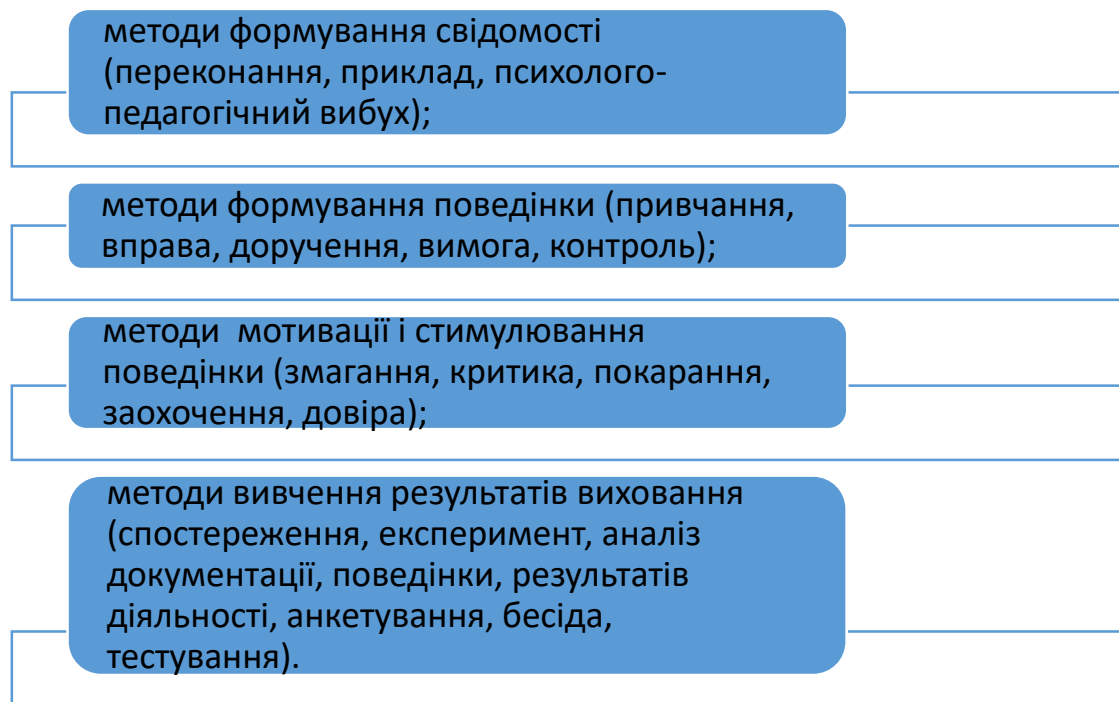
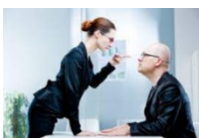

Рис. 1.5. Методи правового виховання здобувачів П(ПТ)О

Основними методами формування і корекція правосвідомості здобувачів П(ПТ)О є: переконання, приклад та психолого-педагогічний «вибух». Вони мають за мету змінити їх правосвідомість, насамперед сформувати переконання у необхідності дотримання законів, негативне ставлення до правового нігілізму. Їх доцільно застосовувати насамперед до здобувачів П(ПТ)О негативної спрямованості, коли їх переконання не відповідають загальнолюдським нормам.

Переконання як метод впливу на правосвідомість здобувачів П(ПТ)О має на меті сформувати у них систему правових цінностей та переконань, щоб вони їх не лише зрозуміли і засвоїли, а глибоко сприйняли як особистісні цінності. Лише тоді сформовані позитивні правові переконання зможуть стати мотивами їх законослухняної поведінки. Переконанням здобувачів П(ПТ)О можуть займатися як педагогічні працівники (насамперед майстри виробничого навчання та викладачі), так і запрошені

представники правоохоронних та правозахисних органів, громадських організацій, а також здобувачі освіти позитивної спрямованості.

Педагогічні умови ефективного застосування методу переконання здобувачів П(ПТ)О представлені на рис. 1.6.

Рис. 1.6. Педагогічні умови ефективного застосування методу переконання здобувачів П(ПТ)О

Приклад – це метод впливу на правосвідомість здобувачів П(ПТ)О через наслідування. Найбільш ефективно діє конкретний позитивний приклад значущих людей. Звісно, що кожен педагогічний працівник ЗП(ПТ)О повинен бути позитивним прикладом для здобувачів освіти. Також здобувачам освіти можна наводити позитивні приклади законослухняної поведінки відомих людей, а також негативні приклади людей, які скоїли правопорушення і були притягнуті до юридичної відповідальності.

Педагогічні умови ефективного застосування методу прикладу для здобувачів П(ПТ)О вказані на рис. 1.7.

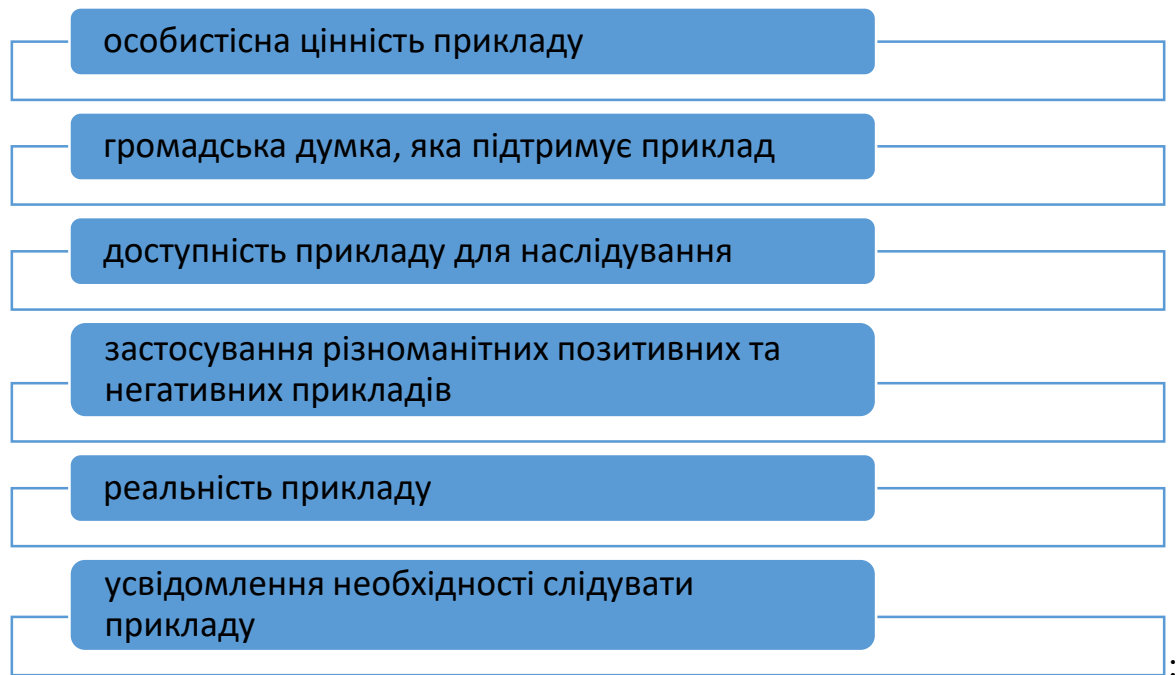

Рис. 1.7. Педагогічні умови ефективного застосування методу прикладу для здобувачів П(ПТ)О

Одним з найбільш ефективних методів формування правосвідомості здобувачів П(ПТ)О може бути **психолого-педагогічний «вибух»**, який полягає у докорінній зміні його свідомості під впливом особисто значущої проблемної інформації чи ситуації, яка ставить здобувача освіти в ситуацію морального вибору.

В результаті правильного застосування цього методу можливо докорінно змінити правосвідомість здобувача П(ПТ)О та відповідно його поведінку, наприклад, з кримінальної на просоціальну. Але цей метод може мати не лише позитивні, але й негативні наслідки: появу негативних психічних станів (агресивність, депресивність, тривожність, тощо). Тому цей метод застосовується дуже обережно і під контролем соціального педагога та психолога.

Метою методів формування та корекції правослухняної поведінки здобувачів П(ПТ)О є позитивний вплив на неї: формування дисциплінованості, пунктуальності, субординації, тощо. До них відносяться: привчання, вправа, вимога, контроль та доручення (рис. 1.8).

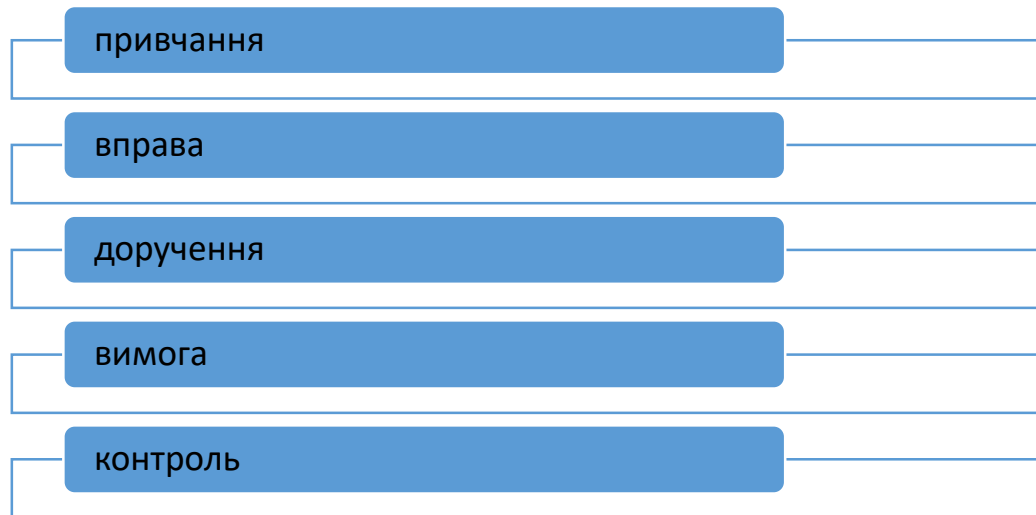

Рис. 1.8. Методи формування та корекції правослухняної поведінки здобувачів П(ПТ)О

Метод **привчання** застосовується з метою формування у здобувачів П(ПТ)О навичок правослухняної поведінки: дотримання правил внутрішнього розпорядку закладу П(ПТ)О, належного зовнішнього вигляду, особистої гігієни, правил культури спілкування, культурного проведення дозвілля, трудової та освітньої діяльності. Воно здійснюється під час залучення здобувачів П(ПТ)О до позитивної діяльності (дотримання розпорядку дня, праці, навчання, виховної роботи та громадської діяльності).

Метод **вправ** застосовується з метою спеціального відпрацювання способів правослухняної поведінки в різних ситуаціях. Види вправ, які можуть робити здобувачі П(ПТ)О: виробничі (під час проходження виробничої практики); освітні (під час освітнього процесу); психологічні (під час психологічної роботи). Виробничі вправи дозволяють сформувати виробничі навички, які дозволяють здобувачам П(ПТ)О працювати на виробництві після випуску із закладу П(ПТ)О. Освітні вправи здійснюються під час освітнього процесу здобувачів П(ПТ)О. Психологічні вправи застосовуються під час психологічних тренінгів, які проводить зі здобувачами П(ПТ)О психолог та соціальний педагог закладу П(ПТ)О.

Метод **вимог** допомагає підтримувати дисципліну та порядок серед здобувачів П(ПТ)О. Педагогічні працівники закладів П(ПТ)О повинні вимагати від них дотримання їх обов'язків, які повинні бути їм доведені після зарахування до закладу П(ПТ)О шляхом індивідуальної чи групової бесіди, наочності, у формі тренінгу, у пам'ятках, тощо.

Доручення - метод, який передбачає надання здобувачам П(ПТ)О завдань, виконання яких вимагає від них прояву їх позитивних якостей (комунікативних, організаторських, спортивних, мистецьких та інших здібностей).

Доручення здобувачам П(ПТ)О можуть надавати педагогічні працівники: індивідуальні (надаються одному здобувачу), групові (групі здобувачів), виробничі (надає майстер виробничого навчання), освітні (викладачі), громадські (майстер виробничого навчання, класний керівник, заступник з виховної роботи).

Контроль – перевірка виконання здобувачами П(ПТ)О своїх обов'язків. Цим повинні займатися усі педагогічні працівники закладу П(ПТ)О. Але контроль повинен здійснюватися коректно, не принижуючи честь та гідність здобувачів освіти.

Головні методи мотивації та стимулювання правослухняної поведінки здобувачів П(ПТ)О зазначені на рис. 1.9.

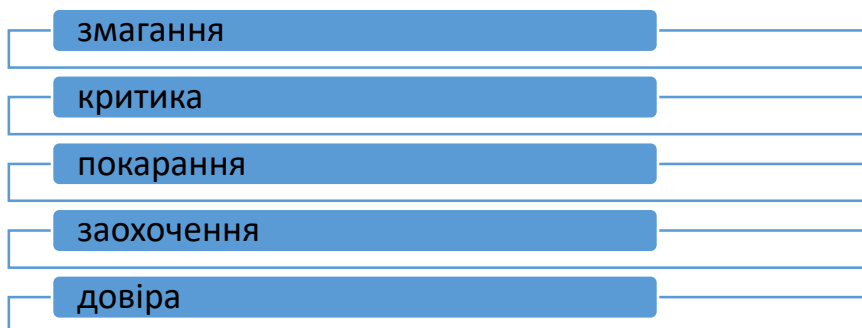

Рис. 1.9. Методи мотивації та стимулювання правослухняної поведінки здобувачів П(ПТ)О

Змагання – це організація діяльності здобувачів П(ПТ)О, яка враховує їх психічні механізми змагальності, потреби у самоствердженні, перемозі. Серед змагань на правову тематику серед здобувачів П(ПТ)О можна назвати: вікторини, брейн-ринги, конкурси малюнків та плакатів, тощо.

Критика – це висловлювання оціночних суджень щодо протиправних дій і вчинків здобувачів П(ПТ)О з метою її недопущення у подальшому. Критиці повинна підлягати не особистість здобувача освіти в цілому, а її негативні вчинки.

Педагогічні умови успішного застосування методу критики до здобувачів П(ПТ)О вказані на рис. 1.10.

Рис. 1.10. Педагогічні умови успішного застосування методу критики до здобувачів П(ПТ)О

Критика здобувачів П(ПТ)О може бути як індивідуальною (критикує певна особистість: педагогічний працівник, здобувач освіти, тощо), так і груповою (критикує уся група здобувачів освіти або її частка). Але критика повинна здійснюватися коректно, не принижуючи честь та гідність здобувачів П(ПТ)О.

Метод **покарання** виражає негативну оцінку поведінки здобувача П(ПТ)О. Педагогічні працівники закладів П(ПТ)О можуть звертатися до покарання, як до крайнього засобу, коли інші методи впливу на здобувача освіти не призвели до позитивних наслідків. Прагнучи до того, щоб вони усвідомили та розкаялися у вчиненому порушенні, педагогічним працівникам слід забезпечувати виховний та усвідомлений характер покарання.

Основні *педагогічні умови* успішного застосування методу покарання здобувачів П(ПТ)О вказані на рис. 1.11.

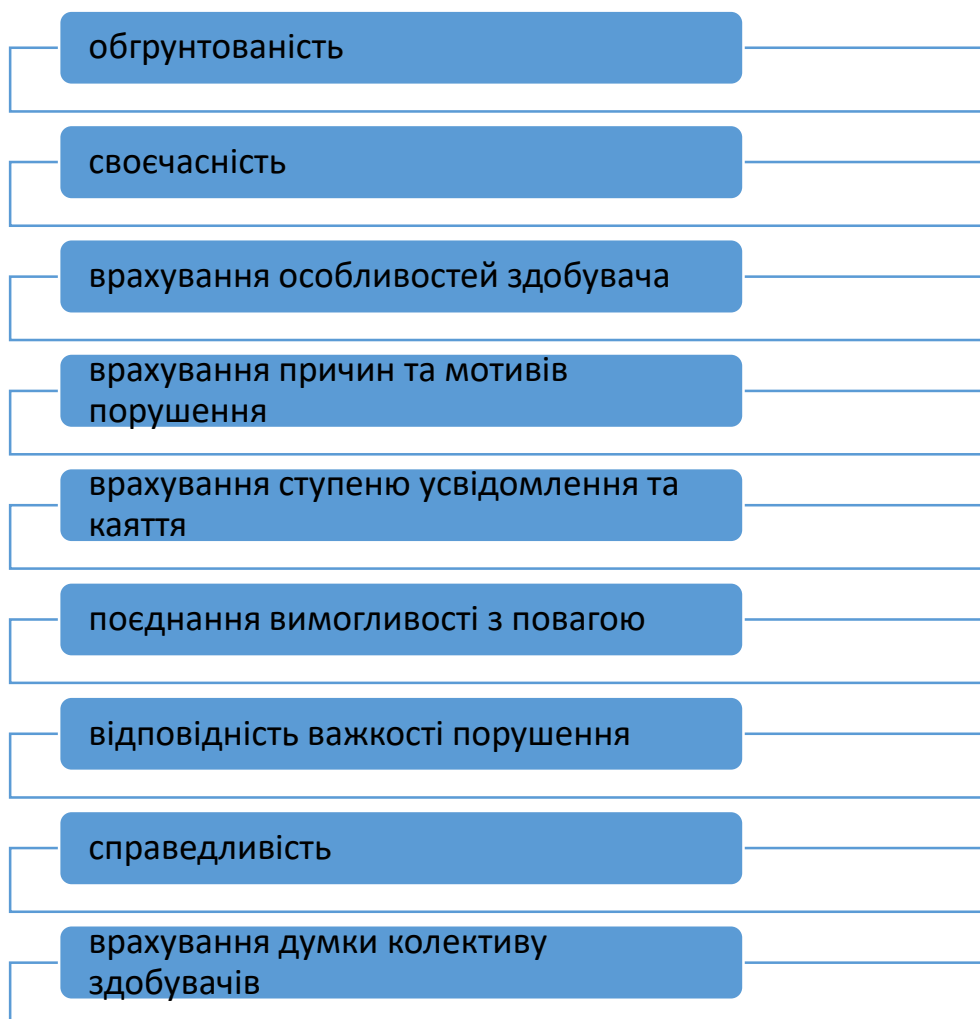

Рис. 1.11. Основні педагогічні умови успішного застосування методу покарання здобувачів П(ПТ)О

Метод **заохочення** виражається в оцінці та схваленні педагогічним колективом позитивних вчинків здобувача

П(ПТ)О. Він спрямований на закріплення позитивних і гальмування негативних вчинків, на спонукання здобувача освіти до активності в різних сферах діяльності (трудовій, освітній, громадській, дозвільній).

Заохочення дозволяє закріпити позитивні зміни поведінки здобувача П(ПТ)О, надає йому впевненість у собі, піднімає його в очах інших, формує почуття відповідальності, гідності, спонукає до подальших позитивних дій. Застосування заохочення передбачає врахування його виховних наслідків, поєднання формування у почуття високої відповідальності, дисципліни, обов'язку.

Педагогічні умови успішного застосування методу заохочення здобувачів П(ПТ)О вказані на рис. 1.12.

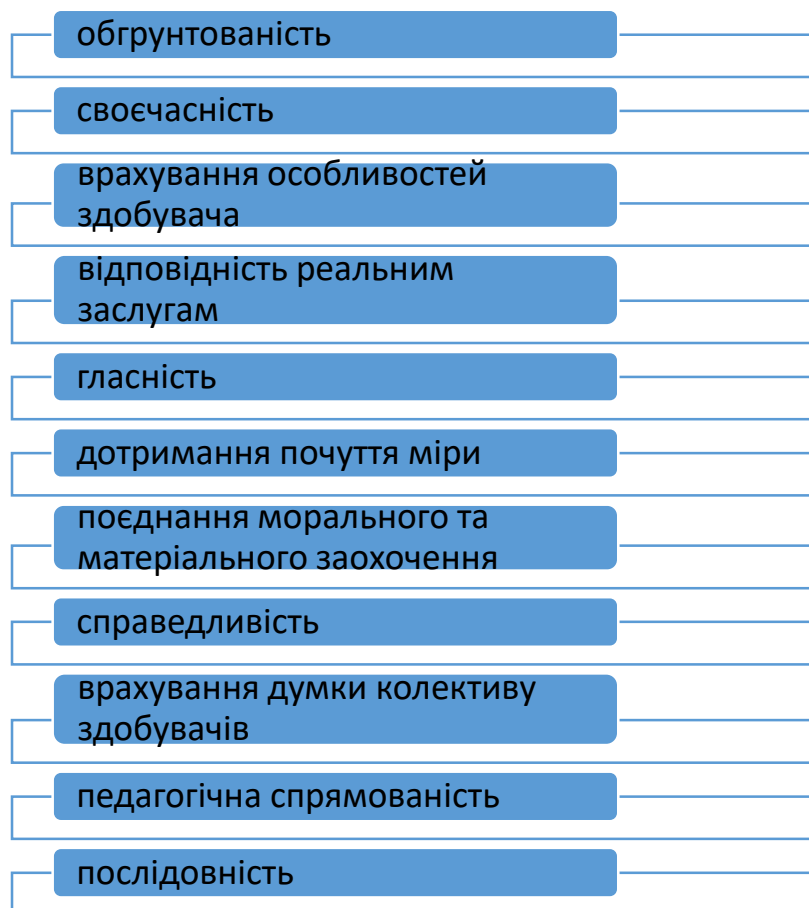

Рис. 1.12. Педагогічні умови успішного застосування методу заохочення здобувачів П(ПТ)О

Метод **довіри** полягає у виявленні педагогічними працівниками ЗП(ПТ)О позитивних якостей здобувачів освіти та доручення їм діяльності, в якій ця якість повинна

проявитися, сформуватися та закріпитися. Це може бути виробнича, освітня чи громадська діяльність.

Сила методу полягає в тому, що довіра викликає у здобувачів П(ПТ)О зворотну реакцію у вигляді певних моральних обов'язків перед педагогічним працівником, який виявив до нього довіру. Виконання цих обов'язків спонукає його слідувати за своєю поведінкою, проявити позитивні якості, необхідні для виконання доручення, та займатися самовихованням. Виправдана довіра дає йому емоційне задоволення, дозволяє відчутти значущість своєї особистості, знайти позитивну мотивацію до саморозвитку.

Формами прояву довіри до здобувачів П(ПТ)О можуть бути надання їм разових чи постійних доручень. Вони можуть взяти участь в організації та проведенні конкурсів на правову тематику, дискусій, вікторин, брейн-рингів, челенджів та флешмобів, тощо.

Основні методи виявлення результатів правового виховання здобувачів П(ПТ)О зазначені на рис. 1.13.

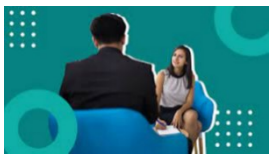
Рис.

1.13. Основні методи виявлення результатів правового виховання здобувачів П(ПТ)О

Призначення цих методів полягає в отриманні нової інформації про результативність правового виховання здобувачів П(ПТ)О, здійсненні періодичних зрізів рівня їх правосвідомості.

Метод **спостереження** розуміється як спеціально організоване цілеспрямоване, планомірне та систематичне сприйняття поведінки здобувачів П(ПТ)О у природних умовах їх життєдіяльності (освітньої, виробничої, громадської, дозвільної), яке дозволяє фіксувати, аналізувати, узагальнити прояви їх особистості, її зміну в різних ситуаціях, контролювати накопичення позитивного досвіду їх поведінки. Спостереження здійснюється не лише за діяльністю здобувачів П(ПТ)О, але й за їх мовою (вербальними засобами спілкування), та за невербальними засобами їх спілкування (жестами, мімікою, пантомімікою, поглядом, дистанцією та іншими).

Метод **бесіди** надає педагогічним працівникам закладів П(ПТ)О можливість виявити зміни у правових поглядах і переконаннях здобувачів освіти, їх життєвих планах, прагненнях, системі цінностей і моральних установках, рівні сформованості правосвідомості і в цілому відстежувати хід корегування спрямованості їх особистості внаслідок педагогічних впливів.

Відмінність бесіди від інтерв'ювання полягає в тому, що бесіда має тему, але питання підбираються по ходу бесіди в залежності від багатьох чинників. Інтерв'ювання також має не тільки визначену тему, але й перелік обов'язкових питань, які педагогічний працівник закладу П(ПТ)О повинен задати здобувачу освіти.

Педагогічні працівники закладів П(ПТ)О повинні проводити різні бесіди зі здобувачами освіти, насамперед: ознайомчі, інструктивні, профілактичні, попереджувальні та корекційні. Найбільш часто бесіди зі здобувачами освіти проводять майстри виробничого навчання, класні керівники, психолог, соціальний педагог та заступник директора з виховної роботи.

Ознайомчі бесіди проводяться педагогічними працівниками зі здобувачами П(ПТ)О, які тільки вступили на 1 курс, з метою знайомства та встановлення з ним психологічного контакту. Під час ознайомчої бесіди важливо визначити спрямованість здобувача П(ПТ)О: його ідеали, цінності, переконання, в тому числі правові.

Інструктивні бесіди проводять з новими здобувачами П(ПТ)О майстри виробничого навчання з метою ознайомлення їх з вимогами правил внутрішнього розпорядку закладу, техніки безпеки та охорони праці.

Профілактичні бесіди проводяться педагогічними працівниками закладів П(ПТ)О зі здобувачами освіти з метою профілактики негативних явищ в їх середовищі (суїциду, аутоагресії, конфліктів, булінгу, вживання алкоголю та наркотиків, тютюнопаління, порушень режиму, тощо).

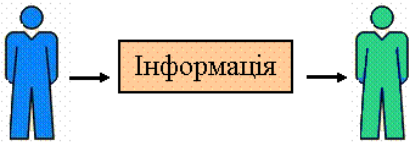
Попереджувальні бесіди проводяться ними зі здобувачами П(ПТ)О, які стоять на профілактичних обліках (схильні до суїциду, аутоагресії, конфліктів, булінгу, вживання алкоголю та наркотиків, тютюнопаління, порушень режиму тощо).

Для проведення профілактичних та попереджувальних бесід доцільно запрошувати представників правоохоронних та правозахисних органів, громадських організацій (Національної поліції, Державної кримінально-виконавчої служби, суда, Прокуратури, адвокатури, тощо) (рис. 1.14).

Рис. 1.14. Зустріч здобувачів П(ПТ)О з ветераном Державної кримінально-виконавчої служби України

Корекційні бесіди проводяться, як правило, психологом та соціальним педагогом зі здобувачами П(ПТ)О, які потребують педагогічної та психологічної корекції (з психічними відхиленнями, педагогічно занедбані, відторгнуті загалом, жертви насилля, які мають високий рівень тривожності, агресивності, депресивності, мають залежність від психоактивних речовин, кримінальну спрямованість, тощо).

Метод узагальнення незалежних характеристик ґрунтується на зібранні, порівнянні відомостей про здобувачів П(ПТ)О, отриманих від різних осіб, котрі характеризують його незалежно один від одного, що підвищує об'єктивність суджень про особливості їх особистості.

Як правило, цей метод застосовується при складанні характеристики на здобувача П(ПТ)О та при внесенні коректив до неї. В ролі осіб, які надають інформацію, можуть виступати як педагогічні працівники закладу П(ПТ)О (майстри виробничого навчання, викладачі, психолог, соціальний педагог), так і батьки здобувачів освіти та інші здобувачі освіти. Вони можуть надати інформацію, яка дозволяє визначити рівень правосвідомості та правослухняної поведінки здобувачів П(ПТ)О: скоєння правопорушень, тютюнопаління, вживання алкоголю та наркотиків, спілкування з криміногенними особами тощо.

Метод експерименту полягає у зміні умов життєдіяльності здобувачів П(ПТ)О з метою визначення впливу цих змін на їх правосвідомість та правослухняну поведінку. Наприклад,

соціально-психологічний експеримент може полягати у зміні відносин в колективі здобувачів освіти, формування негативного ставлення до правопорушень, булінгу, вживання алкоголю та наркотиків, тощо. Соціально-педагогічний експеримент полягає у зміні форм та методів освітньої діяльності, наприклад, впровадженні інноваційних та інтерактивних методів формування правових компетентностей.

Анкетування – це відповіді здобувачів П(ПТ)О на письмові запитання, які позначені в анкеті. За допомогою анкетування педагогічні працівники можуть діагностувати проблеми, пов’язані з взаємовідносинами здобувачів освіти між собою та з педагогічними працівниками, булінгом, вживанням алкоголю та наркотиків, інші проблеми. Як правило, анкетування проводиться анонімно, найбільш ефективним є проведення онлайн-опитувань у Google Forms.

Тестування – це проходження здобувачами П(ПТ)О психологічних або педагогічних тестів, які можуть містити різні питання чи завдання.

Психологічні тести проводить, як правило, психолог закладу П(ПТ)О в рамках діагностики психологічних особливостей здобувачів освіти або педагогічних працівників. За допомогою різних тестів він може визначати їх психологічні характеристики: психічні процеси (увага, сприйняття, пам'ять, мислення, мова, уява, емоції, почуття, воля); психічні стани (агресивність, депресивність та інші); психічні властивості (темперамент, характер, здібності, досвід, спрямованість); соціально-психологічні характеристики (роль та статус в групах, взаємовідносини з іншими людьми).

Для визначення правосвідомості здобувачів П(ПТ)О найбільшу увагу слід приділити результатам тестів на спрямованість особистості (ідеали, переконання, мотиви, цінності). В разі виявлення антисоціальної чи кримінальної спрямованості варто провести з такими здобувачами освіти комплекс психолого-педагогічних корекційних заходів.

Педагогічні тести на сформованість правосвідомості проводять, як правило, викладачі основ правових знань закладів П(ПТ)О в рамках діагностики сформованості правових компетентностей здобувачів освіти.

Аналіз результатів діяльності (трудової, освітньої, дозвільної) здобувачів П(ПТ)О допомагає проаналізувати правослухняність їх поведінки на основні конкретних вчинків, наприклад: скоєння правопорушень, вживання алкоголю та наркотиків, тютюнопаління, булінг, тощо.

Основними показниками трудової діяльності є ставлення здобувачів П(ПТ)О до праці, наявність чи відсутність порушень ним трудової дисципліни. Основними показниками освітньої діяльності є виконання ними освітньої програми, оцінки за академічну успішність, наявність чи відсутність порушень ними дисципліни під час освітнього процесу. Основними показниками дозвільної діяльності є наявність чи відсутність порушень громадського порядку під час дозвілля, вживання алкоголю та наркотиків, тютюнопаління.

Аналіз документації (особова справа, журнал академічної успішності, характеристика, психологічна характеристика) дозволяє отримати об'єктивні відомості про трудову, освітню та громадську діяльність здобувачів П(ПТ)О.

За **спрямованістю особистості** здобувачів П(ПТ)О можна поділити на чотири групи: з негативною, позитивною, пристосовницькою та посередньою спрямованістю. Цю класифікацію розробив та апробував у 1920-х рр. видатний український педагог А.С. Макаренко.

Здобувачі П(ПТ)О з **негативною спрямованістю** негативно ставляться до праці, освітнього процесу, громадської діяльності, педагогічних працівників та здобувачів позитивної спрямованості. Як правило, вони негативно характеризувалися у закладі загальної середньої освіти, скоювали правопорушення, притягалися до адміністративної, а деякі – навіть до кримінальної відповідальності (штраф, умовне засудження). Мотивація здобуття професії у них, як правило, низька. Звісно, вони потребують максимальної уваги та корекційної роботи з боку педагогічних працівників закладу П(ПТ)О (майстрів виробничого навчання, викладачів, психолога, соціального педагога, заступника директора з виховної роботи) з метою зміни негативної спрямованості хоча б на посередню. До них доцільно застосовувати наступні методи правовиховної роботи: вимога, контроль, переконання, приклад, критику та навіть покарання. За нашими опитуваннями, частка таких здобувачів ЗП(ПТ)О незначна (до 10%).

Здобувачі П(ПТ)О з **посередньою спрямованістю** посередньо ставляться до праці, освітнього процесу, громадської діяльності, педагогічних працівників та здобувачів позитивної спрямованості. Як правило, вони посередньо характеризувалися у закладі загальної середньої освіти, інколи скоювали дисциплінарні правопорушення. Мотивація здобуття професії у них, як правило, середня. Вони потребують профілактичної роботи з боку педагогічних працівників закладу П(ПТ)О з метою недопущення зміни їх спрямованості на негативну. До них доцільно застосовувати наступні методи правовиховної роботи: приклад, привчання, змагання та заохочення. За нашими опитуваннями, частка таких здобувачів ЗП(ПТ)О перевищує половину (до 70%).

Здобувачі П(ПТ)О з **приспосовницькою спрямованістю** зовні позитивно ставляться до праці, освітнього процесу, громадської діяльності, педагогічних працівників та здобувачів позитивної спрямованості, але все роблять лише напоказ і з метою отримання заохочень, пільг та привілеїв. Як правило, вони позитивно характеризувалися у закладі загальної середньої освіти, не скоювали дисциплінарних правопорушень. Мотивація здобуття професії у них, як правило, середня. Вони охоче беруть участь в органах учнівського самоврядування, але схильні до зловживань довірою з боку адміністрації закладу П(ПТ)О. До них доцільно застосовувати наступні методи правовиховної роботи: заохочення, доручення, контроль, змагання. Тобто, надаючи їм певні доручення, педагогічним працівникам варто не забувати про контроль за ними. За нашими опитуваннями, частка таких здобувачів ЗП(ПТ)О незначна (до 10%).

Здобувачі П(ПТ)О з **позитивною спрямованістю** позитивно ставляться до праці, освітнього процесу, громадської діяльності, педагогічних працівників та здобувачів освіти. Як правило, вони позитивно характеризувалися у закладі загальної середньої освіти, не скоювали дисциплінарних правопорушень. Мотивація здобуття професії у них, як правило, висока. Вони охоче беруть участь в органах учнівського самоврядування з метою покращення умов навчання, дозвілля та проживання інших здобувачів освіти. До них доцільно застосовувати наступні методи правовиховної роботи: довіру, заохочення,

доручення, змагання. За нашими опитуваннями, частка таких здобувачів ЗП(ПТ)О незначна (до 10%).

1.3. Заходи правового виховання

Згідно Орієнтовного положення про організацію і проведення виховної роботи в професійно-технічних навчальних закладах Міністерства освіти і науки України (наказ Міністерства освіти і науки України № 257 від 16.04.2002 р.), зі здобувачами П(ПТ) доцільно проводити різноманітні пасивні, активні та інтерактивні *заходи правовиховної роботи* (рис. 1.15).

Рис. 1.15. Основні заходи правового виховання здобувачів П(ПТ)О

Згідно наказу Міністерства юстиції України від 25.08.2010 № 794/7 «Про проведення всеукраїнського тижня правових знань» кожного року на початку жовтня у всіх закладах П(ПТ)О проводяться заходи правового виховання: лекції, бесіди, тренінги, конкурси, вікторини, дискусії, квести, черенджі, флешмоби, виставки літератури, малюнків та плакатів, виховні години, зустрічі з представниками правоохоронних та правозахисних органів, громадських організацій, перегляд та обговорення відеофільмів з прав людини.

Основні теми виховних годин з правового виховання: «Кримінальна відповідальність неповнолітніх», «Адміністративна відповідальність неповнолітніх», «Конституційні права і свободи громадянина України», «Обов'язки громадян України», «Права та обов'язки здобувачів П(ПТ)О», «Як захиститися від насильства в сім'ї», «Небезпека булінгу», «Свобода і відповідальність», «Наслідки вживання алкоголю та наркотиків». Доцільно підготувати та розповсюдити серед здобувачів П(ПТ)О пам'ятки на ці теми.

Позитивно себе зарекомендував консультаційний пункт на базі ЗП(ПТ)О, де фахівці в галузі права надають консультації здобувачам П(ПТ)О, їх батькам, педагогічним працівникам, адміністрації закладу, тощо. До консультування доцільно залучати викладачів основ правових знань, представників правоохоронних та правозахисних органів, громадських організацій.

Серед заходів правового виховання переважають: пасивні, активні та інтерактивні. Останні вважаються найбільш ефективними.

Пасивні заходи правового виховання полягають у тому, що педагогічний працівник, який проводить захід, є основною дієвою особою і керівником заходу, а здобувачів П(ПТ)О виступають у ролі пасивних слухачів, які підкоряються директивам працівника. До них насамперед відносяться: лекції, перегляд відео та інформування.

Основним пасивним заходом правового виховання є **інформаційне повідомлення**. Його мета – надати необхідну інформацію здобувачам П(ПТ)О, яку вони повинні сприйняти та зберегти. Процес подання інформації не дає здобувачам освіти можливості для взаємодії. Тривалість його не повинна бути більше 45 хвилин, інакше вони не зможуть сприймати новий матеріал. Використовується для того, щоб стисло донести нову інформацію до багатьох здобувачів освіти одночасно.

Запорука успішного інформаційного повідомлення – стійкий контакт з аудиторією і компетентність у правовій сфері. Таке поєднання не перетворює його на монолог, а робить цікавим процесом, у який здобувачі освіти з готовністю включаються. Для успішного використання цього заходу педагогічним працівникам закладів П(ПТ)О слід розвивати в собі навички, необхідні компетентному лектору.

Слід визначити межі цієї правової інформації, яку мають знати здобувачі П(ПТ)О. Дуже складно підібрати такий цілісний склад аудиторії, яка б мала однаковий рівень поінформованості з певного правового питання. На практиці педагогічний працівник ЗП(ПТ)О стикається з тим, що кожен здобувач освіти має свої унікальні очікування, установки та потреби. Завдання педагогічного

працівника – знайти ті «точки», де ці інтереси перетинаються, і провести інформаційне повідомлення в такому стилі, який максимально б задовольнив усі вимоги та очікування здобувачів освіти.

Педагогічний працівник закладу П(ПТ)О має оцінити рівень правових знань здобувачів освіти. Визначивши це питання, педагогічний працівник зможе підібрати матеріал відповідного рівня складності. Якщо цей рівень буде занадто низьким, аудиторія здобувачів освіти може відреагувати негативно і в подальшому втратити увагу. Якщо ж матеріал буде занадто складним для сприйняття, може виникнути почуття невпевненості в собі. Також педагогічний працівник має враховувати особливості сприйняття і розуміння аудиторії. При цьому слід уникати використання жаргонних і професійних виразів. У ситуаціях, коли спеціальні терміни необхідні, слід доступно пояснити їхнє значення, адже завдання інформаційного повідомлення – вдосконалення знань здобувачів освіти, а не зниження їхньої самооцінки, викликане тим, що вони чогось не розуміють.

Для кращого сприйняття та засвоєння правової інформації можна використовувати структурування матеріалу – розділити матеріал на три блоки: початок, основна та заключна частини. Початок має включати таку інформацію: мета, важливість теми, визначення робочих понять, передумови та історія питання. Заключна частина складається з: огляду попереднього матеріалу, повторення основних питань та підбиття підсумків, яке поєднує попередню інформацію та майбутню діяльність здобувачів П(ПТ)О.

Враховуючи, що інформаційне повідомлення передбачає пасивну участь здобувачів П(ПТ)О, необхідно використовувати у своїй практиці такі прийоми, які б давали їм максимальну можливість включення в процес. Особливо важливо враховувати природу та порядок надання інформації. Щоб аудиторія здобувачів освіти сприймала правовий матеріал, він має стимулювати мислення та мотивувати до діяльності. Малоімовірно, що перераховування правових фактів викличе жвавий інтерес. Динамічніший підхід – відібрати матеріал, який зацікавить та надихне здобувачів освіти (маловідомі факти, приклади з життя

тощо). Перевага відібраної інформації полягає в тому, що цікавий матеріал викликає адекватну реакцію групи.

Акцент слід робити не на негативних, а на позитивних моментах. Інформація повинна інтригувати аудиторію. Такі фрази, як: «Є ще одне цікаве запитання...»; «Я впевнений, що багатьох із вас зацікавить...»; «Одне з найцікавіших відкриттів...» – дають здобувачам П(ПТ)О відчуття, що педагогічний працівник ділиться з нею цінним досвідом. Водночас, вирази, подібні до: «Я не вважаю...»; «Якби ви були здатні...» – можуть спричинити відчуження групи і скласти враження, що ігноруються її знання та досвід.

Одним з найпростіших і, разом з тим, ефективних способів, які привертають увагу здобувачів П(ПТ)О, є використання риторичних запитань. Приклади таких запитань: «Хто з вас стикався?..»; «Чи хотіли б ви...» – стимулюють процес групового мислення, і реакція на них з'являється навіть у тих випадках, коли відсутні безпосередні умови для їх вираження.

Ще один спосіб для підвищення інтересу аудиторії – супровід ключових моментів повідомлення різноманітними ілюстраціями. Використання слайдів, надписів, фліпчарту є додатковим стимулом, який викликає зорову реакцію.

Активні заходи правового виховання характеризуються тим, що здобувачі П(ПТ)О виступають не пасивними слухачами, а активно залучені до виховного процесу, підтримують з педагогічним працівником зворотній зв'язок. До них відносяться: бесіди, обговорення та мозковий штурм.

Основним активним заходом правового виховання є **бесіда**. Від інформаційного повідомлення вона відрізняється наявністю зворотного зв'язку між педагогічним працівником та здобувачем П(ПТ)О. Здобувачі освіти задають питання та отримують на них відповіді, також педагогічний працівник може задавати питання здобувачам освіти.

У закладах П(ПТ)О доцільно запрошувати для проведення бесід представників правоохоронних та правозахисних органів (Національної поліції, Державної кримінально-виконавчої служби, суду, прокуратури, адвокатури, тощо) (рис. 1.16).

Рис. 1.16. Зустріч здобувачів П(ПТ)О з представником Національної поліції України

Мозковий штурм застосовується як для обговорення певного правового питання всією групою здобувачів П(ПТ)О, так і для обговорення в малих групах. Використовується переважно для пошуку нових ідей та генералізації отриманої правової інформації. Це ефективний метод використання досвіду здобувачів П(ПТ)О для знаходження нових ідей. Це досить продуктивна технологія для роботи в групах чисельністю 5-10 осіб, коли педагогічний працівник називає питання (наприклад: «Як основні причини скоєння злочинів?»), а здобувачі освіти згадують все, що їм відомо з даної теми. Мета – знайти щонайбільше думок, ідей на задану тему.

Мозковий штурм являє собою гарний спосіб швидкого включення всіх членів групи в роботу на основі вільного вираження своїх думок щодо питання, яке розглядається. Основні правила його проведення: сформулювати питання, фіксувати всі пропозиції, що надходять від здобувачів освіти, висловлені думки і пропозиції не критикуються і не оцінюються.

Педагогічному працівнику необхідно бути уважним під час запису пропозицій, що надходять від здобувачів освіти, і не пропустити жодної з них. Зібрана інформація може бути основою для більш глибокої змістовної роботи і дискусій. До переваг мозкового штурму відносяться наступні: заохочення до креативного мислення, вихід за межі стандартного мислення та простота. Але цей засіб має деякі недоліки: висока ступінь залучення учасників та неповнота процесу. Тобто, реальні переваги ідей та пропозицій, які здобувачі П(ПТ)О

висловлюють в ході його проведення, можуть бути оцінені лише за межами аудиторії.

Найбільш ефективними вважаються **інтерактивні заходи правового виховання**, коли взаємодія відбувається не лише між педагогічним працівником та здобувачами П(ПТ)О, але й між самими здобувачами освіти у режимі діалогу. До них відносяться: робота в групах, дискусія, розгляд практичних ситуацій, рольові, ділові та імітаційні ігри.

Одним з інтерактивних заходів правового виховання є **дискусія**. Вона передбачає колективне обговорення певного неоднозначного питання. Дискусійні думки можуть бути як власними, так і спиратися на погляди інших людей. Ефективну дискусію характеризує розмаїття думок, бажання відшукати найбільш прийнятний варіант розв'язання проблеми й активна участь у ній співрозмовників.

Порівняно з інформаційним повідомленням та бесідою дискусія створює більш сприятливі умови для активізації здобувачів П(ПТ)О, розвитку їх творчої уяви. Вона потребує від них не простої відповіді на запитання, а навпаки – обґрунтованого, емоційно забарвленого та змістовного варіанта розв'язання правової проблеми, ясного та чіткого висловлювання своїх думок. Вона викликає в них сильні емоційні почуття, сприяє виникненню різних групових соціально-психологічних явищ, формує навички колективної роботи й уміння вислухати позиції опонентів. Спочатку педагогічний працівник називає тему дискусії, здобувачі освіти поділяються на групи з різними думками щодо проблеми. Кожна сторона висловлює свою думку, наводить свої аргументи та контраргументи.

Часто дискусія набуває гострого характеру (коли проблема, що виникає, стосується життєвих принципів і особистих переживань учасників), і сторони не досягають єдності. Але така дискусія може спонукати здобувачів П(ПТ)О замислитись, змінити чи переглянути свої правові установки. Щоб суперечка не вийшла за межі аудиторії, педагогічному працівнику потрібно підсумувати міркування всіх сторін і обговорити подібність і розбіжність позицій. У дискусії

можуть брати участь двоє і більше здобувачів освіти. Найбільш конструктивний варіант – 6-8 осіб. Така кількість учасників дозволяє кожному повністю виразити свої думки й уважно вислухати партнерів по дискусії.

Ділова гра

Цікавим інтерактивним заходом правового виховання є **рольова (ділова, імітаційна) гра** – метод розширення досвіду здобувачів П(ПТ)О шляхом розгляду ситуації, в якій їм пропонується прийняти певну позицію (роль) і потім розробити спосіб, який дозволить довести запропоновану ситуацію до позитивного завершення. Це гарний спосіб глянути на ситуацію іншими очима. Її мета - визначити ставлення здобувачів освіти до конкретної життєвої ситуації, набути досвід шляхом гри. Це ефективна виховна методика, яка має бути добре продумана та організована, педагогічний працівник може заздалегідь розробити сценарії рольових ігор, якщо здобувачі освіти демонструють неадекватний спосіб вирішення проблем.

Рольова гра – це невеликі сценки довільного характеру, що відображають моделі життєвих ситуацій. У них здобувачам освіти надається можливість: показати існуючі стереотипи реагування в тих чи інших ситуаціях, розробити і використовувати нові стратегії поведінки, подолати свої внутрішні побоювання і проблеми. Це гарне напрацювання варіантів поведінки в тих ситуаціях, у яких можуть опинитися учасники. У ній здобувач освіти виконує роль якогось персонажу, а не свою власну. Це допомагає йому вільно експериментувати і не боятися, що його поведінка буде безглуздою.

Етапи рольові ігри зі здобувачами П(ПТ)О представлені на рис. 1.17.

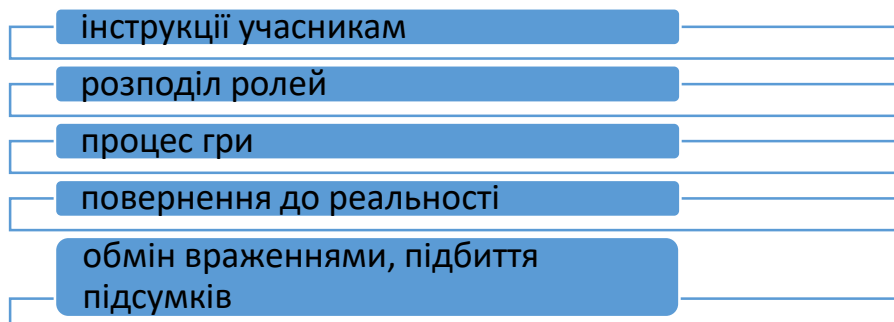

Рис.1.17. Етапи рольові ігри зі здобувачами П(ПТ)О

Рольова гра як засіб правового виховання здобувачів П(ПТ)О має як переваги, так і недоліки. До її переваг відносяться: отриманий досвід зберігається довгий час, бо виховання через дію – один із самих ефективних способів отримання досвіду; задоволення; розуміння того, як поведуть себе інші люди; а також безпечні умови. Серед недоліків рольових ігор варто зазначити: штучність, легковажне ставлення зі сторони здобувачів освіти та елементи ризику.

Також ефективним інтерактивним засобом правового виховання здобувачів П(ПТ)О є **аналіз практичних правових ситуацій (кейс-метод)**, призначений для вдосконалення навичок і отримання досвіду. Педагогічний працівник пропонує здобувачам освіти різноманітні практичні ситуації з різних галузей, які вони вирішують або одноосібно, або обговорюють в групах. Якщо здобувачі освіти пропонують неадекватні методи вирішення цих ситуацій, педагогічний працівник пропонує свої методи їх вирішення.

У більшості випадків здобувачам П(ПТ)О надається можливість знайомства з набором обставин, в основі яких лежать реальні чи уявні ситуації. Педагогічний вплив відбувається через інформацію у вигляді правової проблеми. Наприкінці група здобувачів освіти представляє свої варіанти її вирішення, які можуть стати підґрунтям для дискусії.

Матеріал має бути підібрано таким чином, щоб відображати правові проблеми, з якими здобувачі П(ПТ)О можуть стикнутися у реальному житті. Він має включати таку кількість інформації та деталей, щоб здобувачі освіти у своєму розпорядженні мали всі необхідні відомості, однак і не були ними перевантажені. Ситуація, навколо якої відбувається обговорення, має бути достатньо різноплановою і налічувати кілька елементів вирішення. Ні в якому разі її не можна пояснювати однозначно.

Аналіз практичних правових ситуацій здобувачами П(ПТ)О може мати як переваги, так і недоліки. До його переваг відносять: реалізм; можливість вивчити складні чи емоційно значущі питання в безпечній атмосфері групи, а не в реальному житті, з реальними загрозами та ризиком у випадку неправильного

рішення; а також активну взаємодію. Недоліки цього засобу: виникнення міфів, відсутність висновків, неправдивість. Тому аналіз практичних ситуацій правового характеру має бути побудований таким чином, щоб здобувачі освіти могли ідентифікувати себе із запропонованими проблемними ситуаціями та шляхами їх вирішення. Добір ситуацій має бути спрямований на відпрацювання елементів поведінки в умовах правових установок і обмежень, властивих реальності.

Найбільш ефективним засобом правового виховання здобувачів П(ПТ)О є тренінг, який складається з вищеназваних методів (приклад тренінгу для здобувачів освіти наведений у додатку А).

Важливим засобом правового виховання здобувачів П(ПТ)О є відеофільми про права людини. Документальне кіно є актуальним в системі виховної та психологічної роботи з ними, бо звертається не тільки до теоретичних знань, але й до їх особистого досвіду. Застосування його є особливо корисним у розгляді багатогранних соціально гострих тем в процесі правового виховання.

Використання документального кіно в контексті заходів правової медіапросвіти здобувачів П(ПТ)О включає в себе три етапи: переддемонстраційний, демонстраційний і післядемонстраційний. На *переддемонстраційному етапі* перевіряється робота техніки і просторова організація аудиторії, окреслюється загальна проблематика фільму, відбувається ознайомлення з ходом і методами роботи, ставляться орієнтири сприйняття відеоматеріалу.

Демонстраційний етап має супроводжуватися активною діяльністю здобувачів П(ПТ)О. Їм можна запропонувати завдання переглянути і відзначити правильний варіант відповіді, розв'язати ситуативні завдання, зіставити факти, вигадати продовження або початок історії, запропонувати власний варіант вирішення ситуації, відновити послідовність, відповісти на питання, обговорити те, що вони бачать на екрані тощо. На *післядемонстраційному етапі* перевіряється ефективність використання в процесі перегляду фільму

запропонованих на переддемонстраційному етапі орієнтирів сприйняття відеоматеріалів, здійснюється контроль розуміння змісту.

На цих етапах роботи з відеоматеріалами можливо застосовувати різноманітні *методики* (рис. 1.18).

Рис. 1.18. Методики, які можна застосовувати на різних етапах роботи з відеоматеріалами

При застосуванні методики «*Поточне обговорення*» фільм демонструється не повністю, а частинами. Після кожної з частин здобувачам П(ПТ)О пропонується проаналізувати вже побачене й запропонувати власне рішення або сформулювати враження. Така методика найчастіше застосовується для формування певного ставлення до правових питань.

Методика «Стоп-кадр»: на певній сцені перегляд фільму зупиняється. Здобувачам П(ПТ)О необхідно запропонувати варіанти подальшого перебігу подій або охарактеризувати людину, яка є на екрані. Цей метод зазвичай

застосовують для демонстрації дисонансу, хибності поверхневого враження. Дуже важливим є вибір моменту для стоп-кадру. Залежно від того, що саме обрано для стоп-кадру, можна робити акцент на певній правовій проблематиці.

При застосуванні методики «*Червона лінія*» обирається певна основна правова тема, яка має бути обговорена і на проблематиці якої робиться головний акцент. Щодо цієї проблематики ставляться запитання (їхня кількість необмежена, але вони повинні бути сформульовані таким чином, щоб на них можна було відповідати під час перегляду). Здобувачі П(ПТ)О повинні відповісти на ці запитання у ході перегляду фільму. Ця методика застосовується для того, щоб підкреслити важливість та багатогранність певної правової проблематики, сформулювати ставлення до неї як до комплексної проблеми, що потребує постійної роботи над вирішенням і нестандартних підходів.

Методика «Пошук фактів (аргументів)»: до перегляду фільму здобувачам П(ПТ)О ставляться завдання або пропонується знайти у фільмі певні підтверджувальні або заперечувальні аргументи. Ця методика застосовується на закріплення певного матеріалу, демонстрації переваг і недоліків якогось правового феномену.

Методика «Резюме» полягає у тому, що здобувачам П(ПТ)О необхідно скласти резюме на героя/героїв фільму (як варіант - скласти коротку анотацію до фільму). Цей метод допомагає виокремити найголовніше, розставити правові акценти. Можна попросити їх запропонувати власну назву для фільму (тоді перегляд картини починається не з початку, а коли назва вже була проголошена) та аргументувати її.

Як модифікація попереднього, застосовується *методика «Кредо»*. Здобувачі П(ПТ)О повинні охарактеризувати події фільму одним відомим висловом, прислів'ям тощо. За допомогою цього методу можна не тільки виокремити найголовніше серед відеоматеріалу, але й простежити зв'язок із правовим досвідом відповідної спільноти та безпосередньо кожного глядача.

Методика «Спрямовувальні запитання» застосовуються, коли здобувачів П(ПТ)О необхідно навести на певну думку, спровокувати роздуми або дискусію.

Методика найбільше придатна для роботи з правовою сферою людини, спрямована на подолання байдужості до порушень закону. Здобувачам П(ПТ)О ставляться певні питання до перегляду фільму, які не повинні бути прямими, а обов'язково містити альтернативу, а також бути особистісно спрямованими. Наприклад: «Можлива або ні така ситуація у вашому житті?», «Чи все у вчинках героя ви схвалюєте?», тощо. Наприкінці обов'язково потрібно обговорити їх емоції, щоб вони не пішли із заняття розгублені чи збентежені.

Методика «Так, ні, не знаю» є слушною для роботи з фільмами довгої тривалості, а також коли треба швидко продіагностувати настрої аудиторії. Недоліком є те, що для її застосування потрібно багато простору. В аудиторії виставляють три таблички (аркуші паперу) з написами «Так», «Ні», «Не знаю». Після перегляду здобувачі П(ПТ)О мають відповісти на питання, сформульовані таким чином, що потребують відповіді «Так», «Ні», «Не знаю». Питання зачитуються по одному, і вони повинні стати біля одної з табличок. Хтось із групи пояснює згоду, незгоду або причини невпевненості.

При застосуванні *методики «Адвокат чи прокурор»* перед переглядом фільму половині аудиторії пропонується виправдати всі вчинки головного героя, а іншій – засудити. Після перегляду фільму організовується дискусія.

Запропоновані методики не є вичерпними при застосуванні документальних фільмів правового характеру. Вибір їх обумовлений тематикою рекомендованих для перегляду фільмів, структурою сценаріїв занять до них, дидактичними можливостями правового виховання у рамках кіноклубів та особливостями роботи з тематикою дотримання прав людини. Важливо пам'ятати, що цільова аудиторія заходів медіапросвіти – здобувачі П(ПТ)О – переважно юнацька аудиторія, тому необхідно спиратися під час організації занять на вимоги вікової педагогіки, а саме педагогіки юнацького віку.

Таким чином, є три основні *аспекти застосування документального кіно* у медіапросвіті з питань правового виховання здобувачів П(ПТ)О:

- можливість отримати або розширити знання з певної правової проблематики, вийти за межі наявних загальних уявлень про основні категорії теми, розширити поле сприйняття інформації;

- побачити та отримати уявлення про правові проблеми й думки різних груп суспільства щодо різних життєвих ситуацій, зрозуміти, як вони сприймаються різними людьми, виходячи з їх професійних обов'язків, життєвих обставин, оточення тощо;

- стимулювати дискусії щодо актуальних правових питань суспільства, а також актуалізувати внутрішнє оцінювання власної поведінки здобувачів освіти, можливостей і перспектив її подальшого розвитку.

Враховуючі згадані переваги застосування документального кіно, можна суттєво урізноманітнити виховний процес в закладах П(ПТ)О. Заходи медіапросвіти є інтерактивними, тобто базуються на активній взаємодії всіх учасників, що значно поживляє хід заняття, робить його більш цікавим.

Перед переглядом та обговоренням документальних фільмів з правової тематики необхідно правильно провести його *планування* (рис. 1.19).

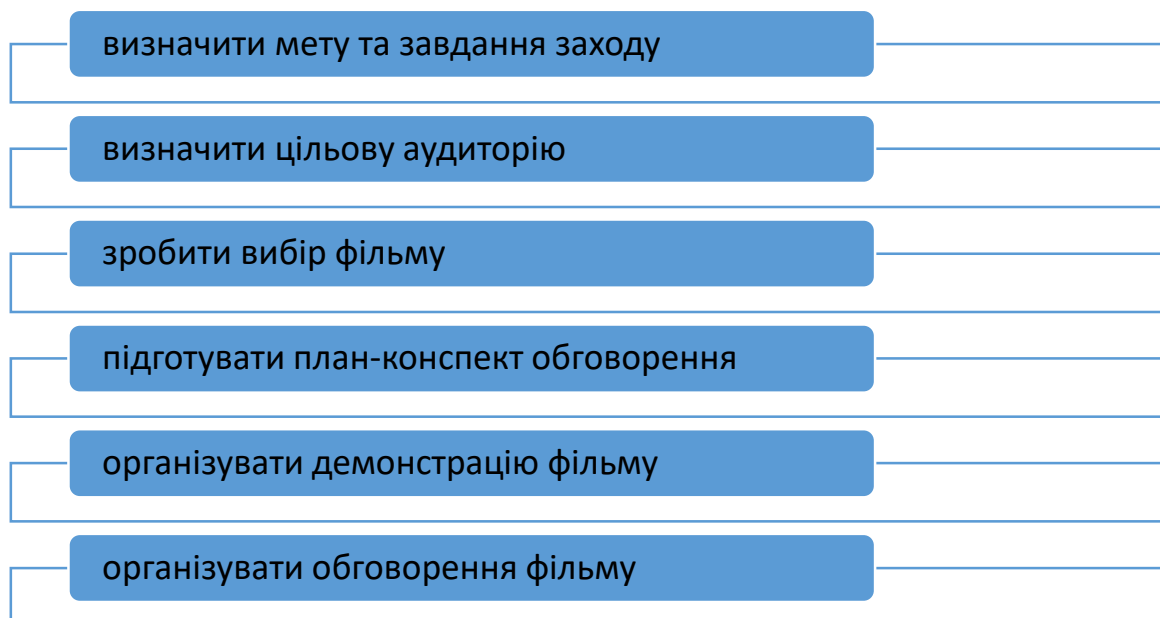

Рис.1.19. Основні етапи перегляду та обговоренням документальних фільмів з правової тематики

Загальна схема обговорення фільму з правової тематики включає три фази:

- актуалізації;
- осмислення;
- рефлексії.

На першій фазі – *фазі актуалізації або «виклику»* ведучий робить вступне слово (його мета – дати коротку інформацію про творців фільму, нагадати їх попередні роботи, зупинитися на контексті подій), робить установку на медіасприйняття. На цій фазі ведучому радять застосовувати такі *прийоми* (рис. 1.20).

Рис.1.20. Прийоми, які доцільно застосовувати під час фази актуалізації

Приєм «Припущення на основі запропонованих кадрів фільму» полягає в тому, що ведучий розміщує кілька кадрів з фільму на дошці або екрані і пропонує здобувачам П(ПТ)О придумати власний сценарій на підставі назви і кадрів фільму. Через 5 хвилин він просить їх презентувати складені сценарії. Після цього починається перегляд фільму, коли їм сталять завдання визначити правове навантаження відібраних кадрів. Кадри-картинки повинні бути символами, які відображають основний посил медіатексту. Після перегляду фільму їм

пропонують повернутися до первинних кадрів та своїх сценаріїв і розкрити зміст медіатексту.

Приєм «Парний мозковий штурм» полягає в тому, що парам здобувачів П(ПТ)О пропонують скласти список того, що вони знають або думають щодо запропонованої теми.

Приєм «Робота з фотографіями» передбачає аналіз композиції малюнка або фото (що зображено? де? чому?), звернути увагу на художні засоби (кольори, форми, лінії тощо), зображення людей, «позицію спостерігача» (фотографа, художника), спробувати з'ясувати, чому обрано саме такий ракурс. Також в межах цього прийому здійснюється інтерпретація зображення, тобто опис та аналіз ситуації, яка представлена зображенням, визначення її головної правової ідеї. Варто звернути увагу на зображених людей, проаналізувати сюжет, символи і стереотипи. Особливу увагу варто звернути на позицію автора: його неупередженість чи упередженість. Під час аналізу фотодокументів варто з'ясувати, наскільки постановочною є ця світлина, наскільки їй можна довіряти.

Приєм «Робота з карикатурами» передбачає аналіз плакатів та карикатур. Плакат – особливий вид мистецтва, призначення якого – викликати певні почуття, спонукати до конкретних дій, впливати на свідомість та підсвідомість людини. Тому інформація, здобута на підставі аналізу плакату, може бути тільки опосередкованою, і запитання варто ставити так:

- які почуття повинен був викликати цей плакат?
- кому він був спрямований?
- наскільки він був дієвим у цьому плані?

Карикатура схожа на плакат, але це більш індивідуальний тип мистецтва. Вона більшою мірою відображає переконання автора, загострює ситуацію, доводить її до абсурду, висміює. Вона повинна викликати яскраві здебільш негативні емоції, глядач може підсвідомо перейняти позицію автора. Тому обов'язково треба ставити запитання про упередженість автора, про те, що ін. хотів сказати, які почуття викликати.

Також ефективним прийомом фази актуалізації є «Робота з афоризмами», якими можуть бути прислів'я, сентенції класиків, крилаті вислови, використання перформансів та хепінінгів.

Хепінінг – певна форма дій, коли митці залучають здобувачів П(ПТ)О до гри, сценарій якої намічений тільки приблизно. Це вид рухомого твору, в якому навколишнє середовище відіграє роль не менш вагому, ніж люди. Він є ігровою імпровізацією з використанням колірних, музичних і світлових ефектів, коли невербальні засоби спілкування (жести, міміка, пантоміміка) стають сенсом окремих композицій.

Перформанс – концептуальна форма «мистецтва дії», яка полягає у виконанні ведучим певних заздалегідь спланованих дій перед здобувачам П(ПТ)О. Виконуються абсолютно реальні дії, які нічого, крім них самих, не зображують. Глядачі займають позицію спостерігача.

На другій фазі – *фазі осмислення* відбуваються колективні читання медіатексту (комунікативний етап). Ця фаза найбільш насичена, тому є основною. Це етап формування позиції ставлення до проблеми, що обговорюється.

На цій фазі рекомендується використовувати такі *прийоми* (рис. 1.21).

Рис. 1.21. Прийоми, які доцільно застосовувати під час фази осмислення

Приєм «Спеціальний гість» полягає в тому, що на зустріч запрошується експерт з теми обговорення. В ролі запрошеної особи можуть бути представники правозахисних чи правоохоронних органів (прокуратура, суд, поліція, пробація, тощо). Приєм передбачає кілька послідовних «кроків» (рис. 1.22).

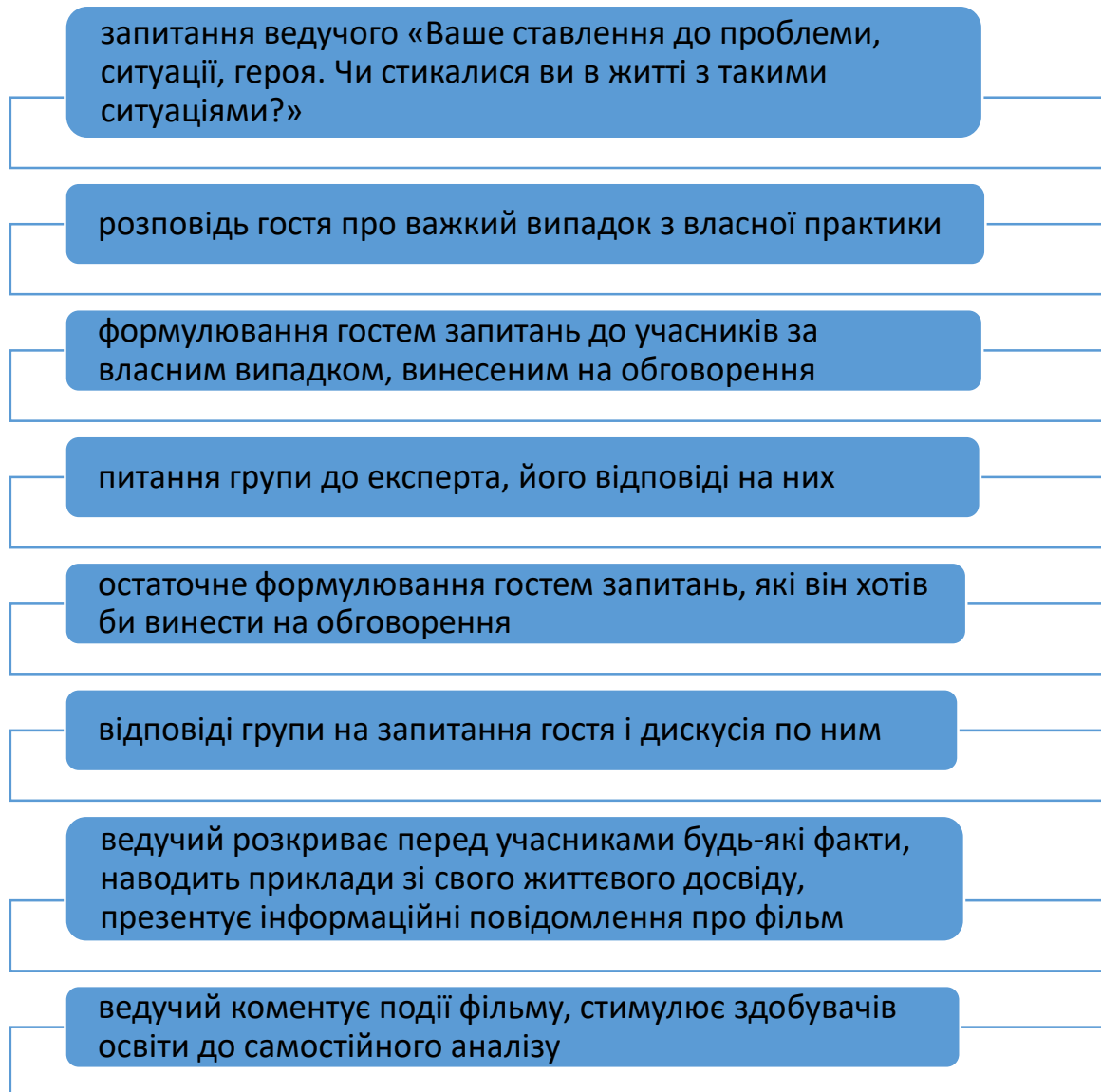

Рис. 1.22. Фази прийому «Спеціальний гість»

Приєм «Робота з героєм фільму» надає можливість здобувачам П(ПТ)О відчувати проблематику фільму зсередини, поглянути на неї з іншої точки зору. Їм пропонується визначитися, поведінка якого з героїв фільму їм ближча, аргументувати свій вибір, скласти розповідь від його імені (застосування

психологічних механізмів ідентифікації, емпатії та рефлексії). Для цього рекомендується поставити героя в змінену ситуацію, скласти розповідь від його імені або від імені іншої особи (наприклад, «лист» до певної організації).

Приєм «Робота з коментарями до фільму» передбачає, що ведучий заздалегідь готує коментарі до фільму і пропонує їх здобувачам П(ПТ)О для обговорення. Це значно поживляє дискусію, сприяє розумінню того, хто або що стоїть за такою думкою. Вони можуть самі вибрати певне висловлювання, з яким вони згодні чи не згодні і пояснити власну думку.

Приєм «Творчі письмові роботи» може здійснюватися в двох формах: «Тур в галереї» та «Авторське крісло». «Тур в галереї» - це своєрідна форма публікації письмових робіт. Здобувачам П(ПТ)О пропонується письмово висловитися за темою обговорення. Листи вивішуються на стінах аудиторії, вони читають їх, обговорюють, висловлюють власну думку.

«Авторське крісло» - це вид усної публікації, який надає кожному здобувачу П(ПТ)О можливість побути в ролі автора фільму. Обговорення, яке супроводжує усну презентацію, стимулює їх до більш глибокого розуміння фільму.

Приєм «Створення колажів» полягає у створенні здобувачами П(ПТ)О афіш з використанням техніки «колаж». Матеріалом для колажу можуть бути ілюстрації з журналів, природні матеріали, фотографії, малюнки тощо. Колаж можна доповнювати написами.

На третій фазі – *фазі консолідації та рефлексії* відбувається обговорення медіатексту, підбиття підсумків заняття.

При проведенні заходів правового виховання зі здобувачами П(ПТ)О необхідно враховувати їх індивідуальні особливості (вік, стать, рівень академічної успішності та педагогічної занедбаності тощо) та основні **принципи андрагогіки** (галузь професійної педагогіки про освіту дорослих) (рис. 1.23).

Рис. 1.23. Основні принципи андрагогіки

ВИСНОВКИ

Таким чином, основною метою правового виховання здобувачів П(ПТ)О є формування їх правосвідомості, яка є основою правослухняної поведінки. Основними методами їх правового виховання є: методи формування правосвідомості (переконання, приклад, психологічний вибух) та правослухняної поведінки (вправа, доручення, вимога, контроль, доручення, довіра, заохочення та покарання). Найбільш ефективними заходами його є активні та інтерактивні (мозковий штурм, робота в групах, розгляд практичних ситуацій, рольова гра), які поєднані в тренінгу.

ПИТАННЯ ДО САМОПЕРЕВІРКИ:

1. Яка основна мета правового виховання здобувачів П(ПТ)О?
2. Дайте визначення поняття «правосвідомість»
3. Які основні завдання правового виховання здобувачів П(ПТ)О?
4. Які основні методи формування правосвідомості здобувачів П(ПТ)О?

5. Які педагогічні вимоги висуваються до методу переконання?
6. Які педагогічні вимоги висуваються до методу прикладу?
7. Які основні методи формування правової поведінки здобувачів П(ПТ)О?
8. Які педагогічні умови ефективного застосування методу заохочення здобувачів П(ПТ)О?
9. Які основні методи мотивації та стимулювання правової поведінки здобувачів П(ПТ)О?
10. Які основні методи діагностики сформованості правосвідомості здобувачів П(ПТ)О?
11. Які основні заходи правового виховання здобувачів П(ПТ)О?
12. Яка головна мета застосування документального кіно про права людини?
13. Які прийоми можна використовувати при обговоренні документальних фільмів про права людини?

ЛІТЕРАТУРА

1. Про Національну програму правової освіти населення : Указ Президента України від 18 жовтня 2001 р. № 992/2001
2. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 710
3. Про затвердження Орієнтовного положення про організацію і проведення виховної роботи в професійно-технічних навчальних закладах Міністерства освіти і науки України: наказ Міністерства освіти і науки України N 257 від 16.04.2002.
4. Про проведення всеукраїнського тижня правових знань : наказ Міністерства юстиції України від 25.08.2010 № 794/7
5. Бровко Н. І. Філософсько-правові засади формування правосвідомості особистості в процесі навчання і виховання: монографія. Біла Церква: ТОВ «Білоцерківдрук», 2018. 432 с.
6. Васирина С. І. Психолого-педагогічні умови правової підготовки учнів професійно-технічних навчальних закладів. Автореф. ... канд. педаг. наук.

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Львів : Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, 2017. 20 с.

7. Єжова О. О., Федорченко Т. Є., Оржеховська В. М. та інші. Формування превентивного виховного середовища загальноосвітнього навчального закладу : навч.-метод. посіб. Кіровоград : Імекс ЛТД, 2014. 172 с.

8. Харагірло В.Є. Психолого-педагогічні аспекти корекційної роботи з підлітками девіантної поведінки : Навчально-методичний посібник. Біла Церква: БІНПО, 2017. 193 с.

9. Харагірло В.Є. Превентивне виховання майбутніх кваліфікованих робітників в контексті сучасної іноватики : Навчально-методичний посібник до модулю «Виховна діяльність педагогічних працівників ПНЗ». Біла Церква : БІНПО, 2016. 93 с.

РОЗДІЛ 2. ПРАВА ЗДОБУВАЧІВ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

Усі численні права здобувачів П(ПТ)О можна поділити на п'ять категорій: громадянські, політичні, економічні, соціальні та культурні (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Права здобувачів П(ПТ)О

Усі права здобувачів П(ПТ)О прописані в Конституції України. Вона проголошує, що кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості (ст. 23 Конституції). Усі громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (ст. 25 Конституції, ст. 3 Закону України «Про охорону дитинства»). Права і свободи людини і громадянина захищаються судом (ст. 55 Конституції). Також права здобувачів П(ПТ)О прописані у Конвенції ООН «Про права дитини», а також

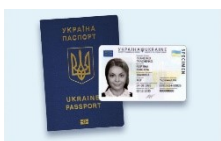
Законах України «Про охорону дитинства», «Про професійну (професійно-технічну) освіту» та інших.

2.1. Громадянські права

Громадянські права здобувачів П(ПТ)О вказані на рис. 2.2.

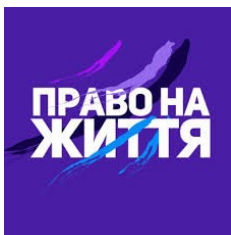

Рис. 2.2. Громадянські права здобувачів П(ПТ)О

Відповідно до ст. 8 Конвенції ООН «Про права дитини», ст. 25 Конституції України та ст. 7 Закону України «Про охорону дитинства» здобувач П(ПТ)О, який є громадянином України, не може бути позбавлений **громадянства** і права змінити громадянство, не може

бути вигнаний за межі України або виданий іншій державі. Україна гарантує піклування та захист своїм громадянам, які перебувають за її межами. Згідно із Законом України «Про громадянство України», набуття громадянства відбувається у 14 років, про що особа отримує документ – паспорт. Закон України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» передбачає можливість зарахування на навчання осіб, які є громадянами України та мають базову або повну загальну середню освіту (ст. 5 Закону).

Кожен здобувач П(ПТ)О людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини. Кожен здобувач освіти має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань (ст. 6 Конвенції ООН «Про права дитини», ст. 27 Конституції, ст. 6 Закону України «Про охорону дитинства»). Але при цьому захисті здобувач освіти не може переходити межу, яка визначає перевищення меж необхідної оборони (ст. 36 Кримінального кодексу України), інакше він може бути притягнений до кримінальної відповідальності, яка настає з 16 років (ст. 22 Кримінального кодексу України).

Також кожен здобувач П(ПТ)О має право на **повагу до його гідності**. Ніхто з них не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню (ст. 19 Конвенції ООН «Про права дитини», ст. 28 Конституції, ст. 10 Закону України «Про охорону дитинства»). Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначає його зміст та зміст понять «дитина-кривдник» та «дитина, яка постраждала від домашнього насильства» (ст. 1 Закону), а також повноваження закладів П(ПТ)О щодо протидії цьому негативному явищу (ст. 11 Закону). Передбачена навіть кримінальна відповідальність за катування, жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження чи покарання (ст. 127 Кримінального кодексу України).

Жоден здобувач П(ПТ)О без його вільної згоди не може бути підданий медичним, науковим чи іншим дослідом (ст. 28 Конституції). Навіть психологічна діагностика, яку проводить практичний психолог закладу П(ПТ)О, проводиться з дозволу самих здобувачів освіти та їх батьків чи опікунів.

Крім того, кожний здобувач П(ПТ)О має **право на свободу та особисту недоторканність**. Ніхто з них не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду. Кожному заарештованому чи затриманому здобувачу освіти має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правничою допомогою захисника. Кожний затриманий має право у будь-який час оскаржити в суді своє затримання. Про арешт або затримання має бути негайно повідомлено родичів заарештованого чи затриманого (ст.ст. 37, 40 Конвенції ООН «Про права дитини», ст. 29 Конституції, ст.ст. 33-34 Закону України «Про охорону дитинства»). Про це докладно роз'яснено у Кримінально-процесуальному кодексі України (ст.ст. 226-227, 354, 484-502).

Кожному здобувачу П(ПТ)О гарантується **недоторканність житла**. Не допускається проникнення до його житла чи до іншого володіння, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду, крім невідкладних випадків, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину (ст. 30 Конституції). Порухення цього права тягне кримінальну відповідальність (ст. 162 Кримінального кодексу України). Здобувачам П(ПТ)О з інших населених пунктів надається право проживання у гуртожитку, доступ до кімнат якого визначається Правилами внутрішнього розпорядку гуртожитку.

Також кожному здобувачу П(ПТ)О гарантується **таємниця листування, телефонних розмов та іншої кореспонденції**. Винятки можуть бути встановлені лише судом (ст. 31 Конституції). Ніхто з них не може зазнавати

втручання в його особисте і сімейне життя. Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про здобувача П(ПТ)О без його згоди (ст. 16 Конвенції ООН «Про права дитини», ст. 32 Конституції). Це також визначається ст. 23 Закону України «Про інформацію». Тому педагогічні працівники повинні зберігати конфіденційну інформацію про здобувачів освіти і не надавати її стороннім особам. Особливо це стосується практичних психологів та соціальних педагогів закладів П(ПТ)О, які володіють конфіденційною інформацією про психологічні, соціальні та сімейні проблеми здобувачів освіти.

Щодо права на **свободу пересування**, здобувачам П(ПТ)О гарантується свобода пересування та вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, при

цьому вони не можуть бути позбавлені права у будь-який час повернутися в Україну (ст. 11 Конвенції ООН «Про права дитини», ст. 33 Конституції, ст. 32 Закону України «Про охорону дитинства»). Це також визначається Законом України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні». Звісно, пересування здобувачів освіти між населеними пунктами повинно здійснюватися в час, вільний від освітнього процесу. Місце проживання під час освітнього процесу також залежить від форми навчання: у разі очного навчання здобувачі повинні бути у населеному пункті, де знаходиться заклад П(ПТ)О; у разі дистанційного навчання можливе знаходження здобувачів освіти у будь-якому населеному пункті України чи за кордоном.

Кожному здобувачу П(ПТ)О також гарантується **право на свободу думки і слова**, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен з них має право вільно збирати, зберігати,

використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб

– на свій вибір (ст.ст. 12, 13, 17 Конвенції ООН «Про права дитини», ст. 34 Конституції, ст. 9 Закону України «Про охорону дитинства»). Звісно, право на свободу слова не дозволяє здобувачам освіти вживати під час спілкування нецензурні, образливі та жаргонні слова, принижувати інших осіб. Доступ здобувачів освіти до інформації регламентується Законами України «Про інформацію» та «Про доступ до публічної інформації», доступ до освітньої інформації – Законом України «Про професійну (професійно-технічну) освіту».

Кожен здобувач П(ПТ)О має право на **свободу світогляду і віросповідання**. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно

відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. Але жоден з них не може бути звільнений від своїх обов'язків або відмовитися від виконання законів за мотивами релігійних переконань (ст. 14 Конвенції ООН «Про права дитини», ст. 35 Конституції). Здобувачі освіти мають право бути членами релігійних організацій, діяльність яких визначається Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації». З метою формування позитивного світогляду здобувачів освіти з ними проводяться різні напрями виховної роботи: правове, трудове, соціально-світоглядне, морально-етичне, естетичне, фізкультурно-оздоровче, національно-патріотичне виховання.

**Знаю!
Дію!
Захищаю!**

Для того, щоб реалізовувати свої права та виконувати обов'язки, кожному здобувачу П(ПТ)О гарантується **право знати свої права та обов'язки** (ст. 57

Конституції). Для цього в закладах П(ПТ)О викладачами історії та громадянської освіти проводяться заходи щодо формування правосвідомості здобувачів освіти, виховання у них поваги до законів України відповідно до «Національної програми правової освіти населення» (Указ Президента України від 18.10.2001 р. № 992/2001) та «Концепції розвитку громадянської освіти в Україні» (розпорядження Кабінету міністрів України від. 03.10.2018 р. № 710-р). Кожного року в усіх закладах освіти проводиться «Тиждень права».

Кожен здобувач П(ПТ)О має **право на професійну правничу допомогу**, а також на вибір захисника своїх прав (ст. 37 Конвенції ООН «Про права дитини», ст. 59 Конституції). Згідно ст. 23 Закону України «Про

безоплатну правничу допомогу», неповнолітні особи мають право на отримання усіх видів безоплатної правничої допомоги у відповідних центрах.

Здобувач П(ПТ)О не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів. Підозрюваний, обвинувачений чи підсудний здобувач П(ПТ)О має **право на захист**. Засуджений здобувач П(ПТ)О

користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду (ст. 63 Конституції). Право на захист підозрюваного, обвинуваченого та підсудного здобувача освіти визначається ст. 488 Кримінально-процесуального кодексу України.

2.2. Соціальні права

Соціальні права здобувачів П(ПТ)О вказані на рис. 2.3.

Рис. 2.3. Соціальні права здобувачів П(ПТ)О

Здобувачі П(ПТ)О мають **право на соціальний захист**, що включає право на забезпечення їх у випадках, передбачених законом (ст. 26 Конвенції ООН «Про права дитини», ст. 46 Конституції). Згідно Закону України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» працівниками центрів соціальних служб сім'ї, дітей та молоді зі здобувачами освіти проводяться заходи з соціальної допомоги, соціальної профілактики та соціальної реабілітації (ст. 17 Закону). Також соціальний захист деяких категорій здобувачів освіти передбачений Законом України «Про охорону дитинства»: сиріт (ст.ст. 24, 25 Закону), осіб з інвалідністю та вадами розвитку (ст. 26 Закону). Гарантії соціального захисту цих категорій здобувачів освіти також передбачені Законом України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» (ст.ст. 38, 41-44).

Кожен здобувач П(ПТ)О має **право на житло**. Держава створює умови, за яких кожний здобувач освіти матиме змогу придбати житло у власність або взяти в оренду (ст. 47 Конституції, ст. 18 Закону України «Про охорону дитинства»). Згідно Цивільного кодексу України, вікових обмежень у набутті права на власність немає, але розпоряджатися нерухомістю можна лише після досягнення повноліття. До цього усі операції з нерухомістю робляться тільки за згоди батьків чи опікунів, а також служби у справах дітей. Якщо здобувач П(ПТ)О має житло у іншому населеному пункті, йому надається місце у гуртожитку.

Кожен здобувач П(ПТ)О також має **право на достатній життєвий рівень** для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло (ст. 27 Конвенції ООН «Про права дитини», ст. 48 Конституції, ст. 8 Закону України «Про охорону дитинства»). За реалізацією цього права здійснює нагляд Служба у справах дітей. Якщо неповнолітній здобувач освіти не має достатнього життєвого рівня, працівники служби мають право навіть вилучити його з родини і клопотатися перед судом про позбавлення його батьків чи опікунів батьківських прав.

Також кожен здобувач П(ПТ)О має **право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування** (ст.ст. 24, 25 Конвенції ООН «Про права дитини», ст. 49 Конституції, ст. 6 Закону України «Про охорону дитинства»). Це право докладно регламентується Законом України «Про охорону здоров'я» (ст. 6 Закону), а його особливості щодо неповнолітніх – ст.ст. 59-63 Закону.

Конституції України також гарантує здобувачам П(ПТ)О **право на безпечне для життя і здоров'я довкілля** та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди (ст. 50 Конституції). Докладно це регламентується Законом України «Про охорону довкілля».

Також здобувачі П(ПТ)О мають **право на шлюб**, який ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка, які мають рівні права і обов'язки у шлюбі та сім'ї. Батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття, а повнолітні діти – піклуватися про своїх непрацездатних батьків. Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою (ст.ст. 9, 18, 20, 21 Конвенції ООН «Про права дитини», ст. 51 Конституції, ст.ст. 11, 14-16 Закону України «Про охорону дитинства»).

Докладніше шлюбно-сімейні відносини здобувачів П(ПТ)О регламентуються Сімейним кодексом України. Згідно ст. 23 Кодексу, право на шлюб мають здобуваці освіти, які досягли шлюбного віку (повноліття, тобто 18 років), але згідно рішення суду шлюбний вік може бути зменшений до 16 років. Надання неповнолітнім батькам допомоги у здійсненні ними батьківських обов'язків визначається ст. 16 Кодексу, а їх права та обов'язки – у ст. 156 Кодексу. В разі неналежного виховання батьки можуть бути позбавлені батьківських прав (ст.ст. 167, 170 Кодексу). Права дитини, над якою встановлена опіка, піклування, патронат чи поміщення до прийомної родини, визначаються ст.ст. 243, 247, 252, 254, 256 Кодексу.

2.3. Економічні права

дитинства»). Згідно ст. 35 Цивільного кодексу України, розпочати підприємницьку діяльність можна з 16-річного віку, для неповнолітніх осіб – за згодою їх батьків чи опікунів. Особливості підприємницької діяльності регламентуються Законом України «Про підприємництво». Звісно, займатися підприємницькою діяльністю здобувачі освіти можуть лише у вільний від освітнього процесу час.

Крім того, кожен здобувач П(ПТ)О має **право на працю**, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Держава

створює умови для повного здійснення здобувачами освіти права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб. Використання примусової праці забороняється. Кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом. Використання праці неповнолітніх на небезпечних для їхнього здоров'я роботах забороняється (ст.ст. 31, 32 Конвенції ООН «Про права дитини», ст. 43 Конституції, ст. 21 Закону України «Про охорону дитинства»).

Особливості трудових відносин неповнолітніх визначаються Кодексом законів України про працю. Згідно ст. 51 Кодексу, для них встановлюється скорочена тривалість робочого часу – 36 годин на тиждень, при цьому забороняється залучення їх до роботи в нічний час (ст. 55 Кодексу). Неповнолітні у трудових правовідносинах прирівнюються у правах до повнолітніх, а в

галузі охорони праці, робочого часу, відпусток та деяких інших умов праці користуються пільгами, встановленими законодавством України (ст. 187 Кодексу). Не допускається прийняття на роботу осіб молодше 16 років. Для підготовки молоді до продуктивної праці допускається прийняття на роботу здобувачів освіти закладів П(ПТ)О для виконання легкої роботи, що не завдає шкоди здоров'ю і не порушує процесу навчання, у вільний від навчання час по

досягненні ними 14 віку за згодою одного з батьків або особи, що його замінює (ст. 188 Кодексу). Також забороняється застосування праці неповнолітніх на важких роботах і на роботах з шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах, залучати їх до підіймання і переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми (ст. 190 Кодексу), залучати їх до нічних, надурочних робіт і робіт у вихідні дні (ст. 192 Кодексу).

Для неповнолітніх працівників **норми виробітку** встановлюються виходячи з норм виробітку для дорослих працівників пропорційно скороченому робочому часу (ст. 193 Кодексу). **Заробітна плата** при скороченій тривалості

щоденної роботи виплачується ним в такому ж розмірі, як працівникам відповідних категорій при повній тривалості щоденної роботи. Праця таких працівників, допущених до відрядних робіт, оплачується за відрядними розцінками, встановленими для дорослих працівників, з доплатою за тарифною ставкою за час, на який тривалість їх щоденної роботи скорочується порівняно з тривалістю щоденної роботи дорослих працівників. Оплата праці здобувачів П(ПТ)О, які працюють у вільний від навчання час, провадиться пропорційно відпрацьованому часу або залежно від виробітку. Підприємства можуть встановлювати здобувачам освіти доплати до заробітної плати (ст. 194 Кодексу).

Звільнення неповнолітніх працівників з ініціативи роботодавця допускається, крім додержання загального порядку звільнення, тільки за згодою служби у справах дітей. (ст. 198 Кодексу). Батьки, усиновителі і

піклувальники неповнолітнього, а також державні органи та службові особи, на яких покладено нагляд і контроль за додержанням законодавства про працю, мають право вимагати розірвання трудового договору з неповнолітнім, у тому числі й строкового, коли продовження його чинності загрожує здоров'ю неповнолітнього або порушує його законні інтереси (ст. 199 Кодексу).

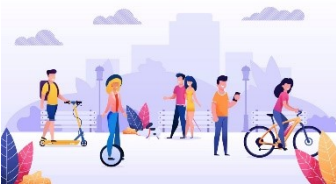

Працівникам, які **навчаються в закладах П(ПТ)О** без відриву від виробництва, роботодавець повинен створювати необхідні умови для поєднання роботи з навчанням (ст. 202 Кодексу). При підвищенні кваліфікаційних розрядів або при просуванні по роботі повинні враховуватися успішне проходження працівниками виробничого навчання, загальноосвітня і професійна підготовка та успішне проходження працівниками навчання в закладах П(ПТ)О (ст. 203 Кодексу). Теоретичні заняття і виробниче навчання при підготовці нових працівників безпосередньо на виробництві шляхом індивідуального, бригадного і курсового навчання проводяться в межах робочого часу, встановленого законодавством про працю для працівників відповідних віку, професій і виробництв (ст. 204 Кодексу). В період виробничого навчання, перекваліфікації або навчання іншим спеціальностям працівники не можуть використовуватись на будь-якій роботі, що не стосується спеціальності, яка вивчається ними (ст. 205 Кодексу). Працівникові, який успішно закінчив виробниче навчання, присвоюється кваліфікація відповідно до тарифно-кваліфікаційного довідника і надається робота відповідно до набутої ним кваліфікації та присвоєного розряду (ст. 206 Кодексу). За час проходження виробничого навчання, перекваліфікації або навчання іншим спеціальностям працівникам виплачується заробітна плата в порядку і у розмірах, що визначаються законодавством (ст. 207 Кодексу).

Для працівників, які навчаються без відриву від виробництва у закладах П(ПТ)О встановлюється скорочений робочий тиждень або скорочена тривалість щоденної роботи із збереженням заробітної плати у встановленому порядку; їм надаються також і інші пільги (ст. 208 Кодексу). Працівників, які навчаються без відриву від виробництва у закладах П(ПТ)О забороняється залучати в дні занять до надурочних робіт (ст. 220 Кодексу).

Здобувачі П(РТ)О, які працюють, мають **право на страйк** для захисту своїх економічних і соціальних інтересів. Порядок здійснення права на страйк встановлюється законом з урахуванням необхідності забезпечення національної безпеки, охорони здоров'я, прав і свобод інших людей (ст. 44 Конституції). Детально це право регламентується Законом України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)».

Також здобувачі, які працюють, має **право на відпочинок**. Це право забезпечується наданням днів щотижневого відпочинку, а також оплачуваної щорічної відпустки, встановленням скороченого робочого дня щодо окремих професій і виробництв. Максимальна тривалість робочого часу, мінімальна тривалість відпочинку та оплачуваної щорічної відпустки, вихідні та святкові дні, а також інші умови здійснення цього права визначаються законом (ст. 45 Конституції). Особливості надання їм відпусток визначається Кодексом законів про працю.

Щорічні **відпустки** неповнолітнім працівникам надаються у зручний для них час. Щорічні відпустки повної тривалості у перший рік роботи надаються за їх заявою до настання шестимісячного терміну безперервної роботи на даному підприємстві, в установі, організації (ст. 195 Кодексу). Працівникам, які успішно навчаються у закладах П(ПТ)О за вечірніми формами навчання, надається додаткова оплачувана відпустка для підготовки та складання атестацій, заліків, іспитів (екзаменів) загальною тривалістю 35 календарних днів протягом навчального року (ст. 213 Кодексу).

Згідно ст. 38 Закону України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» випускникам закладів П(ПТ)О денної форми навчання, які навчалися 10 і більше місяців, надається оплачувана відпустка підприємством, установою, організацією протягом перших трьох місяців роботи в ньому. Тривалість щорічної основної відпустки неповнолітніх випускників становить тридцять

один календарний день, повнолітніх – відповідно до встановленої на підприємстві для робітників відповідної професії, спеціальності, посади. Випускникам, які навчалися за денною формою навчання менш ніж 10 місяців, час навчання зараховується до трудового стажу, що дає право на щорічну основну відпустку.

2.4. Політичні права

Політичні правами здобувачів П(ПТ)О вказані на рис. 2.5.

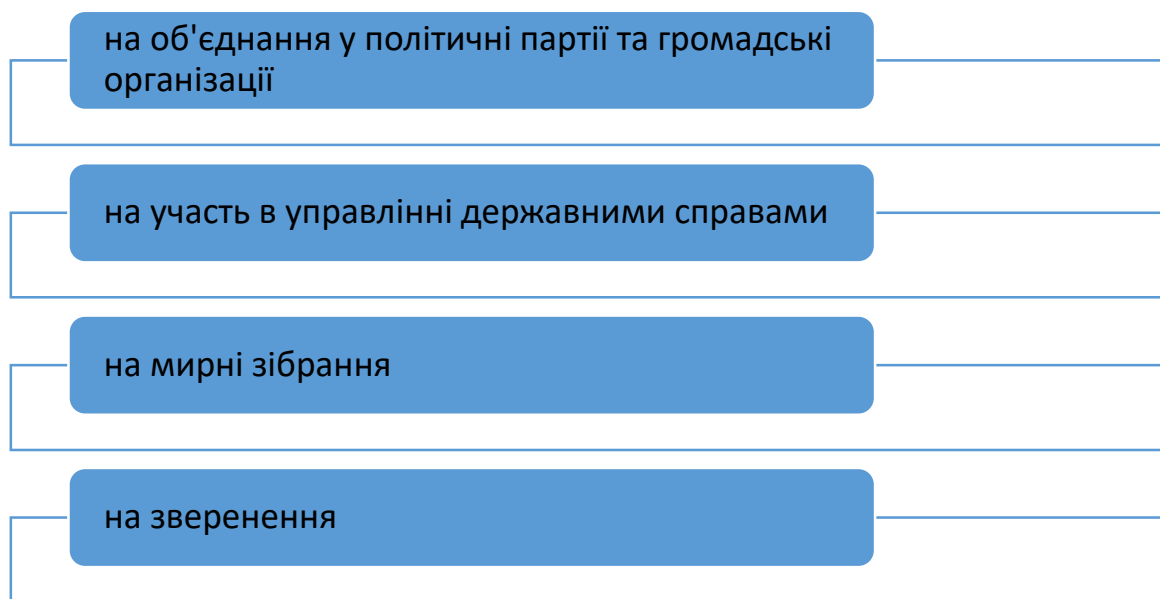

Рис. 2.5. Політичні правами здобувачів П(ПТ)О

Здобувачі П(ПТ)О мають **право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації** для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей. Членами політичних партій можуть бути лише громадяни України. Громадяни мають право на участь у професійних спілках з метою захисту своїх трудових і соціально-економічних прав та

інтересів. Професійні спілки є громадськими організаціями, що об'єднують громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної діяльності. Ніхто не може бути примушений до вступу в будь-яке об'єднання громадян чи обмежений у правах за належність чи неналежність до політичних партій або громадських організацій (ст. 15 Конвенції ООН «Про права дитини», ст. 36 Конституції, ст. 23 Закону України «Про охорону дитинства»).

Згідно ст. 6 Закону України «Про політичні партії в Україні» членом політичної партії може бути здобувач П(ПТ)О, який є громадянами України та мають право голосу на виборах, тобто повнолітній. Згідно ст.12 Закону України «Про об'єднання громадян», членами громадських організацій (крім молодіжних та дитячих) можуть бути особи, які досягли 14 років. Вік членів молодіжних та дитячих громадських організацій визначається їх статутами в межах, встановлених законами України.

В закладах П(ПТ)О згідно Закону України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» також можуть створюватися органи учнівського самоврядування: культурно-мистецькі, спортивні, комунально-побутові, організаційні, тощо.

Здобувачі П(ПТ)О мають **право брати участь в управлінні державними справами** шляхом участі у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати до органів державної влади та органів місцевого самоврядування (ст. 38 Конституції). Згідно з Виборчим кодексом України, повнолітні здобувачі П(ПТ)О можуть брати участь у виборах (ст. 12 Кодексу).

Здобувачі П(ПТ)О мають **право збиратися мирно**, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування (ст. 15 Конвенції ООН «Про права дитини», ст. 39 Конституції).

Також здобувачі П(ПТ)О мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові **звернення** або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк (ст. 40 Конституції). Докладніше порядок оформлення та подання звернень до органів державної влади та органів місцевого самоврядування визначається Законом України «Про звернення громадян».

2.5. Культурні права

Важливими культурними правами здобувачів П(ПТ)О є: право на освіту та на творчість.

Кожен громадянин України має **право на освіту**. Повна загальна середня освіта є обов'язковою. Держава забезпечує доступність і безоплатність П(ПТ)О в державних і комунальних навчальних закладах; надання державних стипендій та пільг її здобувачам (ст. 28 Конвенції ООН «Про права дитини», ст. 53 Конституції, ст. 19 Закону України «Про охорону дитинства»).

Детальніше це право здобувачів П(ПТ)О регламентується Законом України «Про професійну (професійно-технічну) освіту». Освітні права здобувачів П(ПТ)О визначаються ст. 37 Закону. Згідно ст. 5 Закону, громадяни України мають рівні права на здобуття П(ПТ)О відповідно до своїх здібностей і нахилів. Обмеження допускаються лише за медичними та віковими показниками, а також показниками професійної придатності, що визначаються Кабінетом Міністрів України. Також особа має право впродовж життя безоплатно здобувати П(ПТ)О за іншою (іншими) професією (професіями), але не раніше ніж через три роки після завершення безоплатного здобуття П(ПТ)О за попередньо здобутою професією (професіями), за умови наявності

підтверженого страхового стажу не менше двох років і за наявності вільних місць після зарахування осіб, які безоплатно здобуватимуть П(ПТ)О вперше.

До завершення трирічного періоду та/або за відсутності підтверженого страхового стажу не менше двох років особа має право безоплатно здобувати П(ПТ)О за іншою професією, якщо за станом здоров'я вона втратила можливість виконувати роботу за попередньо здобутою професією, що підтверджується висновком медико-соціальної експертної комісії, або якщо надано запит про невідкладне забезпечення потреб держави (регіону) у підготовці необхідних кваліфікованих робітників на умовах державного (регіонального) замовлення, або в інших випадках, передбачених законодавством (ст. 5 Закону).

Причому час навчання у закладі П(ПТ)О зараховується до трудового стажу здобувача освіти, у тому числі в безперервний і в стаж роботи за спеціальністю, що дає право на пільги, встановлені для відповідної категорії працівників, якщо перерва між днем закінчення навчання і днем зарахування на роботу за набутою професією не перевищує трьох місяців (ст. 38 Закону).

Здобувачам П(ПТ)О гарантується **свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості**, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у

зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності (ст. 54 Конституції, ст. 20 Закону України «Про охорону дитинства»). Більш детально це визначає Закон України «Про професійних творчих працівників та творчі спілки». Здобувачі освіти також можуть бути членами творчих спілок. В закладах П(ПТ)О згідно Закону України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» також можуть створюватися культурно-мистецькі гуртки.

Таким чином, усі права здобувачів П(ПТ)О можна поділити на п'ять категорій: громадянські, політичні, економічні, соціальні та культурні. До громадянських прав насамперед належать: право на життя, недоторканість особи та житла, таємниця кореспонденції, вільний вибір місця проживання, свободу думки та слова, віросповідання та світогляду. Політичні права: на членство у громадських організаціях та на мирні зібрання. Економічні права: на власність, працю та відпочинок, вибір професії на професійного навчання. Соціальні права: на охорону здоров'я, житло, матеріальне забезпечення, додатній життєвий рівень. Культурні права: на освіту та творчість.

ПИТАННЯ ДО САМОПЕРЕВІРКИ:

1. Які громадянські права мають здобувачі П(ПТ)О?
2. Які соціальні права мають здобувачі П(ПТ)О?
3. Які економічні права мають здобувачі П(ПТ)О?
4. Які політичні права мають здобувачі П(ПТ)О?
5. Які культурні права мають здобувачі П(ПТ)О?

ЛІТЕРАТУРА

1. Конвенція про права дитини. Резолюція 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року
2. Конституція України (прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року)
3. Про Національну програму правової освіти населення : указ Президента України від 18 жовтня 2001 р. № 992/2001
4. Виборчий кодекс України (Закон України від 19 грудня 2019 року № 396-IX)
5. Кримінальний кодекс України (Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III)

6. Кримінально-процесуальний кодекс України (Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI)
7. Сімейний кодекс України (Закон України від 10 січня 2002 року № 2947-III)
8. Кодекс України про адміністративні правопорушення (Закон УРСР від 7 грудня 1984 року № 8073-X зі змінами від 10.08.2024)
9. Кодекс законів України про працю (Закон УРСР № 322-VIII від 10.12.1971 зі змінами від 30.06.2024)
10. Кримінально-виконавчий кодекс України (Закон України від 11 липня 2003 року № 1129-IV)
11. Закон України «Про безоплатну правничу допомогу» від 2 червня 2011 року № 3460-VI
12. Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року № 2402-III
13. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII
14. Закон України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» від 10 лютого 1998 року № 103/98-ВР
15. Закон України «Про громадянство» від 18 січня 2001 року № 2235-III
16. Закон України «Про інформацію» від 02 жовтня 1992 року № 2657-XII
17. Закон України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» від 11 грудня 2003 року № 1382-IV
18. Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 року № 2939-VI
19. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 року № 987-XII
20. Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» від 21 червня 2001 року № 2558-III
21. Закон України «Про звернення громадян» від 02 жовтня 1996 року № 393/96-ВР

22. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19 листопада 1992 року № 2801-ХІІ
23. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року № 1264-ХІІ
24. Закон України «Про підприємництво» від 07 лютого 1991 року № 698-ХІІ
25. Закон України «Про політичні партії в Україні» від 05 квітня 2001 року № 2365-ІІІ
26. Закон України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 року № 4572-VІ
27. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 710
28. Про затвердження Орієнтовного положення про організацію і проведення виховної роботи в професійно-технічних навчальних закладах Міністерства освіти і науки України: наказ Міністерства освіти і науки України N 257 від 16.04.2002.
29. Про проведення всеукраїнського тижня правових знань : наказ Міністерства юстиції України від 25.08.2010 № 794/7

РОЗДІЛ 3. ОБОВ'ЯЗКИ ЗДОБУВАЧІВ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

3.1. Конституційні обов'язки

Поряд із правами здобувачі П(ПТ)О України мають і конституційні обов'язки (ст.ст. 65-68 Конституції) (рис. 3.1).

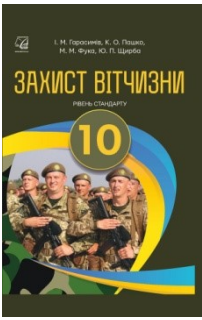
Рис. 3.1. Конституційні обов'язки здобувачів П(ПТ)О

Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України. Громадяни відбувають військову службу відповідно до закону (ст. 65 Конституції).

Державними символами України є Державний Прапор України, Державний Герб України і Державний Гімн України (ст. 20 Конституції).

Щодо військового обов'язку здобувачів П(ПТ)О, Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» визначає їх як допризовників, які підлягають підготовці до військової служби. Вона включає національно-патріотичне та військово-патріотичне виховання, початкову загальновійськову підготовку, фізичну підготовку, лікувально-оздоровчу роботу, підвищення рівня освітньої підготовки, вивчення державної мови (ст. 8 Закону).

Початкова загальновійськова підготовка здобувачів П(ПТ)О здійснюється з метою формування у них первинних загальновійськових знань і спеціальних компетентностей щодо оборонної свідомості, ознайомлення з місцем і роллю громадянина у зв'язку з усвідомленням свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України. Вона проводиться в закладах П(ПТ)О шляхом викладання навчального предмета "Захист України" та здійснення заходів, спрямованих на військово-патріотичне виховання (ст. 9 Закону).

Взяття здобувачів П(ПТ)О на військовий облік призовників здійснюється у районних (міських) територіальних центрах комплектування та соціальної підтримки за місцем проживання. Беруться на облік здобувачі освіти чоловічої статі, яким у рік взяття на військовий облік виповнюється 17 років (ст. 14 Закону).

Кожен здобувач П(ПТ)О зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки (ст. 66 Конституції). Більш докладно ці обов'язки регламентуються Законами України «Про охорону навколишнього природного середовища» та «Про охорону культурної спадщини». Тому важливим є екологічне та культурне виховання здобувачів П(ПТ)О.

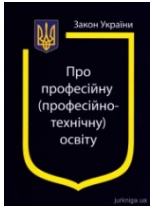
Важливим конституційним обов'язком є зобов'язання сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом (ст. 67 Конституції). Згідно Податкового кодексу України, здобувачі П(ПТ)О зобов'язані сплачувати податки як із заробітної плати (якщо вони працевлаштовані), так і зі стипендії. До загального місячного (річного) оподатковуваного доходу платника податку не включається сума його стипендії (включаючи суму її індексації, нараховану відповідно до закону), але

не вище ніж сума, визначена ст. 169 Кодексу. Сума перевищення за її наявності підлягає оподаткуванню під час її нарахування (виплати) за ставкою, визначеною ст. 167 Кодексу.

Кожен здобувач П(ПТ)О зобов'язаний неухильно дотримуватися Конституції України та її законів, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (ст. 68 Конституції). Для цього в закладах П(ПТ)О проводяться заходи правового виховання, а також викладається навчальний предмет «Громадянська освіта».

3.2. Обов'язки під час освітнього процесу

Обов'язки здобувачів П(ПТ)О під час освітнього процесу також визначаються Законом України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» (ст. 39 Закону) (рис. 3.2).

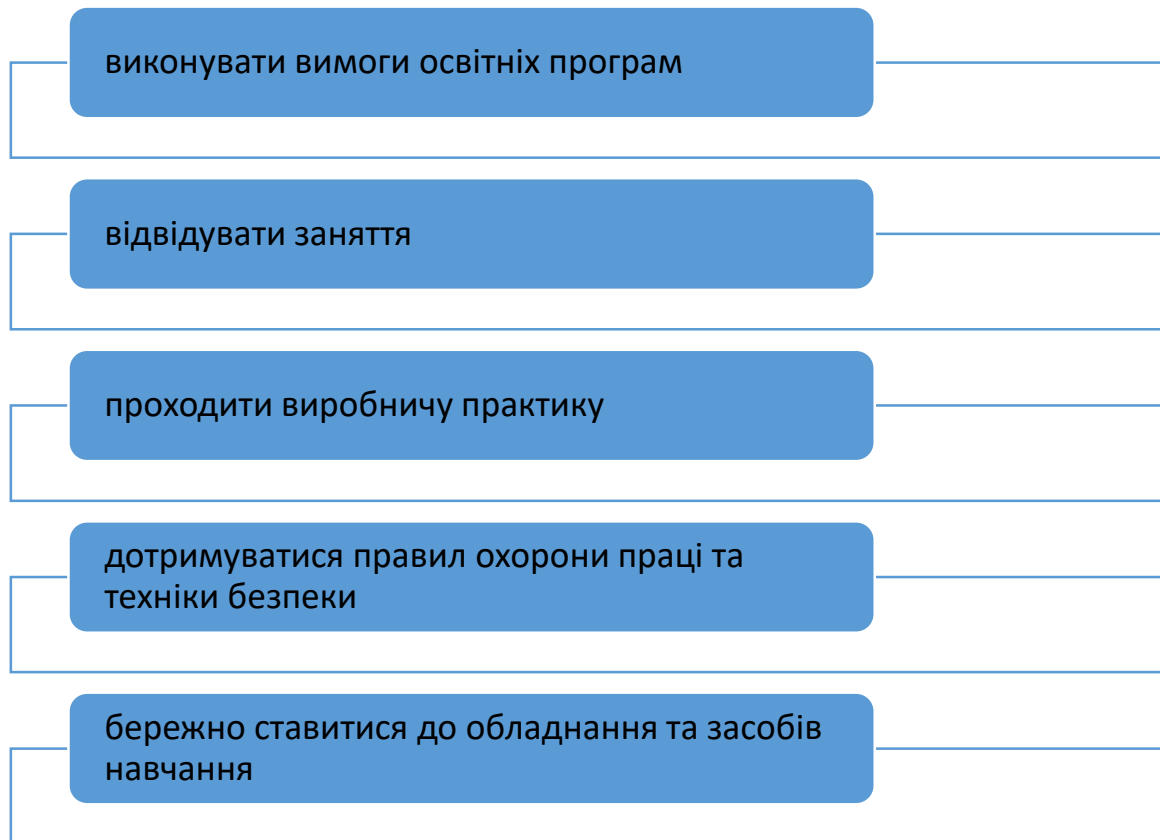

Рис. 3.2. Обов'язки здобувачі П(ПТ)О під час освітнього процесу

За невиконання цих обов'язків здобувачі освіти несуть матеріальну чи дисциплінарну відповідальність. Збитки, навмисно заподіяні ними закладу П(ПТ)О, підприємству, установі, організації, відшкодовуються ними особисто або за рахунок їх батьків (опікунів) відповідно до законодавства (ст. 39 Закону).

За невиконання обов'язків і систематичне порушення статуту закладу П(ПТ)О, його правил внутрішнього розпорядку, незадовільну успішність до здобувача освіти застосовуються такі заходи впливу, як попередження, догана, відрахування з закладу освіти (ст. 39 Закону).

ВИСНОВКИ

Таким чином, усі обов'язки здобувачів П(ПТ)О можна поділити на дві категорій: конституційні та освітні. До конституційних обов'язків відносяться: захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів, не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, сплачувати податки і збори, неухильно додержуватися Конституції України та її законів, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей. За їх невиконання може настати адміністративна чи навіть кримінальна відповідальність. До освітніх обов'язків відносяться: виконувати вимоги освітніх програм, відвідувати навчальні та виховні заходи, формувати необхідні професійні компетентності, тощо. За їх невиконання може настати дисциплінарна відповідальність.

ПИТАННЯ ДО САМОПЕРЕВІРКИ:

1. Які конституційні обов'язки мають здобувачі П(ПТ)О?
2. Яка відповідальність збудувачів П(ПТ)О передбачена за невиконання конституційних обов'язків?
3. Які освітні обов'язки мають здобувачі П(ПТ)О?
4. Яка відповідальність збудувачів П(ПТ)О передбачена за невиконання освітніх обов'язків?

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України (прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року)
2. Податковий кодекс України (Закон України від 02 грудня 2010 року № 2755-VI)
3. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року № 1264-XII
4. Закон України «Про військовий обов'язок та військову службу» від 25 березня 1992 № 2232-XII
5. Закон України «Про охорону культурної спадщини» від 08 червня 2000 року № 1805-III
6. Закон України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» від 10 лютого 1998 року № 103/98-ВР

РОЗДІЛ 4. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

4.1. Адміністративна відповідальність

Адміністративна відповідальність здобувачів П(ПТ)О передбачена за скоєння ними адміністративних правопорушень. Адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність (ст. 9 Кодексу України про адміністративні правопорушення).

Адміністративній відповідальності підлягають здобувачі П(ПТ)О, які досягли віку 16 років (ст. 12 Кодексу). За вчинення адміністративних правопорушень до неповнолітніх можуть бути застосовані заходи впливу (ст. 24-1 Кодексу) (рис. 4.1).

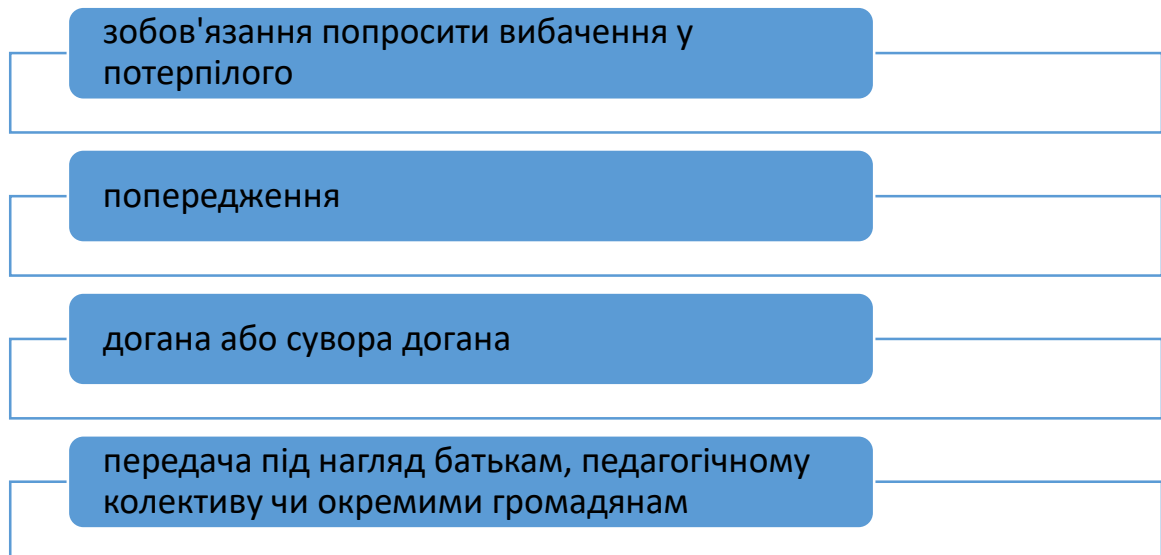

Рис. 4.1. Заходи адміністративного впливу до неповнолітніх здобувачів П(ПТ)О

Інтереси неповнолітнього здобувача П(ПТ)О, який скоїв адміністративне правопорушення, мають право представляти їх законні представники (батьки, усиновителі, опікуни, піклувальники) (ст. 270 Кодексу).

4.2. Кримінальна відповідальність

Кримінальна відповідальність здобувачів П(ПТ)О передбачена за скоєння ними злочинів. Злочином є передбачене Кримінальним кодексом України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину (ст. 9 Кримінального кодексу України).

Кримінальна відповідальність здобувачів П(ПТ)О розпочинається з 16 років, але може настати і з 14 років за особливо тяжкі злочини (ст. 22 Кримінального кодексу України). Неповнолітнього здобувача П(ПТ)О, який вперше вчинив кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин, може бути звільнено від кримінальної відповідальності, якщо його виправлення можливе без застосування покарання. У цих випадках суд застосовує до нього примусові заходи виховного характеру. У разі його ухилення від них він притягується до кримінальної відповідальності (ст. 97 Кодексу).

До неповнолітніх здобувачів П(ПТ)О, визнаних винними у вчиненні кримінального правопорушення, судом можуть бути застосовані різні види кримінальних покарань (ст. 98 Кодексу) (рис. 4.2)

Рис. 4.2. Кримінальні покарання, які можуть бути застосовані до неповнолітніх здобувачів П(ПТ)О

Штраф застосовується лише до здобувачів П(ПТ)О, які мають самостійний дохід, власні кошти або майно, на яке може бути звернене стягнення. Його

розмір встановлюється судом залежно від тяжкості вчиненого кримінального правопорушення та з урахуванням майнового стану неповнолітнього в межах до п'ятисот встановлених законодавством неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. До здобувача освіти, який не має самостійного доходу, власних коштів або майна, на яке може бути звернене стягнення, може бути застосовано покарання у виді громадських робіт або виправних робіт (ст. 99 Кодексу).

Громадські роботи можуть бути призначені здобувачу П(ПТ)О з 16 років на строк від 30 до 120 годин і полягають у виконанні ним робіт у вільний від освітнього процесу чи

роботи час. Тривалість їх не може перевищувати двох годин на день (ст. 100 Кодексу).

Виправні роботи можуть бути призначені працевлаштованому здобувачу П(ПТ)О з 16 років за місцем його роботи на строк від 2 місяців до 1 року. Із його

заробітку здійснюється відрахування в дохід держави в розмірі, встановленому вироком суду, в межах від 5 до 10 відсотків (ст. 100 Кодексу).

Пробаційний нагляд застосовується до неповнолітніх здобувачів П(ПТ)О на строк від 1 до 2 років (ст. 101 Кодексу). Виконує його служба пробації, діяльність

якої регламентується Законом України «Про пробацію».

Покарання у виді **позбавлення волі** неповнолітнім здобувачам П(ПТ)О може бути призначене на строк від 6 місяців до 10 років, але за особливо тяжкий злочин, поєднаний з умисним позбавленням життя людини, - на

строк до 15 років. Неповнолітні, засуджені до покарання у виді позбавлення волі, відбувають його у спеціальних виховних установах (ст. 102 Кодексу).

Звільнення від відбування покарання з випробуванням застосовується до неповнолітнього здобувача П(ПТ)О лише у разі його засудження до позбавлення волі. Испитовий строк установлюється тривалістю від 1 до 2 років. Суд може покласти на окрему особу, за її згодою або на її прохання, обов'язок щодо нагляду за засудженим та проведення з ним виховної роботи (ст. 104 Кодексу).

Неповнолітній здобувач П(ПТ)О, який вчинив кримінальний проступок або нетяжкий злочин, може бути звільнений судом від покарання, якщо буде визнано, що внаслідок щирого розкаяння та подальшої бездоганної поведінки він на момент постановлення вироку не потребує застосування покарання. У цьому разі суд застосовує до неповнолітнього **примусові заходи виховного характеру** (рис. 3.5). Одним з них є передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання (ст. 105 Кодексу) (рис. 4.3).

Рис. 4.3. Примусові заходи виховного характеру

До здобувачів П(ПТ)О, які відбувають покарання у виді позбавлення волі за кримінальне правопорушення, вчинене у віці до 18 років, за сумлінне ставлення до праці та освітнього процесу може бути

застосоване умовно-дострокове звільнення від відбування покарання незалежно від тяжкості вчиненого кримінального правопорушення (ст. 107 Кодексу).

Неповнолітні здобувачі П(ПТ)О відбувають кримінальне покарання у виді позбавлення волі у Кременчуцькій виховній колонії (ст. 19 Кримінально-виконавчого кодексу України), повнолітні – у

виправних колоніях як правило мінімального рівня безпеки (ст. 53 Кодексу). При досягненні повноліття засуджені здобувачі освіти переводяться з виховної до виправної колонії (ст. 147 Кодексу), але можуть бути залишені до здобуття П(ПТ)О (ст. 148 Кодексу).

Під час відбування покарання вони мають право продовжити та завершити здобуття П(ПТ)О, а також інші конституційні права з деякими обмеженнями, обумовленими режимом відбування покарання (ст. 143 Кодексу). За активну участь в освітньому процесі при здобутті П(ПТ)О засуджені можуть отримувати різноманітні заохочення (ст. 144 Кодексу).

Під час слідства та суду підозрюваний чи обвинувачений здобувач П(ПТ)О має певні права, вказані у ст. 42 Кримінально-процесуального кодексу України (рис. 4.4).

- знати, в чому його звинувачують
- знати свої права
- мати захисника
- давати чи не давати пояснень та свідчень
- повідомлення членам родини про затримання
- надавати докази
- брати участь у процесуальних діях
- заявляти клопотання та відводи
- знайомитися з матеріалами слідства, отримувати їх копії
- оскаржувати дії слідства
- вимагати відшкодування

Рис. 4.5. Права здобувача П(ПТ)О під час слідства та суду

Якщо підозрюваним, обвинуваченим є неповнолітній здобувач П(ПТ)О, до участі в процесуальній дії разом з ним залучається його законний представник. Як законні представники можуть бути залучені батьки

(усиновлювачі), а в разі їх відсутності - опікуни чи піклувальники особи, інші повнолітні близькі родичі чи члени сім'ї, а також представники органів опіки і піклування, установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітній, недієдатний чи обмежено дієдатний (ст. 44 Кодексу).

Обов'язкова участь захисника у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх здобувачів П(ПТ)О, а також щодо здобувачів освіти, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів виховного характеру (ст. 52 Кодексу).

На період досудового слідства до здобувачів П(ПТ)О можуть бути застосовані численні **запобіжні заходи** (ст. 176 Кодексу) (рис. 4.6).

На період досудового слідства до здобувачів П(ПТ)О можуть бути застосовані численні **запобіжні заходи** (ст. 176 Кодексу) (рис. 4.6).

Рис. 4.6. Запобіжні заходи, які можуть бути застосовані до здобувачів П(ПТ)О

Мета, підстави та обставини обрання запобіжних заходів до здобувачів П(ПТ)О перераховані у ст.ст. 177, 178 Кримінально-процесуального кодексу України.

Допит та інші слідчі дії щодо неповнолітнього здобувача П(ПТ)О проводиться у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря, він не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом - понад дві години на день (ст.ст. 226, 227 Кодексу).

Під час кримінального провадження щодо неповнолітнього здобувача П(ПТ)О, в тому числі під час провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру, його учасники зобов'язані здійснювати процесуальні дії в порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим та психологічним особливостям, роз'яснювати суть процесуальних дій, рішень та їх значення, вислуховувати його аргументи при прийнятті процесуальних рішень та вживати всіх інших заходів, спрямованих на уникнення негативного впливу на неповнолітнього (ст. 484 Кодексу).

Під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми здобувачами П(ПТ)О також з'ясовуються: повні і всебічні відомості про його особу (вік, стан здоров'я та рівень розвитку, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і в якій мірі міг керувати ними, ставлення до вчиненого злочину, умови життя та виховання, наявність підбурювачів та співучасників злочину (ст. 485 Кодексу).

У разі необхідності для вирішення питання про наявність у нього психічного захворювання чи затримки психічного розвитку та його здатності повністю або частково усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними в конкретній ситуації призначається комплексна психолого-психіатрична експертиза. Для з'ясування його рівня розвитку, інших соціально-психологічних рис, які необхідно враховувати при призначенні покарання і обранні заходу виховного характеру, може бути призначена психологічна експертиза (ст. 486 Кодексу).

При дослідженні умов життя та виховання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого здобувача П(ПТ)О належить з'ясувати: склад його сім'ї, обстановку в ній, взаємини між членами сім'ї, ставлення батьків до виховання неповнолітнього, форми контролю за його поведінкою, морально-побутові умови сім'ї; обстановку в закладі П(ПТ)О, його ставлення до освітнього процесу, взаємини з педагогічними працівниками та однолітками, характер і ефективність виховних заходів, які раніше застосовувалися до нього; зв'язки і поведінку поза домом, ЗП(ПТ)О (ст. 487 Кодексу).

Батьки або інші законні представники неповнолітнього здобувача П(ПТ)О також беруть участь у кримінальному провадженні, а законні представники викликаються в судове засідання (ст. 488 Кодексу). Його допит здійснюється у присутності захисника (ст. 490 Кодексу). Якщо він не досяг віку 16 років на його допиті забезпечується участь законного представника, педагога чи психолога, а у разі необхідності – лікаря (ст. 491 Кодексу).

До неповнолітнього здобувача П(ПТ)О з урахуванням його вікових та психологічних особливостей, роду занять може бути застосовано один із запобіжних заходів. Затримання та тримання під вартою можуть застосовуватися до нього лише у разі, якщо він підозрюється або обвинувачується у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину, за умови, що застосування іншого запобіжного заходу не забезпечить запобігання ризикам. Про затримання і взяття під варту негайно сповіщаються його батьки чи особи, які їх замінюють (ст. 492 Кодексу).

До неповнолітніх підозрюваних чи обвинувачених здобувачів П(ПТ)О, крім запобіжних заходів, може застосовуватися передання їх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників. Перед цим суд зобов'язаний зібрати відомості про особу батьків, опікунів або піклувальників, їхні стосунки з неповнолітнім і впевнитися у тому, що вони можуть належно здійснювати нагляд за ним. При порушенні цього зобов'язання на батьків, опікунів і піклувальників накладається грошове стягнення від 2 до 5 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб (ст. 493 Кодексу).

Під час судового розгляду суд може прийняти рішення про застосування до неповнолітнього обвинуваченого здобувача П(ПТ)О примусових заходів виховного характеру (ст. 497 Кодексу).

ВИСНОВКИ

Адміністративна відповідальність здобувачів П(ПТ)О передбачена за скоєння ними адміністративних правопорушень з 16 років. До неповнолітніх здобувачів можуть бути застосовані заходи адміністративного впливу: зобов'язання вибачитися за свій вчинок, попередження, догана, сувора догана, передача під нагляд батькам чи педагогічному колективу.

Кримінальна відповідальність здобувачів П(ПТ)О передбачена за скоєння ними злочинів і розпочинається з 16 років, але може настати і з 14 років за особливо тяжкі злочини. До них судом можуть бути застосовані різні види кримінальних покарань: штраф, громадські роботи, виправні роботи, пробачійний нагляд та позбавлення волі.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. З якого віку передбачена адміністративна відповідальність здобувачів П(ПТ)О?
2. Які заходи адміністративного впливу можуть бути застосовані до неповнолітніх здобувачів П(ПТ)О?
3. Чим відрізняється кримінальна відповідальність від адміністративної?
4. З якого віку передбачена кримінальна відповідальність здобувачів П(ПТ)О?
5. Які види кримінальних покарань можуть бути застосовані до неповнолітніх здобувачів П(ПТ)О?

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний кодекс України (Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III)
2. Кримінально-процесуальний кодекс України (Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI)
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення (Закон УРСР від 7 грудня 1984 року № 8073-X зі змінами від 10.08.2024)
4. Кримінально-виконавчий кодекс України (Закон України від 11 липня 2003 року № 1129-IV)
5. Закон України «Про Національну поліцію» від 02 липня 2015 року № 580-VIII
6. Закон України «Про пробацію» від 05 лютого 2015 року № 160-VIII

РОЗДІЛ 5. СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

До сучасні напрямів правового виховання здобувачів П(ПТ)О відносяться: мотиваційне інтерв'ювання, когнітивно-поведінкове втручання та просоціальне моделювання. Вони довели свою ефективність у роботі з девіантними та делінквентними юнаками країн Європи, США, Канади та Австралії тощо.

5.1. Мотиваційне інтерв'ювання

Мотиваційне інтерв'ювання – це спланований та свідомий спосіб спілкування зі здобувачем П(ПТ)О, який зменшує опір та заохочує знайти рішення його проблем

самостійно. Це допомагає йому визначитись з конкретними особливостями поведінки, які потребують зміни, а також закріпити особисту мотивацію і готовність до змін. Головною перевагою мотиваційного інтерв'ювання є те, що здобувач П(ПТ)О самостійно приходить до потрібного рішення щодо позитивних змін поведінки, тому робить максимум зусиль для цього.

Засновниками методики мотиваційного інтерв'ювання є американський вчений Уїльям Міллер та великобританський вчений Стівен Роллнік (рис. 5.1).

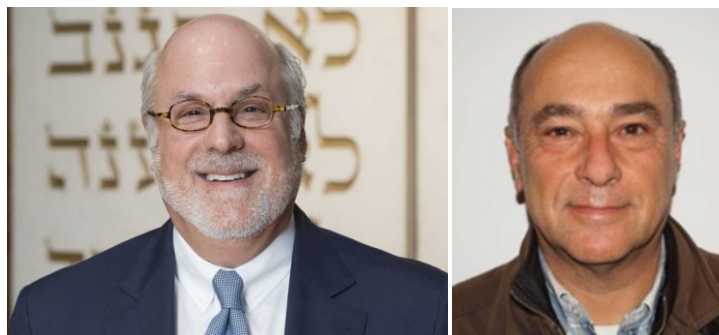

Рис. 5.1. Засновники мотиваційного інтерв'ювання Уїльям Міллер (ліворуч) та Стівен Роллнік (праворуч)

Основні *принципи* мотиваційного інтерв'ювання здобувачів П(ПТ)О вказані на рис. 5.2.

Рис. 5.2. Основні принципи мотиваційного інтерв'ювання здобувачів П(ПТ)О

Основні *методи* мотиваційного інтерв'ювання здобувачів П(ПТ)О вказані на рис. 5.3.

Рис. 5.3. Основні методи мотиваційного інтерв'ювання здобувачів П(ПТ)О

Основні методи мотиваційного інтерв'ювання прийнято позначати акронімом на англійській мові OARS (укр. ВПВР): Open-ended questions (Відкриті запитання), Affirmations (Підбадьорювання), Reflective listening (Відзеркалююче слухання), Summarizing (Резюмування).

Важливе значення в методиці мотиваційного інтерв'ювання має правильна постановка **запитань**, насамперед відкритих. Ці питання передбачають розгорнуту відповідь здобувачів П(ПТ)О, на які неможна відповісти «так» чи «ні» або обмежитися короткою відповіддю. Вони найкраще підходять для вивчення думок, почуттів та потреб здобувачів освіти. Вони спонукають до роздумів, тому починаються зі слів: «Як Ви вважаєте...», «На Вашу думку...».

Уточнення – це відтворення слів здобувача П(ПТ)О у скороченому вигляді, коротке формулювання найголовнішого, підбиття підсумку, наприклад: «Якщо тепер підсумувати сказане Вами, то...», «Вашою головною ідеєю було...», «Як я Вас зрозумів...».

Також в процесі мотиваційного інтерв'ювання педагогічний працівник повинен враховувати етапи **циклу змін**, на якому знаходиться здобувач П(ПТ)О. Модель циклу змін була розроблена Джеймсом О. Прочаска і Карло ді Клементе (рис. 5.4).

Рис. 5.4. Розробники моделі циклу змін Джеймс О. Прочаска (ліворуч) та Карло ді Клементе (праворуч)

Кожна людина при зміні поведінки проходить наступні стадії циклу змін (рис. 5.5).

Рис. 5.5. Модель циклу змін поведінки

На першій стадії циклу змін – *переднаміри* – здобувач П(ПТ)О не усвідомлює проблеми. Наприклад: вчиняє крадіжки і не вбачає в цьому проблеми.

На другій стадії – *наміри* – здобувач освіти розмірковує про проблему. Наприклад: чи варті отримані злочинним шляхом гроші часу, відбутого у в'язниці.

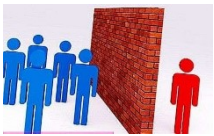
На третій стадії – *прийняття рішення* – здобувач освіти приймає рішення вирішити проблему та складає план дій. Наприклад: більше не скоювати крадіжки, ваштуватися на роботу.

На четвертій стадії циклу змін – *дія* – здобувач освіти починає робити певні кроки у вирішенні проблеми. Наприклад: навчитися говорити «ні» на кримінальні пропозиції, відмовитися від спілкування з кримінальними особами, брати активну участь в освітньому процесі, тощо.

П'ята стадія – *підтримка* – здобувач освіти продовжує виконувати план дій, отримуючи підтримку від педагогічних працівників або інших осіб. Наприклад: продовжує не погоджуватися на кримінальні пропозиції, відмовляється від спілкування з кримінальними особами, бере активну участь в освітньому процесі, тощо. В цьому йому допомагає психолог та соціальний педагог закладу П(ПТ)О.

Отання стадія циклу змін – *рецидив* – здобувач освіти повертається на одну з минулих стадій. Наприклад: починає спілкування з кримінальними особами, піддається на їх умовляння і скоює новий злочин.

На кожній стадії циклу змін педагогічний працівник здійснює певні дії щодо здобувача П(ПТ)О. На стадії відсутності усвідомлення педагогічний працівник повинен допомогти здобувачу освіти визначити його проблеми; на стадії роздумів – викликати бажання змінитися, усвідомити власні проблеми, та наслідки протиправної поведінки; на етапі рішення – допомагає йому перейти до плану дій, визначає конкретні вимірювані цілі; на етапі змін – допомагає змінити поведінку на краще; на етапі збереження – сприяє у збереженні позитивних змін поведінки, уникненні рецидиву, підтримує його; якщо здобувач освіти скоїв рецидив – допомагає мінімізувати шкоду від проступку, зробити висновки з цього, знайти сили до нових позитивних змін.

У процесі мотиваційного інтерв'ювання педагогічний працівник повинен уникати непотрібних блоків (комунікативних бар'єрів) (рис. 5.6).

- накази, вказівки або команди
- попередження або погрози
- пропонування готових рішень
- допитування
- заспокоювання або втішання
- інтерпретація або аналіз
- соромлення, висміювання або нав'язування ярликів
- незгода, засудження, критика або обвинувачення
- моралізаторство, проповіді
- відступ, відволікання, недоречні жарти або зміна теми

Рис. 5.6. Блоки, яких повнен уникати педагогічний працівник при проведенні мотиваційного інтерв'ювання зі здобувачем П(ПТ)О

Звичайно, деякі педагогічні працівники (наприклад: майстри виробничого навчання, викладачі) зобов'язані віддавати накази, вказівки та команди, попереджати про негативні наслідки порушень правил внутрішнього розпорядку закладу П(ПТ)О, переконувати у необхідності суворого дотримання правових норм, опитувати їх з певних питань, але це вони повинні робити з урахуванням Кодексу професійної етики педагогічного працівника, соціального педагога чи психолога.

Також в процесі мотиваційного інтерв'ювання педагогічні працівники повинні використовувати активне емпатичне слухання, яке полягає не просто в уважному слуханні здобувача П(ПТ)О, але й у співпереживанні йому, розумінні, співчутті, задаванні запитань, підсумовуванні, застосуванні рефлексії для подолання опору.

Крім того, педагогічний працівник повинен враховувати опір здобувача П(ПТ)О. Цей опір може бути як відкритий (активний), так і прихований (пасивний). Відкритий опір полягає у запереченні правової проблеми, агресивній поведінці по відношенню до педагогічного працівника, який каже про необхідність змін його неправомірної поведінки. Прихований опір полягає у запізненні на зустрічі з педагогічним працівником, пропуски, безтурботне ставлення до зустрічі, сумнів у його компетентності.

Дієвим методом мотиваційного інтерв'ювання є **рефлексія** – процес, спрямований на самопізнання, аналіз своїх емоцій і почуттів, станів, здібностей, поведінки здобувача П(ПТ)О.

Прийоми рефлексії у спілкуванні зі здобувачами П(ПТ)О вказані на рис. 5.7.

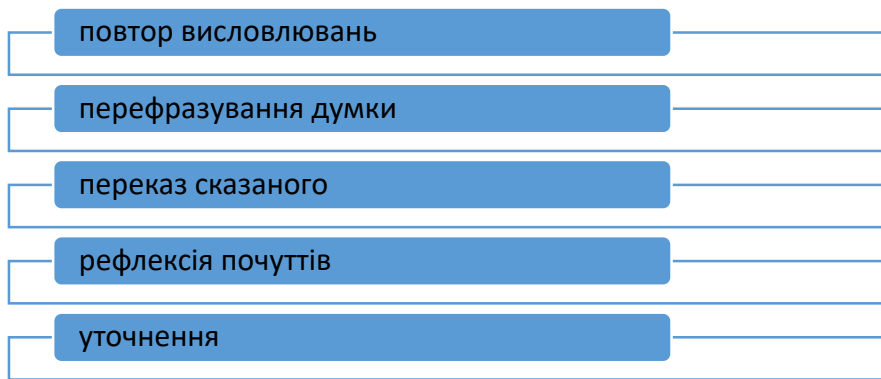

Рис. 5.7. Прийоми рефлексії у спілкуванні зі здобувачами П(ПТ)О

Наведемо деякі приклади прийомів рефлексії у спілкуванні педагогічних працівників зі здобувачами П(ПТ)О, які кажуть «Азартні ігри не мають нічого спільного з моїми теперішніми проблемами»:

- *повтор висловлювань*: «Нічого спільного...»;
- *перефразування думки*: «Азартні ігри не є однією з причин ваших теперішніх проблем»;
- *переказ сказаного*: «Вам здається, що між азартними іграми та вашими теперішніми проблемами абсолютно немає зв'язку»;
- *рефлексія почуттів*: «Припущення, що гра в азартні ігри та ваші теперішні проблеми пов'язані між собою, дуже засмучує Вас»;
- *уточнення*: «Я правильно зрозумів, що азартні ігри не є однією з причин Ваших теперішніх проблем, і ніхто Вас не змусить відмовитись від них. Отже проблем немає?»

Автори мотиваційного інтерв'ювання пропонують три кроки до рефлексивної практики:

- Уважно слухайте, що каже людина.
- Подумайте, що вона має на увазі під твердженням.
- Переконайтеся, що у Вашому твердженні міститься значення, яке вона мала на увазі.

Також одним із прийомів мотиваційного інтерв'ювання є дослідження **амбівалентності** здобувача П(ПТ)О.

Амбівалентність – протилежність у його ставленні до одного й того самого

явища чи предмета або внутрішні суперечності між своїми життєвими цілями, цінностями і реальною поведінкою. Наприклад: прагнення вживати наркотики, але при цьому створити гарну родину і забезпечувати її.

Цей метод допомагає перейти від першої стадії циклу змін до стану усвідомлення та прийняття рішення про необхідність змін. Роздуми про зміни передбачають врахування всіх «за» і «проти» можливих альтернатив змін, наприклад щодо відмови від куріння, вживання алкоголю, азартних ігор, крадіжок тощо. Для педагогічного працівника важливо помітити амбівалентність здобувача П(ПТ)О і підтримати його в роздумах щодо необхідності змін.

Психолінгвіст Пол Амрайн наголошує на необхідності помітити в повсякденній мові людини ці сигнали амбівалентності та навчитись їх читати. Мовні сигнали варіюються від дуже низької до дуже високої готовності до змін. Слід правильно розуміти рівень готовності людини до змін і працювати з ним саме на його поточному рівні мотивації, не слід прискорювати і завищувати вимоги.

Пол Амрайн виділив чотири типи висловлювань клієнта, що свідчать про його початкову готовність до змін (рис. 5.8).

Рис. 5.8. Типи висловлювань здобувачів П(ПТ)О, що свідчать про його початкову готовність до змін

Наведемо деякі приклади висловлювань здобувачів П(ПТ)О, що свідчать про його початкову готовність до змін:

- *бажання* змінитися («я хочу кинути курити», «мені подобається бути тверезим і здоровим», «я бажаю більше не красти і не попадати до в'язниці»);
- *здатність* змінитися («я можу ...», «я зміг би ...», «я здатен...»);
- *причина* змінитись («якщо, то...», «якщо я кину курити, то більше проживу»);
- *необхідність* змінитись («мені потрібно...», «я мушу...», «я повинен...»).

Ці перші чотири типи готовності до змін прийнято позначати акронімом на англійській мові DARN (укр. БЗПН): Desire (Бажання), Ability (Здатність), Reasons (Причини), Need (Необхідність). Разом з тим, ці висловлювання свідчатимуть лише про готовність здобувача П(ПТ)О змінитись, проте вони не говорять про дійсні рішучі наміри здійснити це. Наприклад, розмови про бажання кинути пити не свідчать про рішучі наміри та готовність до дій кинути пити.

На цьому етапі автори мотиваційного інтерв'ювання У. Міллер та С. Роллнік радять особам, які починають практикувати мотиваційне інтерв'ювання, ставити такі запитання:

- Із-за чого Ви хочете змінити це?
- Що Ви могли б здійснити, щоб досягти успіху?
- Назвіть три самі головні причини, щоб зробити це
- Наскільки для Вас важливо змінити це і чому?
- І як Ви думаєте, що Ви тепер зробите?

Наступним етапом є рух до вирішення проблеми амбівалентності на користь змін, тобто в розмові здобувача П(ПТ)О повинні звучати фрази про готовність до дій. Для цього в бесіді із ним потрібно перейти на наступний етап мотиваційного інтерв'ювання (консультування), який У. Міллер та С. Роллнік визначили як «мобілізуючі висловлювання про зміни», тобто мобілізуюча розмова про зміни.

Про перехід на цей етап свідчитимуть висловлювання трьох типів:

- *зобов'язання* (чіткий намір, рішення, обіцянка, наприклад: «я буду ...», «я обіцяю ...», «я гарантую...»);
- *активація* (прояв волі, готовність, підготовка, наприклад: «я готовий ...», «я хочу зробити...», «я збираюся зробити ...»);
- *вживання заходів* (реалізація певних дій, наприклад: «на цій неділі я не кузив», «я записався на заняття до психолога», «я навчатимуся в ЗП(ПТ)О»).

Акронімом до мобілізуючих висловлювань про зміни є абревіатура англійською мовою CAT (укр. ЗАВ): Commitment (Зобов'язання), Activation (Активація), Taking steps (Вживання заходів).

DARN і CAT (укр. БЗПН і ЗАВ) не складають вичерпного переліку бесід і висловлювань про зміни, важливо почути ці висловлювання від здобувачів П(ПТ)О і реалізувати процеси мотиваційного інтерв'ювання (рис. 5.9).

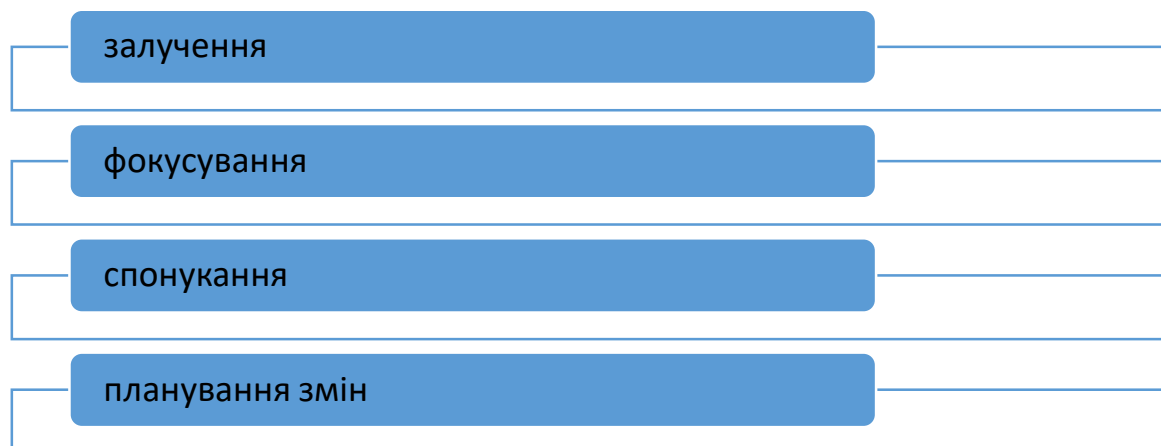
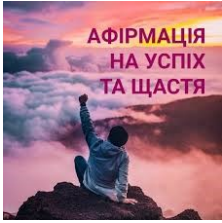

Рис. 5.9. Процеси мотиваційного інтерв'ювання

Відбувається перехід до мотиваційних бесід шляхом розпізнавання висловлювань на користь змін, підсилення внутрішньої готовності здобувача П(ПТ)О говорити на користь змін, позитивного реагування на висловлювання на користь змін. Це дає можливість вибудувати конструктивну і дієву правовиховну роботу зі здобувачем П(ПТ)О, спрямовану на позитивні зміни його правосвідомості.

Розглядаючи мотиваційне інтерв'ювання, неможливо обійти увагою такий ключовий його прийом як афірмація, або акцент на позитивному. **Афірмація** (від. лат. *Affirmatio* - підтвердження) - фраза, що містить позитивний зміст і установку на покращення емоційного стану та зміни в житті здобувача освіти. Афірмації

допомагають замінити негативні думки (як правило вони часто повторюються в роздумах людини) на позитивні думки. Це як чиста вода з крану, яка витісняє брудну воду з наповненого стакану. У центрі афірмації повинен знаходитись здобувач П(ПТ)О. Це не означає, що потрібно його тільки хвалити (наприклад: «Я радий за Вас», «Я Вами пишаюсь»), необхідно просто висловлювати коментарі з приводу чогось хорошого в ньому, або конкретних його хороших намірів і дій.

Розрізняють чотири види таких висловлювань, які направлені на:

- *сильні сторони*: «Ви вольова людина і зможете цього досягти», «Ви добре розумієтесь у музиці»;
- *здібності*: «Ви добре малюєте», «Ви хороший майстер слюсарної справи»;
- *добрі наміри*: «Ваші наміри були хорошими, навіть якщо вдалось не так, як Ви цього хотіли», «Для Вас дуже важливо бути хорошим сином (донькою)»;
- *зусилля*: «Ви дійсно добре попрацювали», «Ви сьогодні були на заняттях» та в психолога. Молодець!».

Засновники методики мотиваційного інтерв'ювання У. Міллер та С. Роллнік, вказують на основні його переваги (рис. 5.10).

Рис. 5.10. Основні переваги мотиваційного інтерв'ювання

5.2. Когнітивно-поведінкове втручання

Когнітивно-поведінкове втручання – це метод впливу на поведінку здобувача П(ПТ)О шляхом зміни його свідомості, що передбачає сфокусованість на його думках та емоціях.

Цей метод спонукає їх до когнітивних (лат. *Cognitio*: «пізнання, вивчення, усвідомлення») змін, тобто перебудови їх думок і системи поглядів і переконань, для того щоб досягти стійких емоційних і поведінкових покращень.

Науково-практичною базою цього методу є когнітивно-поведінкова терапія – один із провідних, сучасних методів психотерапії з науково доведеною ефективністю. Результати застосування методу когнітивно-поведінкового втручання у світовій практиці довели його ефективність.

Як правило, мотиваційне інтерв'ювання застосовується на першому етапі правовиховної роботи зі здобувачами П(ПТ)О (вивчення мотивації до змін), у подальшому для підтримання і досягнення стійких результатів позитивних змін необхідно використовувати техніки (прийоми) когнітивно-поведінкового втручання. Саме цей метод найбільш доцільно застосовувати при безпосередній

реалізації профілактичних, розвивальних, корекційних та реабілітаційних програм.

Когнітивно-поведінкова терапія нині об'єднує два напрями психотерапії: поведінкову та когнітивну. В основу поведінкової теорії ввійшли біхевіористські теорії І.П. Павлова та Б.Ф. Скіннера (рис. 5.11). Теорія І.П. Павлова полягає у формуванні умовних рефлексів на основі виникнення нервових процесів великих півкуль мозку при подразненні рецепторів (експеримент з реагуванням собак на їжу).

Б.Ф. Скіннер вважав, що поведінка людини є результатом попередніх впливів оточуючого середовища, зокрема повторюється та поведінка, яка підкріплюється оточуючим середовищем. Він є розробником теорії оперантного навчання. Основна формула біхевіоризму «стимул-підсилення-реакція» (S-I-R). Вчений повністю не визнавав вплив свідомості, сили волі, можливості вільного вибору людини. Разом з тим, його наукова теорія у подальшому розвинута в теорії соціального навчання Альберта Бандури та теорії соціального навчання кримінальній поведінці (соціальна дезорганізація) Едварда Сатерленда та інших.

Рис. 5.11. Засновники поведінкової терапії І.П. Павлов (ліворуч) та Б.Ф. Скіннер (праворуч)

Поведінкова теорія не могла пояснити механізми функціонування психічних процесів, таких як мислення, переконання, сприйняття, воля тощо. Зокрема, ця теорія не могла пояснити наявність різних реакцій у людей на абсолютно однакові подразники. Яскравим прикладом таких протиріч поведінкової теорії є життєвий приклад науковця Віктора Франкла і його

наукової теорії психотерапії під назвою «логотерапія» (рис. 5.12). Перебуваючи в німецьких концтаборах він не тільки вижив, а й дослідив людську психіку в найекстремальніших умовах. Головна його ідея – знайти сенс (від грец. *logos* — сенс) життя в будь-якій складній ситуації.

Рис. 5.12. Засновник йоготерапії Віктор Франкл

Засновниками когнітивної терапії є американські психотерапевти Аарон Бек та Альберт Елліс (рис. 5.13).

Рис. 5.13. Засновники когнітивно-поведінкової терапії Аарон Бек (ліворуч) та Альберт Елліс (праворуч)

Основними **принципами** когнітивно-поведінкового втручання є:

- спосіб мислення впливає на почуття та поведінку;
- зміна поведінки відбувається шляхом зміни способу мислення;
- на процес мислення можна впливати.

Основними **методами** когнітивно-поведінкового втручання є:

- когнітивне реструктурування;
- поведінкові стратегії;

- формування когнітивних навичок.

Поведінкові стратегії передбачають застосування моделювання (підкріплення та несхвалення) з метою сприяння розвитку та закріпленню просоціальної моделі поведінки здобувачів П(ПТ)О. *Формування когнітивних навичок* означає зосередження на дефіциті навичок, що впливає на антисоціальну поведінку.

Когнітивне реструктурування – зосередження на зміні ставлення, цінностей та переконань, що підтримують кримінальну модель поведінки. У процесі роботи зі здобувачами П(ПТ)О педагогічний працівник повинен виявити та виправити його когнітивні викривлення. *Когнітивні викривлення* – один із способів маніпулювання свідомістю, для того щоб використати її для досягнення поставлених цілей.

Основні завдання когнітивних викривлень вказані на рис. 5.14.

Рис. 5.14. Основні завдання когнітивних викривлень

Основні ефекти від когнітивних викривлень вказані на рис. 5.15.

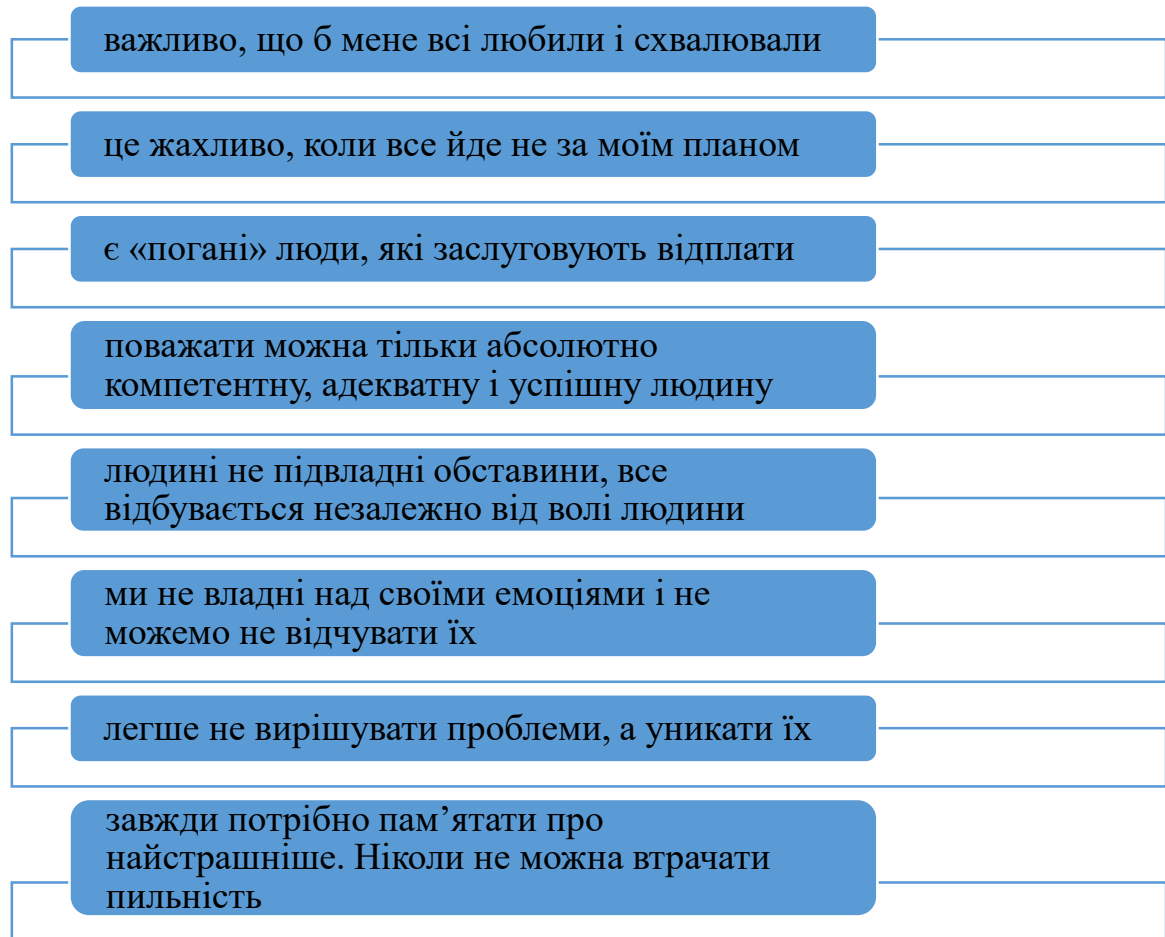

Рис. 5.16. Основні викривлення мислення (ірраціональні ідеї)

Якщо здобувач П(ПТ)О вважає, що всі повинні його любили і схвалювали всі його вчинки, він буде залежати від чужих думок і оцінок, втратить самостійність. Для позбавлення цього викривлення мислення потрібна установка на об'єктивність, зміцнення відчуття самоцінності і значущості (наприклад: «Так, добре, що мене люблять, але, я не повинен всім подобатися»).

Якщо здобувач П(ПТ)О вважає, що поважати можна тільки абсолютно компетентну, адекватну і успішну людину, це призведе до зниження самооцінки, відсутності впевненості у собі, установки не на перемогу, а на уникнення невдач, психосоматичних проблем. Для позбавлення цього викривлення мислення необхідне усвідомлення власної цінності, орієнтир на процес розвитку, позбавлення від жорсткої фіксації на результаті.

Якщо здобувач П(ПТ)О впевнений, що є «погані» люди, які заслуговують відплати, це призведе до резонерства, лицимірства, нерозуміння свободи волі,

проблем з відстоюванням своїх прав і повагою до інших людей. Для позбавлення цього викривлення необхідне визнання права на помилку, розуміння того, що покарання веде до посилення жорстокості, а не до виправлення.

Якщо здобувач П(ПТ)О впевнений що все повинно йти лише за його планом, у разі його невиконання може виникнути пригніченість, розчарування, зниження самооцінки, незадоволеність, емоційні порушення. Для корекції цього викривлення треба не приділяти великої уваги неприємностям, розширювати межі сприйняття, приймати альтернативні точки зору, шукати позитивні сторони в будь-якій ситуації, мати здорове почуття гумору.

Ще одним когнітивним викривленням є твердження: «людині не підвладні обставини, все відбувається незалежно від її волі». Наслідками цього є пасивність, втрата відповідальності за своє життя, безініціативність, озлобленість. З метою виправлення цього викривлення здобувач П(ПТ)О повинен взяти до уваги, що ніщо не відбувається з нами випадково і несправедливо, розширити горизонт сприйняття, змінити неконструктивні установки, переконання, змінити погляд на ситуацію.

Деякі здобувачі П(ПТ)О вважають, що завжди потрібно пам'ятати про найстрашніше. Наслідками цього є: підвищення тривожності, недовірливість, ефект самопідтверджуваних пророцтв (наприклад: «Я так і знав»). Для виправлення ситуації треба пам'ятати: тривога – це провокація негативних подій, підсвідомість сприймає будь-яку емоційно заряджену візуалізацію, незалежно від її модальності (наприклад: «Боїшся? Роби те, чого боїшся»).

Багатьом здобувачам П(ПТ)О притаманна ірраціональна ідея: «легше не вирішувати проблеми, а уникати їх». Наслідки її: невирішені проблеми накопичуються, уникнення невдач тягне за собою нові проблеми, знижує самооцінку. Вихід із ситуації: знайти баланс між тим, що необхідно зробити, і тим, що робити зовсім не хочеться, а якщо чогось не хочеться, треба подумати, навіщо створена ця ситуація.

Наступна ірраціональна ідея, яка може виникнути у здобувачів П(ПТ)О: «Ми не владні над своїми емоціями і не можемо не відчувати їх». Наслідки ідеї:

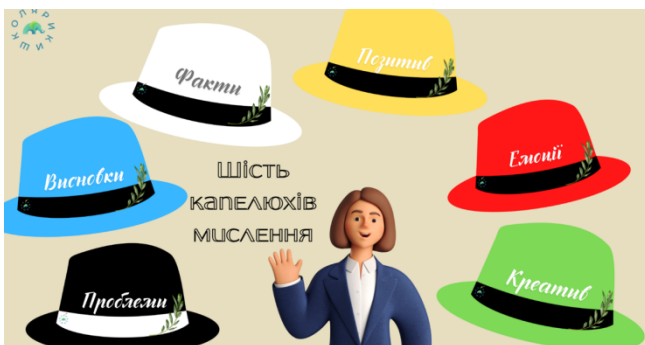
безвідповідальність, імпульсивність, нездатність до емпатії, пасивність. Вихід із ситуації: розвивати емоційний інтелект, навчитися розпізнавати свої емоції і регулювати їх, зрозуміти як діяти правильно, а не під миттєвим імпульсивним впливом.

Також заслуговує на увагу методика когнітивно-поведінкового втручання «Шість капелюхів мислення» доктора психології Едварда де Боно (рис. 5.17).

Рис. 5.17. Автор методики «Шість капелюхів мислення» Едвард де Боно

Методика когнітивно-поведінкового втручання «Шість капелюхів мислення» Едварда де Боно заснована на розвитку критичного мислення, коли будь-яка інформація, яка надходить до здобувача П(ПТ)О, повинна проходити шість фільтрів («капелюхів»):

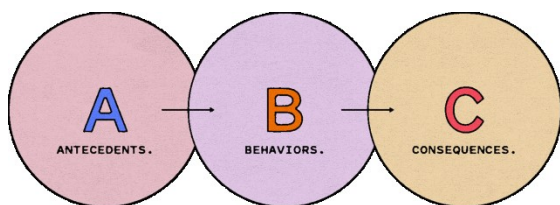
- білий (інформація);
- червоний (почуття і інтуїція);
- чорний (критика);
- жовтий (логічний позитив);
- зелений (креативність);
- синій (управління процесом).

«Білий капелюх» використовується для того, щоб направити увагу здобувача П(ПТ)О на інформацію. У цьому режимі мислення нас цікавлять тільки факти. Ми ставимо питання про те, що ми вже знаємо, яка ще інформація нам потрібна і як нам її отримати. «Червоний капелюх» надає йому можливість

висловити свої почуття й інтуїтивні припущення відносно даного питання, не вдаючись до пояснень про те, чому це так, хто винен і що робити.

«Чорний капелюх» дозволяє здобувачу П(ПТ)О дати волю критичним оцінкам, побоюванням і обережності. Він захищає від непродуманих дій, вказує на можливі ризики і підводні камені. Користь від такого мислення безперечна, якщо, звичайно, їм не зловживати. «Жовтий капелюх» вимагає від нього перемкнути увагу на пошук переваг і позитивних сторін даної ідеї.

«Зелений капелюх» дозволяє здобувачу П(ПТ)О створювати нові ідеї, модифікувати вже існуючі, шукати альтернативи, досліджувати можливості, діяти креативно. «Синій капелюх» - аналіз його розумового процесу (рефлексія мислення), планування, визначення цілей та висновки.

Ключовою технікою (прийомом) когнітивно-поведінкової терапії є **модель ABC** (А - англ. Activating events - активуюча подія, В - англ. Beliefs – переконання, думки, С - англ. Consequences – наслідки). Дану модель інтерпретують як базовий когнітивний принцип: подія → думка → емоція. Суть його в наступному: на певну подію людина реагує певними емоціями, але вони можуть бути різними, в залежності від її власної інтерпретації і розуміння події. Це пояснює той факт, що на одну і ту ж подію люди реагують по різному, це залежить від їхніх внутрішніх переживань, інтерпретацій і розумінь події.

Педагогічному працівнику варто з'ясувати, які дії, думки, почуття та емоції, призвели здобувача П(ПТ)О до протиправної поведінки. Тобто вони разом мають детально проаналізувати, які були передумови, думки, емоції під час вчинення правопорушення, які його наслідки. Пропонується детально пригадати події, думки, почуття, емоції, що призвели до порушення закону, згадати важливі факти, проблеми, які спонукали до цього. Як правило, здобувач

П(ПТ)О може розповісти про складні життєві ситуації, вживання алкоголю, наркотиків, азартні ігри, антисоціальне оточення в сім'ї чи колі друзів.

Потім педагогічний працівник може попросити здобувача П(ПТ)О розповісти більш детально про правопорушення і пов'язані з цим почуття і емоції. У кінці вони разом аналізуються наслідки скоєного правопорушення для самого здобувача освіти, а також для близьких людей і потерпілих. На практиці цей прийом можна візуалізувати з допомогою картинок, а саме – аркуш паперу розбивають на 6 частин. У перших двох частинах малюють картинки, що ілюструють події, які призвели до правопорушення. У двох наступних – картинки самого правопорушення. Решта дві ілюстрації – наслідки. Педагогічному працівнику важливо допомогти визначити ті фактори, когнітивні викривлення, відсутність соціальних навичок, які призвели здобувача освіти до правопорушення. Також необхідно обговорити іншу тактику поведінки, якої слід дотримуватись при виникненні подібної ситуації у майбутньому, щоб не вчинити нове правопорушення.

Такий прийом допомагає здобувачу П(ПТ)О сформувати думку, що в будь-якій ситуації існує ряд можливостей і він може сам обирати їх. Це пов'язується із його здатністю знайти внутрішній (інтернальний), а не зовнішній (екстернальний) центр (локус) контролю. Тобто, здобувач освіти отримує здатність бути незалежним від зовнішніх обставин, може самостійно планувати і реалізовувати власні дії і контролювати те, що відбувається в його житті.

Важливо навчити здобувачів П(ПТ)О прийомам емоційно-вольової саморегуляції. Наприклад, якщо правопорушення вчинено поспішно, під впливом емоцій, педагогічний працівник може порекомендувати здобувачу освіти у подальшому в таких ситуаціях порохувати до десяти, або на короткий час відкласти рішення і подумати про наслідки. Якщо здобувач освіти має проблеми з управлінням гнівом, можна порекомендувати йому тактику втечі від провокуючих ситуацій. Наприклад: встати і піти, якщо хтось починає його дратувати.

Таким чином, методика когнітивно-поведінкового втручання є ефективною методикою зміни неконструктивного мислення здобувачів П(ПТ)О. Особливо потрібна вона для роботи зі здобувачами освіти негативної спрямованості, а також з особами, які стоять на профілактичних обліках як схильні до порушень дисципліни, конфліктів, вживання алкоголю та наркотиків.

5.3. Просоціальне моделювання

Однією з ефективних методик правовиховної роботи зі здобувачами П(ПТ)О є просоціальне моделювання їх поведінки. Цю методику розробив австралійський соціолог-криміналіст Кріс Троттер у 1990-х роках.

Просоціальне моделювання – це процес та манера втручань, яка зосереджується на відносинах педагогічний працівник – здобувач П(ПТ)О, коли формування позитивної поведінки здобувачів освіти здійснюються поступово шляхом досягнення конкретних цілей, спрямованих на утримання його від спокуси вчинити правопорушення.

Один із ключових прийомів соціального впливу – *позитивний приклад*. Поведінка здобувачів П(ПТ)О формується шляхом спостереження за діями оточуючих, особливо за здобувачами освіти з вищим соціометричним статусом («соціометричні зірки»). Відповідно знання, навички, уміння, цінності та манеру поведінки часто набувають від людей, яких поважають (референтні особистості): батьків, старших братів, рідних, друзів і навіть героїв кінофільмів, відомих спортсменів тощо. Кримінальним і антисоціальним навичкам навчаються таким же чином.

Тому педагогічному працівнику слід враховувати, що здобувачі П(ПТ)О також вчаться на його прикладі манерам спілкування, управління собою, поведінці. Повсякденні приклади поведінки педагогічного працівника скоріше сприймаються здобувачами освіти, ніж зміст бесіди. Педагогічний працівник, демонструючи уважність до деталей і готовність вислухати здобувача освіти, сформує повагу до себе та власний авторитет. Демонструючи негативне

ставлення до протиправної поведінки здобувачів освіти, виявляючи послідовність у ставленні до позитивних і негативних проявів з їх боку, надійність при виконанні будь-яких завдань – цим педагог сформує просоціальну поведінку і моральну сталість у здобувачів освіти.

Практика просоціального моделювання базується на теорії соціального навчання, яка проголошує, що юнак має більше шансів повторити позитивну поведінку, якщо він зрозуміє зв'язки між своїми діями та пов'язаними з ними винагородами, заохоченнями. Отже важливо, щоб здобувач П(ПТ)О відразу побачив зв'язок між його поведінкою та винагородою за неї. Також педагогічні працівники повинні помічати позитивні сторони і здібності здобувачів освіти, а потім підтримувати і розвивати їх, що допоможе їм поступово позбутись негативних проявів поведінки.

Просоціальне моделювання містить ідентифікацію проблем, пов'язаних із протиправною поведінкою здобувача П(ПТ)О і узгодження стратегії для їх подолання. Це спонукає педагогічного працівника заохочувати здобувача освіти до рефлексії та стимулювати його самостійність і автономію при вирішенні життєвих питань.

Основні положення просоціального моделювання вказані на рис. 5.18.

Рис. 5.18. Основні положення просоціального моделювання

Особливості роботи зі здобувачами П(ПТ)О згідно принципів просоціального моделювання вказані на рис. 5.19.

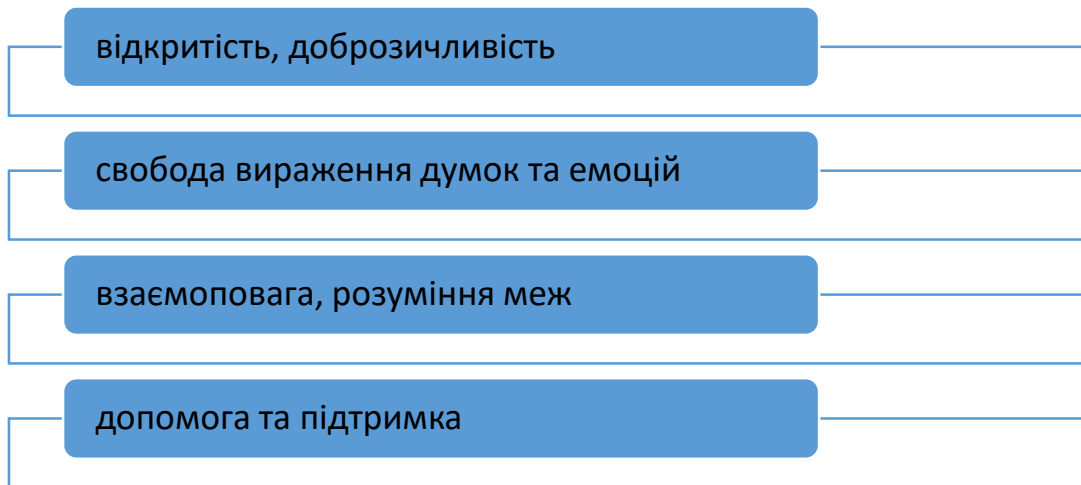

Рис. 5.19. Особливості роботи зі здобувачами П(ПТ)О згідно принципів просоціального моделювання

Позитивне втручання у поведінку здобувачів П(ПТ)О передбачає:

- рішучість та негайність змін;
- чіткі причини втручання;
- занепокоєння та зацікавленість у змінах;
- співчутливе та доброзичливе ставлення.

Основні *результати просоціального моделювання* позитивної поведінки здобувачів П(ПТ)О вказані на рис. 5.20.

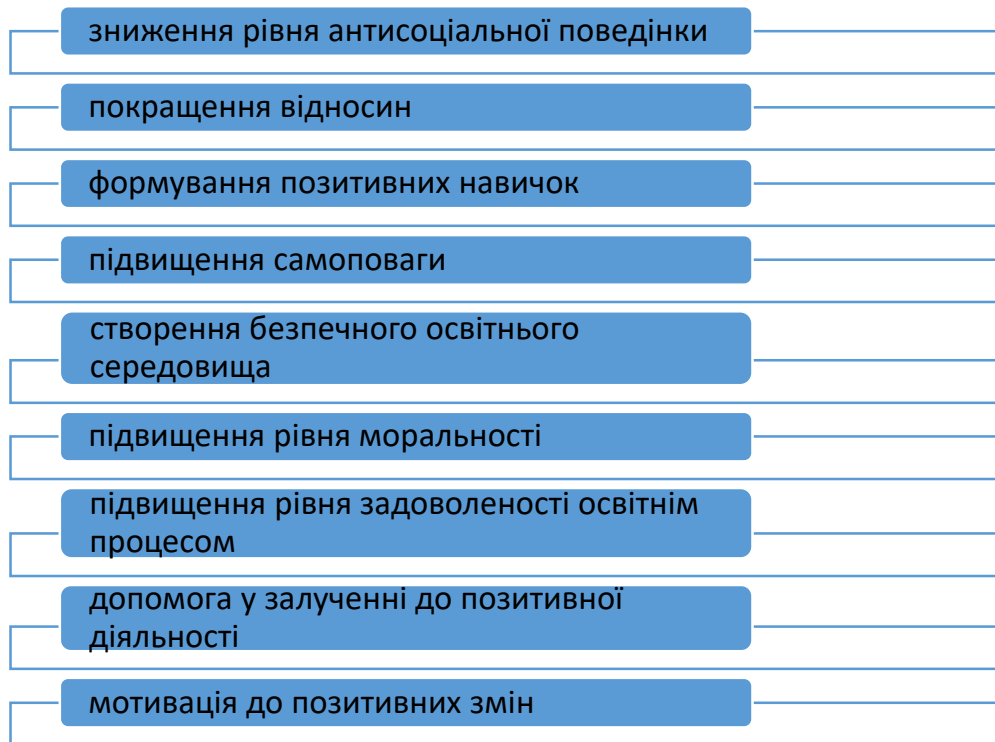

Рис. 5.20.

Основні результати просоціального моделювання позитивної поведінки здобувачів П(ПТ)О

Для реалізації принципів просоціального моделювання у здобувачів П(ПТ)О необхідно сформувати певні *навички* (рис. 5.21).

Рис. 5.21. Навички, які необхідно сформувати у здобувачів П(ПТ)О для реалізації принципів просоціального моделювання

При формуванні нових соціальних та поведінкових навичок у здобувача П(ПТ)О важливо використовувати підкріплення, коли він докладає зусиль або

демонструє здатність використовувати навичку у повному обсязі або щодо певних її елементів. Щоб використання навички стало автоматичним, потрібно багато практикуватись у її застосуванні. Застосування нових моделей поведінки допомагає «перезавантажити» мозок і сформувати нові навички. Отже, необхідно заохочувати здобувачів освіти до застосування навички поза заняттями, у різноманітних життєвих ситуаціях і обставинах.

ВИСНОВКИ

Мотиваційне інтерв'ювання є ефективною методикою правовиховної роботи з різними категоріями здобувачів П(ПТ)О, особливо негативної спрямованості, а також з тими з них, хто має пробоєми із законом, наркотиками та алкоголем. Вона заснована на усвідомленні самим здобувачем освіти необхідності змін у собі. Когнітивно-поведінове втручання дозволяє виявити когнітивні викривлення та ірраціональні ідеї здобувачів освіти, які завжають їм змінитися на краще. Методика просоціального моделювання є ефективною методикою зміни негативної поведінки здобувачів П(ПТ)О. Особливо потрібна вона для роботи з особами негативної спрямованості, які систематично порушують дисципліну, недбало ставляться до освітнього процесу, праці, громадської діяльності.

ПИТАННЯ ДО САМОКОНТРОЛЮ

1. Як Ви вважаєте, які прийоми мотиваційного інтерв'ювання найчастіше застосовують в роботі зі здобувачами П(ПТ)О?
2. Розкрийте головну мету мотиваційного інтерв'ювання.
3. Які стадії циклу змін?
4. Як застосовувати рефлексію в роботі зі здобувачами П(ПТ)О?
5. Які блоки найчастіше виникають в процесі спілкування зі здобувачами П(ПТ)О?
6. Які методи мотиваційного інтерв'ювання можна застосувати до здобувачів П(ПТ)О?

7. Як Ви вважаєте, які прийоми когнітивно-поведінкового втручання є найбільш ефективними в роботі зі здобувачами П(ПТ)О?

8. Розкрийте головну мету когнітивно-поведінкового втручання в роботі зі здобувачами П(ПТ)О.

9. Які когнітивні викривлення найчастіше мають місце у здобувачів П(ПТ)О?

10. Які ірраціональні ідеї найчастіше мають місце у здобувачів П(ПТ)О?

11. Як можна застосовувати методику «Шість капелюхів мислення» Едварда де Боно в роботі зі здобувачами П(ПТ)О?

12. Які методи когнітивно-поведінкового втручання можна застосувати до здобувачів П(ПТ)О?

13. Які основні принципи просоціального моделювання позитивної поведінки здобувачів П(ПТ)О?

14. Які просоціальні навички необхідно формувати у здобувачів П(ПТ)О?

ЛІТЕРАТУРА

1. Бандура А. Моральна роз'єднаність: як люди завдають шкоди й живуть самі з собою. Львів : Свічадо, 2015. 153 с.

2. Бек А., Девіс Д., Фріман А. Когнітивна психотерапія розладів особистості. Київ : Науковий Світ, 2024. 500 с.

3. де Боно Е. Шість капелюхів мислення. Львів : Свічадо, 2014. 112 с.

4. Вестбрук Д., Кеннерлі Г., Кірк Д. Вступ у когнітивно-поведінкову терапію. Львів : Свічадо, 2014. 420 с.

5. Елліс А., Драйден У. Практика раціонально-емоційної поведінкової терапії. Дніпро : Арт-М, 2020. 352 с.

6. Міллер У., Роллнік С. Мотиваційне консультування. Як допомогти людям змінитися. Київ : Психея, 2020. 123 с.

7. Прочаска Д., Норкросс Д., ди Кліменте К. Психологія позитивних змін. Як назавжди позбутися шкідливих звичок. Харків : Прапор, 2021. 320 с.

8. Павлов І.П. Рефлекс свободи. Харків : Психологія-класика, 2019. 432 с.

9. Сатерлерд Е. Кримінологія. Дніпро: Юридична література, 2018. 253 с.
10. Скіннер Б.Ф. По той бік свободи та гідності. Київ : Наукова думка, 2014. 213 с.
11. Троттер К. Робота з мимовільними клієнтами. Київ : Психея. 214 с.
12. Франкл В. Лікар та душа. Основи логотерапії. Київ : КСД. 320 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бандура А. Моральна роз'єднаність: як люди завдають шкоди й живуть самі з собою. Львів : Свічадо, 2015. 153 с.

2. Бек А., Девіс Д., Фріман А. Когнітивна психотерапія розладів особистості. Київ : Науковий Світ, 2024. 500 с.
3. Бровко Н. І. Філософсько-правові засади формування правосвідомості особистості в процесі навчання і виховання: монографія. Біла Церква: ТОВ «Білоцерківдрук», 2018. 432 с.
4. де Боно Е. Шість капелюхів мислення. Львів : Свічадо, 2014. 112 с.
5. Васирина С. І. Психолого-педагогічні умови правової підготовки учнів професійно-технічних навчальних закладів. Автореф. ... канд. педаг. наук. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Львів : Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, 2017. 20 с.
6. Вестбрук Д., Кеннерлі Г., Кірк Дж. Вступ у когнітивно-поведінкову терапію. Львів: Свічадо, 2014. 410 с.
7. Виборчий кодекс України (Закон України від 19 грудня 2019 року № 396-IX)
8. Вестбрук Д., Кеннерлі Г., Кірк Д. Вступ у когнітивно-поведінкову терапію. Львів : Свічадо, 2014. 420 с.
9. Греам Айда-Джейн. Когнітивно-поведінкове втручання: тренінг з корекції поведінки, навчання навичкам і зміни переконань: посібник для тренерів. Київ, 2015. 156 с.
10. Елліс А., Драйден У. Практика раціонально-емоційної поведінкової терапії. Дніпро : Арт-М, 2020. 352 с.
11. Єжова О. О., Федорченко Т. Є., Оржеховська В. М. та інші. Формування превентивного виховного середовища загальноосвітнього навчального закладу : навч.-метод. посіб. Кіровоград : Імекс ЛТД, 2014. 172 с.
12. Закон України «Про безоплатну правничу допомогу» від 2 червня 2011 року № 3460-VI
13. Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року № 2402-III
14. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII

15. Закон України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» від 10 лютого 1998 року № 103/98-ВР
16. Закон України «Про громадянство» від 18 січня 2001 року № 2235-III
17. Закон України «Про інформацію» від 02 жовтня 1992 року № 2657-XII
18. Закон України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» від 11 грудня 2003 року № 1382-IV
19. Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 року № 2939-VI
20. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 року № 987-XII
21. Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» від 21 червня 2001 року № 2558-III
22. Закон України «Про звернення громадян» від 02 жовтня 1996 року № 393/96-ВР
23. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19 листопада 1992 року № 2801-XII
24. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року № 1264-XII
25. Закон України «Про підприємництво» від 07 лютого 1991 року № 698-XII
26. Закон України «Про політичні партії в Україні» від 05 квітня 2001 року № 2365-III
27. Закон України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 року № 4572-VI
28. Закон України «Про військовий обов'язок та військову службу» від 25 березня 1992 № 2232-XII
29. Закон України «Про охорону культурної спадщини» від 08 червня 2000 року № 1805-III
30. Закон України «Про Національну поліцію» від 02 липня 2015 року № 580-VIII

31. Закон України «Про пробацію» від 05 лютого 2015 року № 160-VIII
32. Конвенція про права дитини. Резолюція 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року
33. Конституція України (прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року)
34. Кримінальний кодекс України (Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III)
35. Кримінально-процесуальний кодекс України (Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI)
36. Кодекс України про адміністративні правопорушення (Закон УРСР від 7 грудня 1984 року № 8073-X зі змінами від 10.08.2024)
37. Кодекс законів України про працю (Закон УРСР № 322-VIII від 10.12.1971 зі змінами від 30.06.2024)
38. Кримінально-виконавчий кодекс України (Закон України від 11 липня 2003 року № 1129-IV)
39. Міллер У., Роллнік С. Мотиваційне консультування. Як допомогти людям змінитися. Київ : Психея, 2020. 123 с.
40. Прочаска Д., Норкросс Д., ди Кліменте К. Психологія позитивних змін. Як назавжди позбутися шкідливих звичок. Харків : Прапор, 2021. 320 с.
41. Павлов І.П. Рефлекс свободи. Харків: Психологія-класика, 2019. 432 с.
42. Податковий кодекс України (Закон України від 02 грудня 2010 року № 2755-VI)
43. Про Національну програму правової освіти населення : Указ Президента України від 18 жовтня 2001 р. № 992/2001
44. Сатерлерд Е. Кримінологія. Дніпро: Юридична література, 2018. 253 с.
45. Сімейний кодекс України (Закон України від 10 січня 2002 року № 2947-III)
46. Скіннер Б.Ф. По той бік свободи та гідності. Київ : Наукова думка, 2014. 213 с.
47. Троттер К. Робота з мимовільними клієнтами. Київ : Психея. 214 с.

48. Франкл В. Лікар та душа. Основи логотерапії. Київ : КСД. 320 с.

49. Харагірло В.Є. Психолого-педагогічні аспекти корекційної роботи з підлітками девіантної поведінки : Навчально-методичний посібник. Біла Церква: БІНПО, 2017. 193 с.

50. Харагірло В.Є. Превентивне виховання майбутніх кваліфікованих робітників в контексті сучасної інноватики : Навчально-методичний посібник до модулю «Виховна діяльність педагогічних працівників ПНЗ». Біла Церква : БІНПО, 2016. 93 с.

ДОДАТКИ

Додаток А.

**МЕТОДИЧНА РОЗРОБКА ВИХОВНОГО ЗАХОДУ В РАМКАХ
ПРЕВЕНТИВНОГО ВИХОВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ПРОФЕСІЙНОЇ
(ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ**

ТЕМА: «ЗЛОЧИН ТА ПОКАРАННЯ»

Мозковий штурм «Можливості самореалізації в суспільстві після закінчення закладу П(ПТ)О».

Мета: дізнатися про можливості самореалізації, які можна знайти після закінчення ЗП(ПТ)О.

Обладнання: фліпчарт (дошка).

Час: 10 хв.

Хід виконання: Здобувачі П(ПТ)О визначають різні можливості самореалізації, які можна знайти після закінчення ЗП(ПТ)О, викладач робить висновок (робота, нові знайомства, отримання вищої освіти, громадська чи релігійна діяльність, захоплення та інше). Викладач робить узагальнюючий висновок.

Мозковий штурм «Причини злочинів»

Мета: визначити основні причини злочинів.

Обладнання: фліпчарт (дошка).

Час: 10 хв.

Хід виконання: Здобувачі П(ПТ)О називають основні причини вчинення злочинів, викладач записує всі ідеї на дошці та спонукає до дискусії. Викладач робить узагальнюючий висновок: причини злочинів можуть бути суб'єктивні (психологічні, внутрішні) та об'єктивні (соціальні, зовнішні). До психологічних причин насамперед відносяться: кримінальна спрямованість, агресивність, жорстокість, жадібність, тощо; до соціальних: безробіття, відсутність потрібної на ринку праці професії, низька заробітна плата, тощо.

Дискусія «Чи можливо не скоювати злочинів?»

Мета: визначити можливості попередження злочинів.

Обладнання: фліпчарт (дошка).

Час: 20 хв.

Хід виконання: Здобувачі П(ПТ)О поділяються на 2 групи (1 – вважає, що злочини не скоювати реально, 2 – нереально). Представники груп надають свої аргументи та контраргументи на користь власної думки, викладач робить висновок про можливості попередження злочинів в разі самоконтролю власної поведінки.

Робота в групах «Шляхи уникнення злочинів»

Мета: визначити основні шляхи уникнення злочинів.

Обладнання: фліпчарт (дошка).

Час: 20 хв.

Хід виконання: Викладач надає завдання групам здобувачів П(ПТ)О:

1 група – назвати шляхи уникнення об'єктивних (соціальних, зовнішніх) причин злочинів

- 2 група – шляхи уникнення суб'єктивних (психологічних, внутрішніх) причин злочинів.

Викладач робить висновок щодо шляхів уникнення злочинів. Наприклад, для уникнення психологічних причин злочинів необхідно розвивати вольовий самоконтроль власної поведінки, для уникнення соціальних причин – здобувати конкурентоспроможну на ринку праці професію, досягати в ній успіхів, формувати професійні компетентності.

Робота в групах «Джерела допомоги в спільноті»

Мета: визначити джерела допомоги в спільноті.

Обладнання: фліпчарт (дошка).

Час: 20 хв.

Хід виконання: Викладач надає завдання групам здобувачів П(ПТ)О:

- 1 група – можливості отримання допомоги від державних організацій (Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, Державна служба зайнятості населення, Управління соціального захисту населення, Служба у справах дітей та інші);

- 2 група – можливості отримання звільненими допомоги від недержавних організацій (громадських та релігійних).

Викладач робить висновок щодо джерел допомоги здобувачам П(ПТ)О.

Розгляд практичних ситуацій «Як будувати подальше життя?»

Мета: визначити можливості побудови подальшого життя.

Обладнання: фліпчарт (дошка).

Час: 20 хв.

Хід виконання: Здобувачі П(ПТ)О розглядають в якості практичної ситуації власне життя. Викладач пропонує їм визначити, що їм необхідно зробити для недопущення злочинів у подальшому житті, робить узагальнюючий висновок.

Рольова гра «Як відмовитися від сумнівної пропозиції?»

Мета: визначити можливості відмови від сумнівних пропозицій.

Обладнання: фліпчарт (дошка).

Час: 20 хв.

Хід виконання: Викладач пропонує двом здобувачам П(ПТ)О розіграти рольову гру. Один з них грає себе після закінчення закладу П(ПТ)О, у нього немає роботи і гроші дуже потрібні, на роботу його не беруть. Інший – його знайомий, який пропонує йому непогано заробити на протизаконній справі. Викладач робить висновок щодо неприпустимості кримінальних шляхів вирішення проблем, оскільки будь-яку з них можна вирішити законним шляхом, а злочин тягне за собою кримінальну відповідальність з наслідками на все життя.

Вправа «Рефлексія»

Мета: визначити, наскільки справдилися очікування від тренінгу.

Обладнання: фліпчарт (дошка).

Час: 10 хв.

Хід виконання: Викладач пропонує здобувачам П(ПТ)О взяти власні стікери з очікуваннями, які вони писали на початку тренінгу і висловитися, наскільки вони справдилися, висловити власні враження від тренінгу. Викладач робить узагальнюючий висновок щодо побудови власного життя без злочинів.

Додаток Б.

ГЛОСАРІЙ КЛЮЧОВИХ СЛІВ

Амбівалентність – протилежність у його ставленні до одного й того самого явища чи предмета або внутрішні суперечності між своїми життєвими цілями, цінностями і реальною поведінкою.

Афірмація (від. лат. *Affirmatio* - підтвердження) – фраза, що містить позитивний зміст і установку на покращення емоційного стану та зміни в житті людини.

Адміністративне правопорушенням (проступок) – протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність.

Виховна технологія – спосіб діяльності, взаємодія суб'єкта з об'єктом, комплекс засобів діяльності вихователя як суб'єкта виховного процесу, що спрямований на досягнення виховної мети та вдосконалення педагогічної діяльності.

Вторинна превенція – раннє виявлення негативних змін в правосвідомості здобувачів П(ПТ)О з метою попередження їх подальшого розвитку: грубість, агресивність, брехливість, лінощі та інші негативні якості особистості, які свідчать про спотворення ціннісних орієнтацій і недоліки внутрішніх регуляторів її поведінки.

Групова форма правового виховання здобувачів П(ПТ)О – робота з групами здобувачів кількістю від 2 до 12 осіб, спрямована на профілактику негативних проявів їх свідомості та поведінки: групова бесіда, перегляд та обговорення відео, диспути тощо.

Диспут – активна форма превентивного виховання, зацікавлена розмова, суперечка, учасники якої бажають глибше розібратись у проблемах та питаннях, що обговорюються. На ньому можливі зіткнення різних, часто протилежних, точок зору. Пошук істини йде шляхом вільного обміну думками між його учасниками.

Діагностична функція правового виховання – виявлення причин і факторів відхилень у правосвідомості здобувачів П(ПТ)О.

Злочин – передбачене Кримінальним кодексом України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину.

Індивідуальна форма правового виховання здобувачів П(ПТ)О – індивідуальна робота зі здобувачем, спрямована на профілактику негативних проявів його свідомості та поведінки: бесіда, інтерв'ю тощо.

Когнітивно-поведінкове втручання – метод впливу на поведінку здобувача П(ПТ)О шляхом зміни його свідомості, що передбачає сфокусованість на його думках та емоціях.

Коригуюча функція правового виховання - подолання негативних проявів у правосвідомості здобувачів П(ПТ)О, залучення їх до корекційних програм (наприклад, програм зміни прокримінального мислення).

Координуюча функція правового виховання – координація зусиль усіх зацікавлених виховних інститутів у попередженні і подоланні протиправної поведінки здобувачів П(ПТ)О.

Масова форма правового виховання здобувачів П(ПТ)О – робота з усіма здобувачами закладу, спрямована на профілактику негативних проявів їх свідомості та поведінки: перегляд та обговорення відео, спортивні змагання, культурні заходи тощо.

Мотиваційне інтерв'ювання – спланований та свідомий спосіб спілкування зі здобувачем П(ПТ)О, який зменшує опір та заохочує знайти рішення його проблем самостійно.

Методи правового виховання – сукупність прийомів, які застосовуються у процесі превентивного виховання здобувачів П(ПТ)О.

Методи формування правосвідомості здобувачів П(ПТ)О – сукупність прийомів, які позитивно впливають на переконання, цінності, світогляд здобувачів П(ПТ)О: переконання, приклад, психолого-педагогічний вибух.

Методи формування акonosлухняної поведінки здобувачів П(ПТ)О – сукупність прийомів, які позитивно впливають на поведінку здобувачів П(ПТ)О: вправа, доручення, вимога, контроль.

Методи мотивації та стимулювання законослухняної поведінки здобувачів П(ПТ)О – сукупність прийомів, які мотивують та стимулюють

здобувачів П(ПТ)О до позитивної поведінки: заохочення, покарання, довіра, критика.

Методи виявлення результатів правового виховання здобувачів П(ПТ)О – сукупність прийомів, які виявляють ступінь ефективності виховного впливу на здобувачів П(ПТ)О: спостереження, аналіз документації, аналіз поведінки, бесіда, інтерв'ювання.

Просоціальне моделювання – процес та манера втручання, яка зосереджується на відносинах педагогічний працівник – здобувач П(ПТ)О, коли формування позитивної поведінки здобувачів освіти здійснюються поступово шляхом досягнення конкретних цілей, спрямованих на утримання його від спокуси вчинити правопорушення.

Правове виховання – організована діяльність, яка забезпечує теоретичну та практичну реалізацію заходів, спрямованих на формування правосвідомості з метою запобігання та подолання відхилень у поведінці здобувачів П(ПТ)О, скоєння правопорушень та злочинів.

Правосвідомість – наявність у здобувача П(ПТ)О знань про те, що він має законне право на здійснення певних дій; здатність вирішувати проблеми та конфлікти з правової точки зору, приймати юридично правильне рішення; знань, як вжити необхідних заходів, щоб уникнути проблем; як і де знайти інформацію про закон, коли і як отримати відповідну юридичну допомогу; впевненість, що за допомогою права можна вирішити проблеми; розуміння та віра в силу правосуддя.

Правова культура здобувача П(ПТ)О – рівень його правової соціалізації як члена суспільства, ступінь засвоєння й використання їм правових знань у державному та соціальному житті, Конституції й інших законів. Вона означає не тільки знання й розуміння права, але й правові судження про нього як про соціальну цінність, а головне – активну роботу щодо його здійснення у царині зміцнення законності й правопорядку.

Прогностична функція правового виховання – передбачення можливих негативних явищ у правосвідомості здобувачів П(ПТ)О (правопорушень та злочинів) та їх причин.

Первинна превенція – збереження і розвиток умов, що сприяють формуванню правосвідомості здобувачів П(ПТ)О, попередження скоєння ними правопорушень та злочинів.

Рефлексія – процес, спрямований на самопізнання, аналіз своїх емоцій і почуттів, станів, здібностей, поведінки здобувача П(ПТ)О.

Система правового виховання – сукупність напрямів, форм, методів та заходів, які мають формувати правовідомість здобувачів П(ПТ)О, носити профілактичний характер і бути спрямовані, насамперед, на вдосконалення способу життя учнів, обрання ними правильної соціальної орієнтації.

Технологія правового виховання – система напрямів, форм, методів та заходів, які мають формувати правовідомість здобувачів П(ПТ)О, носити профілактичний характер і бути спрямовані, насамперед, на вдосконалення способу життя учнів, обрання ними правильної соціальної орієнтації.

Третинна превенція – сукупність заходів, спрямованих на попередження переходу відхилень у поведінці в більш важку стадію. Вона ж повинна бути індивідуальною і містити заходи по виявленню і усуненню конкретних недоліків родинного, учнівського і суспільного виховання.

Додаток В.

КОМПЛЕКС ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Правосвідомість – це...

- А. знання законів
- Б. повага до законів
- В. усвідомлення права як особистої цінності*
- Г. негативне ставлення до злочинів

2. Правове виховання є частиною ... виховання

- А. превентивного*
- Б. фізкультурно-оздоровчого
- В. морально-етичного
- Г. естетичного

3. До методів формування правосвідомості відноситься...

- А. привчання
- Б. переконання*
- В. змагання
- Г. бесіда

4. До методів формування правослухняної поведінки відноситься...

- А. привчання*
- Б. переконання
- В. змагання
- Г. бесіда

5. До методів мотивації та стимулювання правослухняної поведінки відноситься...

- А. привчання
- Б. переконання
- В. змагання*
- Г. бесіда

6. До методів виявлення результатів правового виховання відноситься...

- А. привчання
- Б. переконання

В. змагання

Г. бесіда

7. До пасивних заходів правового виховання відноситься...

А. інформування

Б. бесіда

В. дискусія

Г. мозковий штурм

8. До активних заходів правового виховання відноситься...

А. інформування

Б. бесіда

В. дискусія

Г. лекція

9. До інтерактивних заходів правового виховання відноситься...

А. інформування

Б. бесіда

В. дискусія

Г. мозковий штурм

10. Андрагогіка – це...

А. галузь професійної педагогіки про освіту дорослих

Б. наука про психологічні особливості дорослих

В. наука про методику виховання

Г. наука про методику навчання

11. До громадянських прав відноситься...

А. право на участь у громадських організаціях

Б. право на свободу слова

В. право на приватну власність

Г. право на освіту

12. До політичних прав відноситься...

А. право на участь у громадських організаціях

Б. право на свободу слова

В. право на приватну власність

Г. право на освіту

13. До соціальних прав відноситься...

А. право на участь у громадських організаціях

Б. право на свободу слова

В. право на приватну власність

Г. право на житло

14. До економічних прав відноситься...

А. право на участь у громадських організаціях

Б. право на свободу слова

В. право на приватну власність

Г. право на освіту

15. До культурних прав відноситься...

А. право на участь у громадських організаціях

Б. право на свободу слова

В. право на приватну власність

Г. право на освіту

16. Які обов'язки відносяться до конституційних?

А. захист Вітчизни

Б. шанування державних символів

В. дотримання законів

Г. усі перераховані

17. Які обов'язки зобов'язані виконувати здобувачі П(ПТ)О під час освітнього процесу?

А. виконувати вимоги освітніх програм

Б. відвідувати заняття

В. дотримуватися вимог охорони праці

Г. усі перераховані

18. Який вчинок є адміністративним правопорушенням?

А. перехід вулиці на червоний сигнал світлофора

Б. розбій

В. вбивство

Г. грабунок

19. Який вчинок є злочином?

А. перехід вулиці на червоний сигнал світлофора

Б. вбивство

В. порушення правил постановки та військовий облік

Г. паркування автомобіля у невстановленому місці

20. Яке покарання є адміністративним?

А. позбавлення волі

Б. обмеження волі

В. громадські роботи

Г. штраф

21. Яке покарання є кримінальним?

А. штраф

Б. попередження

В. позбавлення волі

Г. догана

22. Який найбільший термін позбавлення волі для неповнолітніх?

А. 5 років

Б. 10 років

В. 8 років

Г. 12 років

23. Хто є засновниками методики мотиваційного інтерв'ювання?

А. Павлов та Скіннер

Б. Маслоу та Роджерс

В. Прочаска та ди Кліменте

Г. Міллер та Роллік

24. Хто є засновниками авторами «Циклу змін»?

А. Павлов та Скіннер

Б. Маслоу та Роджерс

В. Прочаска та ди Кліменте

Г. Міллер та Роллік

25. Хто є засновниками поведінкової психології?

А. Павлов та Скіннер

Б. Маслоу та Роджерс

В. Прочаска та ди Кліменте

Г. Міллер та Роллік

26. Хто є засновниками когнітивно-поведінкової психотерапії?

А. Павлов та Скіннер

Б. Маслоу та Роджерс

В. Прочаска та ди Кліменте

Г. Бек та Еліс

27. Хто є засновником методики «Шість капелюхів мислення»?

А. Павлов

Б. Маслоу

В. де Боно

Г. Міллер

28. Хто є засновником методики просоціального моделювання?

А. Павлов

Б. Маслоу

В. Прочаска

Г. Троттер

Правильні відповіді:

№	Варіант	№	Варіант	№	Варіант	№	Варіант
1	В	8	Б	15	Г	22	Б
2	А	9	В	16	Г	23	Г
3	Б	10	А	17	Г	24	В
4	А	11	Б	18	А	25	А
5	В	12	А	19	Б	26	Г
6	Г	13	Г	20	Г	27	В
7	А	14	В	21	В	28	Г

